

zarez

dvojednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 1. lipnja 2016., godište VIII, broj 181
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 2,5 km

ISSN 1331-7970

Srećko Pulig - Slovenski Agregat

Babes In Boyland - Bijesne žene u rocku

Proza - Cyprien Luraghi i Samir Raguž

100 godina psihoanalize i njezina osporavanja

OFB
1.

1. Ogulinski festival bajke

od 10. do 18. lipnja

cmk

1. Ogulinski festival bajke

od 10. do 18. lipnja

10.06. subota

SCENA REGOČ / kula /

- 11:00 – 12:00 Igralice -radilice za najmlađe, dječji vrtić Cvrčak, Zagreb
Šuškalice za dozivanje kiše
Jadranka Ožbolt, Irina Vukov Colić, Neda Gugo Crevar
- 11:00 – 11:30 Bembo i prijatelji čitaju Ivanu, Udruga Bembo
- 11:15 – 13:15 Vještiji frizeraj za najmlađe kod Tamare i Anite Bosorke
- 11:30 – 12:30 Igralice-radilice za najmlađe, dječji vrtić Cvrčak, Zagreb
Od jastuka do priče
Vesna Jakšić-Kmetić, Klara Rukavina
- 12:30 – 13:30 Bembo i prijatelji čitaju Ivanu, Udruga Bembo
/ Bembo i djeca – fotkanje /
- 18:30 – 19:00 Svečano otvorenje 1.Ogulinskog festivala bajke
Klinci Ogulinci, dječji zbor, Ogulin
voditelj Kristijan Ugrina
- 19:30 – 20:00 Bajka za laku noć:
Kako je Potjeh tražio istinu, igranje s Ivaninom bajkom,
Sunčana Zelenika, Kristijan Kiki Ugrina,
- 21:30 – 23:00 koncert za sve koji misle svojom glavom
Divlje srce, Ogulin
Simbol, Ogulin
Stampedo, Zagreb

11.06. nedjelja

SCENA REGOČ / kula /

- 10:00 – 11:00 Igralice-radilice za najmlađe, dječji vrtić Cvrčak, Zagreb
Šuškalice za dozivanje kiše
Jadranka Ožbolt, Irina Vukov Colić, Neda Gugo Crevar
- 11:00 – 11:30 Bajka za dobro jutro:
Kako je Potjeh tražio istinu, igranje s Ivaninom bajkom,
Sunčana Zelenika, Kristijan Kiki Ugrina,
- 11:15 – 13:15 Vještiji frizeraj za najmlađe kod Tamare i Anite Bosorke
- 11:30 – 12:30 Igralice-radilice za najmlađe, dječji vrtić Cvrčak, Zagreb
Od jastuka do priče
Vesna Jakšić-Kmetić, Klara Rukavina
- 12:30 – 13:00 Bajka za dobro jutro:
Kako je Potjeh tražio istinu, igranje s Ivaninom bajkom,
Sunčana Zelenika, Kristijan Kiki Ugrina,
/ Bembo i djeca – fotkanje /
- 18:00 – 19:00 Predstava za laku noć: Kri traljevne na grnu zračka,
Dramska skupina LIFT, Zagreb
- 19:30 – 20:30 Predstava za laku noć :Bembo i prijatelji, Udruga Bembo
- 21.30 – 23.00 koncert za sve koji misle svojom glavom
SPEEN, Ogulin

12.06. ponedjeljak

SCENA KOSJENKA / kino /

- 11:00 – 12:00 Šuma Striborova, predstava OŠ Ivana Brlić Mažuranić,
- 13:00 – 14:30 kazališna radionica Vilija Matule
- 15:30 – 17:00 kazališna radionica Vilija Matule

13.06. utorak

SCENA KOSJENKA / kino /

- 10:00 – 11:30 kazališna radionica Vilija Matule
- 12:30 – 14:00 kazališna radionica Vilija Matule
- 11:00 – 12:30 Kako je Potjeh tražio istinu, igranje s Ivaninom bajkom,

SCENA REGOČ

- 12.30 – 14:15 Sunčana Zelenika, Kristijan Kiki Ugrina,
Vještiji frizeraj za najmlađe kod Tamare i Anite Bosorke
- 19:00 – 20:30 Predstava za laku noć: Šuma Striborova,
Gradsko kazalište lutaka Rijeka,

14.06. srijeda

SCENA KOSJENKA / kino /

- 13:00 – 14:30 kazališna radionica Vilija Matule
- 15:30 – 17:00 kazališna radionica Vilija Matule
- 18:00 – 19:00 Price iz davnine, crtici
- 19:00 prezentacija rada s kazališne radionice Vilija Matula

SCENA REGOČ / kula /

- 10:00 – 24:00 School's out forever
Koncert
Divlje srce, Centralno grijanje, Simbol, Ogulin

16.06. petak

SCENA GRADSKI TRG

- 10:00 – 10:30 Malo kazalište lutaka LET/ lutkarica Vanda, Gradski trg
Kako je Janica pošla u školu

SCENA KOSJENKA / kino /

- 10:00 – 12:00 kazališna radionica Kristijan Ugrina,
- 13:00 – 15:00 kazališna radionica Kristijan Ugrina,
- 19:00 – 20:00 Predstava za laku noć: Tri prašćica,
Dječje kazalište u Osijeku

17.06. subota

- 09:00 – 10:30 Svečani mimohod Ivaninih bajki
Puhački orkestar DVD Ogulin

SCENA KOSJENKA / kino /

- 10:00 – 12:00 kazališna radionica Kristijan Ugrina,
- 13:00 – 15:00 kazališna radionica Kristijan Ugrina,
- 19:00 – 20:00 Predstava za laku noć: Snjeguljica, Đulini Cukrli

SCENA REGOČ

- 11:00 – 12:00 Igralice-radilice za najmlađe, dječji vrtić Cvrčak, Zagreb
Žvučna abeceda i mirisni jastučići
Lucija Grobelšek, Ivanka Stažnik, Neda Gugo Crevar
- 11.15 – 13:15 Vještiji frizeraj za najmlađe kod Tamare Bosorke
- 12:15 – 12:30 Žutokljunac i Suna čitaju Ivanu
- 12:30 – 13:30 Igralice-radilice za najmlađe, dječji vrtić Cvrčak, Zagreb
Sastavi-rastavi, obuci-svuci i ispričaj priču
Marija Rakamarić, Helena Žerjav
- 13:30 – 14:00 Žutokljunac i Suna čitaju Ivanu
- 21:30 – 23:00 Koncert za sve koji misle svojom glavom
Centralno grijanje, Ogulin
Hakuna Matata, Zagreb

18.06. nedjelja

SCENA KOSJENKA / kino /

- 12:00 – 13:00 prezentacija rada kazališne radionice Kristijan Ugrina
promocija Festival Fiabesque, Peccioli (Toscana), Italija
- 17:00 – 18:00 Price iz davnine, crtici
- 18:00 – 19:00 Medunarodni multimedijски projekt,
Bulaja naklada
Gosti : Helena i Zvonimir Bulaja

19:00 – 20:00

Bajka za laku noć: Žutokljunac i Sunčana čitaju Ivanu

SCENA REGOČ

- 10:00 – 11:00 Igralice-radilice za najmlađe, dječji vrtić Cvrčak, Zagreb
Žvučna abeceda i mirisni jastučići
Lucija Grobelšek, Ivanka Stažnik, Neda Gugo Crevar

11.15 – 13:15

Vještiji frizeraj za najmlađe kod Tamare Bosorke

11:00 – 11:30

Žutokljunac i Suna čitaju Ivanu

11:30 – 12:30

Igralice-radilice za najmlađe, dječji vrtić Cvrčak, Zagreb

Sastavi-rastavi, obuci-svuci i ispričaj priču

Marija Rakamarić, Helena Žerjav

Žutokljunac i Suna čitaju Ivanu

Vještiji novinarski kotlić u organizaciji Ogulinskog lista

Svečano zatvaranje festivala,

koncert: Novi staromodni orkestar, Zagreb

Osvjetljavanje istine

Nataša Petrinjak

Jasmila Žbanić, na zanatski izvrstan način, pokazala je ono što dosad nitko nije – da je nasilje, najsurovije, najbestijalnije, najbezobzirnije upisano u tijela dvadeset tisuća žena i takvim će ostati zauvijek. Zato je *Grbavica* velik film, a ne "mala televizijska drama"

***Grbavica*, redateljica Jasmila Žbanić, 2006.**

Film *Grbavica* Jasmile Žbanić napokon je došao i u riječka kina. Prvo se sedam dana prikazivao u kinu Croatia, potom nekoliko večeri u Hrvatskom kulturnom domu na Sušaku. Te jedanaeste večeri prikazivanja u dvorani je bilo dvadesetak gledatelja/ica. Uobičajena brojka za filmske projekcije u Rijeci u kojoj iz mnogih razloga filmska industrija ostvaruje malu zaradu. Valjda je zbog toga i film *Grbavica* stigao tako kasno, možda zato nikada nema kakve svečane premijere, ni na gradskoj razini, zato filmovi nikada nisu kulturni događaj koji bi odjekivao gradom. Izostanak glamura u slučaju tog filma bio je, međutim, dobrodošlo zatišje, barem onima koji su ga, a s obzirom na temu koju obrađuje, iščekivali i sa zebnjom, sve prateći napise od premijere održane 1. ožujka u sarajevskoj Zetri. Jer većina je napisala, osobito onih u hrvatskom medijskom prostoru, najviše govorila o glamuru što prati prikazivanje filma. Tko je došao na koju premijeru, kako se zabavljalo na *after partyjima*, kako zbog zabrane prikazivanja u Republici Srpskoj pirati zadovoljno trljaju ruke, jer je prihod od umnožavanja ilegalnih kopija iznimno dobar.

Razlika muškog i ženskog iskustva

Grbavica je nesumnjivo film koji zaslužuje veliku pozornost, pa i onu svu kičenu do koje vode staze crvenih tepisona, no kada se ona zaustavi samo na nabranju tehničkih podataka o proizvodnji filma i informativnim izvještajima s dodjele Zlatnog medvjeda u Berlinu, te tomu pridoda nadmena i potpuno pogrešna percepcija dijela mainstream hrvatske kri-

tičke javnosti, najblaže pitanje koje se pojavljuje jest – zašto? Odgovor se, na žalost, nalazi u velikom neznanju, nepoznavanju i odbijanju spoznaje problema i iskustva koje film *Grbavica* problematizira – sudbinu 20.000 žena koje su tijekom rata silovane u logorima diljem Bosne i Hercegovine. U izvještajima birokracije bilo koje vrste i podrijetla to je brojka – 20.000, to je podatak na temelju kojeg se rade novi izvještaji, brojka koja će u raznim prigodama i povijesnim pregledima biti uvijek pogodno iskoristiv podatak.

Jasmila Žbanić, međutim, pokazala je ono što dosad nitko nije – da je nasilje, najsurovije, najbestijalnije, najbezobzirnije upisano u tijela dvadeset tisuća žena i takvim će ostati zauvijek. To isto nasilje upisano je i u tijela djece rođene iz te surovosti i takvim će ostati zauvijek. Pokazala je da ne možemo i ne smijemo ignorirati činjenicu da je u svim slučajevima riječ o muškom divljaštvu prema ženskim tijelima kojima je i um, ma koliko ga muški pogled na svijet oduvijek pokušava odvojiti od tijela, njegov sastavni dio. Pokazala je i ono što se još rijetko može vidjeti u bilo kojem priznatom umjetničkom izrazu – kakve posljedice, kakve tragove muško nasilje ostavlja na ženama, ali i kakav je svijet žena. Taj drukčiji, taj svijet koji muškarci uporno odbijaju spoznati, taj svijet u kojem uvijek postoji tračak nade da je ljubav, svim strahotama usprkos, moguća i ponajviše da su spremne potražiti je i primiti ako je nađu. Ne govorimo pritom samo o ljubavi heteroseksualnog para, nego o svim ljubavima, prijateljskima, ljubavima roditelja i djece, onim bliskostima s nepoznatim ženama, ali koji su prošle istu nakaznu torturu. Pokazala je da svi oni koji kao od kuge bježe od podjele na muško i žensko pismo, zapravo površno tu podjelu tumače prema porijeklu ruke koja je tekst ispisala a prema konstruiranoj dihotomiji dvaju spolova. Ne, ono što čini tu razliku jeste razumijevanje razlike muškog i ženskog iskustva.

O ljubavi i istini

Najzavidnije nerazumijevanje i nepoznavanje pokazao je Dragan Jurak u *Jutarnjem listu* koji mora da se dugo češkao po glavi i potom kao nevjerovatnu odbacio mogućnost duge, potisnute, naporne stoičke borbe Esme da omogući sebi i kćeri Sari, začete nakon

Film prikazuje ono što neki uporno doživljavaju kao nemoguće, mada život dokazuje da je moguće – da sva zla i boli može promijeniti dodir dječjih usana majčine bradavice, pa i onda kada sram koje tijelo osjeća nakon nasilja, grubosti, poniženja pokušava u tminu i zaboravu zaviti istinu

višemjesečnih silovanja više muškaraca u srpskom logoru, pristojan život i njena slamanja, puknuća kada kćerki otkriva da nije šehidsko dijete. Nema žene kojoj ta situacija i bez ikakva pojašnjenja ne samo izgleda mogućom nego se s njom vrlo lako identificirati, pa se opet javlja ono – zašto to ne bi mogao shvatiti jedan muškarac. Da je s malo manje zlobe prema uspjesima bosanskog filma saslušao što na kraju govori Esma, kako sva zla i boli može promijeniti dodir dječjih usana majčine bradavice, pa makar to svijetu i sebi priznala dvanaest godina kasnije. Jer, naravno, Jurak ne zna ni za sram koje tijelo osjeća nakon nasilja, grubosti, poniženja, onaj sram koji u tminu i pokušaj zaborava zavija istinu. Dok je ljubav, a samo ona to može, ne osvjetli. O tome, o ljubavi i istini, i to na zanatski izvrstan način govori Jasmila Žbanić i ma koliko bi Jurak želio da je to "mala televizijska drama", riječ je o velikom filmu. Skućenost i mizernost svojih pogleda taj je autor ponajbolje dokazao izvođenjem još dviju zamjerki (i izostanak nalaženja makar jednog dobrog detalja): Onog da u poslijeratnom Sarajevu nema tvornice obuće u kojoj Esma radi danju, što je toliko bedasto da gotovo sa sramom upućujemo da je riječ o filmu prilagođenom opisu *sljakerske* stvarnosti žena u svim postratnim društvima. I drugog, da je teško spojiti dobnu razliku starije Mirjane Karanović i mlađeg Leona Lučeva kao potencijalne partnere, čemu se može pridjenuti samo zaključak zavidnog primitivizma tvorca takve misli.

Film Jasmile Žbanić svjedočanstvo je povijesti upisane u ljudsko tijelo, a koja se tako uporno zaobilazi i ignorira iz svih službenih povijesnih monografija. Mučnih, bolnih, svjedočanstava nasilja koja se prikrivaju da se ne bi izgubila isprika za novi rat. Osobito onih njenih dijelova koja su upisana i traju u tijelima žena i nakon što se stave potpisi na primirja i nakon što se društvo svesrdno potruđi opisati, razumjeti i izliječiti sve oblike muškog PTSP-a. Jer, ljudska bića, ako je iskrenog razumijevanja i ljubavi drugog ljudskog bića, ipak mogu voljeti i nakon najtežih i najbolnijih iskustava. I žene to znaju. ■

Otvoreno pismo gospodinu mr. sci. Boži Biškupiću, ministru kulture RH – II.

Slaven Tolj, Antun Maračić

Reagiranje na tekst Ugovor se ne može provoditi "djelomično", odgovor glasnogovornice Ministarstva kulture RH, Sunčane Glavak, Zarez br. 180, od 18. svibnja 2006. godine

Poštovani gospodine ministre,

U Zarezu br. 180, od 18. svibnja 2006., na naše otvoreno pismo Vama iz prethodnog broja, odgovorila je Vaša glasnogovornica. Tekst reagiranja vrlo je kratak, ali je u njega stalo upravo impresivno obilje površnosti, pojednostavljenja, i konačno, neistine, sve protkano stilskim siromaštvom te pomalo dvojbenom pismenošću.

Prvo, kao motiv svog javljanja Vaša glasnogovornica navodi "niz netočnosti i optužbi na rad Ministarstva pa i ministra osobno..." koje da smo iznijeli u našem pismu, no pritom ništa od toga niti specificira, niti pobija.

No zato sama hrabro, svjesno ili ne, izbacuje golu neistinu na kojoj temelji cijelu fragilnu argumentaciju svog pisamca. Naime, u vezi s našim traženjem dodatnih sredstava zbog povećanih troškova hrvatskog predstavljanja na 51. Venecijanskom bijenalu, kaže gđa Glasnogovornica:

"Zatraženo je objašnjenje prekoračenja troškova, no nije nikada dostavljen usporedni prikaz predračuna i obračuna troškova." Pa nastavlja: «Jasno je da tako nije mogao steći uvid u sve troškove i Ministarstvo kulture neće bez toga jednostavno povećavati sredstva samim time što je selektor unaprijed bio upoznat s financijskim mogućnostima. Dakle nedopustivo je da se troškovi jednostavno povećavaju i to bez konzultacija s Ministarstvom i bez jasnog objašnjenja zašto je do njih došlo.»

Te zaključuje Glasnogovornica: "Ministarstvo kulture nije i neće dopuštati prekoračenje troškova bilo kojeg programa koji se financira sredstvima Državnog proračuna, no ukoliko do toga dođe zbog izvanrednih okolnosti oni moraju biti eksplicitno objašnjeni i argumentirani."

Ovo je točan citat pa sve nesklapnosti i eventualne nejasnoće idu na dušu autorice, gđe Glasnogovornice. No posve jasno jest da više-manje cijeli problem proizlazi iz toga što "...nije nikada dostavljen usporedni prikaz predračuna i obračuna troškova".

Da jest, čini se iz ostatka navoda, sve bi se nekako moglo srediti?

Pa podimo kronološki:

Prvo *Izvjeshće o prihodima i troškovima hrvatskog nastupa na 51. Venecijanskom bijenalu i Molbu za popunu predviđenog proračuna, uz Specifikaciju prihoda i troškova 51. Venecijanskog bijenala*, poslali smo Vama osobno 18. srpnja 2005., oko mjesec dana nakon otvorenja Bijenala.

Drugo pismo Vama, ponovo sa *Specifikacijom prihoda i troškova 51. Venecijanskog bijenala*, poslali smo 13. rujna 2005., po primitku dopisa iz Ministarstva o odbijanju dopunskih sredstava za hrvatsko predstavljanje na 51. Venecijanskom bijenalu.

Treći dopis, opet s *Izvjeshćem o prihodima i troškovima hrvatskog nastupa na 51. Venecijanskom bijenalu i Molbu za popunu predviđenog proračuna, uz Usporedbu prihoda i troškova venecijanskog bijenala 2003 i 2005.* poslali smo 29. rujna 2005. (nakon prethodnog sastanka u Zagrebu s Vama osobno i Vašim suradnicima, kada smo vlastoručno predali i sve tada raspoložive račune).

I na kraju, nakon što je u studenom 2005. Bijenale završen i radovi vraćeni u Hrvatsku, čime je troškovnik potpuno definiran, poslali smo 22. prosinca 2005. – ko-

načno *Izvjeshće o prihodima i troškovima hrvatskog nastupa na 51. Venecijanskom bijenalu sa Specifikacijom troškova te – pazi! – Usporedbom planiranih i stvarnih prihoda kao i Usporedbom planiranih i stvarnih troškova.*

Kao što se vidi iz priloženog proces našeg izvještavanja bio je dug i iscrpan, perfektno u svakom novom izdanju izvješća, dopunjavani novim detaljima i finisama već prema dodatnim zahtjevima iz Ministarstva. No nakon posljednjeg izvješća, koje sadrži upravo tražene usporedne elemente, više nikakve reakcije, vijesti, informacije, odgovora... nismo, iako smo često pokušavali do njih doći, od Ministarstva u vezi s ovim predmetom mogli dobiti: ni telefonski, ni u neposrednom kontaktu, pogotovo ne napismeno.

E sad, jedna od naših "netočnosti", po glasnogovorničkim tvrdnjama, bila bi i konstatacija da se u Ministarstvu prema našim saznanjima znaju zagubiti dokumenti pa tako i izvješća.

Da li je ta sudbina zadesila i ovo inkriminirano, ne znamo, no da smo ga poslali neosporno je.

Pa ako se i zamelo negdje u složenom spletu ministarstvenog biro-labirinta kako to da ga, evo već pola godine je prošlo, nitko nije dodatno tražio od nas u cilju zaključenja ovog, ne sasvim nevažnog, složit ćemo se, a još zapravo otvorenog slučaja? Koji bi se, prema Glasnogovorničkoj dedukciji, tako možda i sretno okončao? (Odgovor je: mogli smo još toliko izvješća, i usrdnih molbi pritom, poslati, uzalud! Jer Vaša odluka o neumoljivom stavu, znamo, zar ne? – odavna je bila betonirana. Pa se stoga ovdje uzalud nabacujemo hipotezama i argumentima).

Kako bilo, međutim, vidljivo je iz gore navedenog da je naša izvještajna aktivnost bila prilično temeljita i izdašna, tako da Glasnogovorničina finalna zloupotreba našeg navoda izvađenog iz drugog konteksta (o tome da se katkad ne držimo procedure "do kraja propisno"), ovdje zbilja ne stoji. No gđa Glasnogovornica, trijumfalno poentirajući na našem iskrenom priznanju iz drugog filma, još si na kraju dopušta i, za svoj suhi i siromašni te gramatički klimavi biro-diskurs, atipičnu improvizaciju. Ona nas, dakle, uz dakako pouku s visoka, naziva "gospodom umjetnicima" kojima "treba biti jasno da se ne može Zakon ili ugovor provoditi djelomično".

Imajući u vidu da smo mi u ovom konkretnom slučaju bijenalske izložbe nastupali u funkciji izbornika i organizatora, potom postavljajući i pisca predgovora (a tako se u našem pismu i predstavljamo), zaključujemo da gđa Glasnogovornica ovakvim tituliranjem (s nemalim prizvukom prezira) želi zaokružiti ideju o našoj nekompetenciji i stručnoj problematičnosti. No tom skromnom, plitkom eskapadom kaže Glasnogovornica mnogo više. Nehotice denuncira ona stav – ne samo svoj, dakako, nego i Kuće za koju glasnogovori – prema čitavoj populaciji proizvođača kulture, svim tim tvorcima i nositeljima kulturne građevine ove zemlje, svim tim glumcima, plesačima, pjesnicima, slikarima, oblikovateljima svih vrsta. Svima onima koji čine sam razlog i mogućnost postojanja, kako vrlo Glasnogovornici tako i čitavoj instituciji Ministarstva s cjelokupnim personalom i pogonom.

Ta suspektna, nepouzdana "gospoda umjetnici"!

Kad bi se samo nekako dao ukloniti šum od nazočnosti istih, kakav bi tada Eldorado za hrvatsku kulturu nastao! Koliko zakonske ispravnosti, čiste procedure, kočopernih urudžbenih brojeva, uzorno ispunjenih formulara, gizdave arhitekture pod konac složenih fascikula... E, da nema te gospode umjetnika kojima nije jasno!

Uostalom, vratimo se na konkretni slučaj hrvatske prezentacije na 51. Venecijanskom bijenalu. Upravo je na toj stavci, na honoraru za "gospodu umjetnike" – koji smo predvidjeli držeći da se oni koji tvore goli sadržaj i temelj (tj. umjetnost, ne?) za predstavljanje zemlje Hrvatske na najuglednijoj svjetskoj manifestaciji, trebaju primjereno nagraditi – krenuo proračunski minus.

Naime, upravo je ta stavka iz našeg prijedloga od strane Ministarstva brisana u samom startu, čime je proračun reduciran te su iz toga i nastali daljnji problemi.

Ipak, moglo se i drugačije. Mogli smo mi i puno jeftinije postaviti stvar, proračun je mogao biti i mnogo manji, naučili smo mi u našoj ipak višedecenijskoj praksi na snalaženja i "arte povera-rješenja". Ali Vi i Vaši službenici nametnuli ste koncept i ritam. Stavili nas pred gotov čin određivši zgradu paviljona, odabravši skupog venecijanskog organizatora, blagoslovivši konačno izbor i broj umjetnika koji je zahtijevao primjerena sredstva.

Pritom, krenuli smo sa smanjenim proračunom u odnosu na prethodni Bijenale, a kako smo u svim našim izvješćima navodili, samo najam paviljona koštao je 5000 eura više nego 2003. godine. Itd. Da ne ponavljamo.

Ukratko, poštovani gospodine Ministre, pokušali smo dobiti Vašu pomoć, nismo uspjeli.

I dobro! Ipak smo, uz dosta muke doduše, pokrili bijenalski ceh i ovu priču mi smatramo gotovom. Preživjet ćemo, čak i uz dodatne programske restrikcije naših kuća koje su potom uslijedile, a koje smo precizno već opisali u prvom obraćanju.

Pomoć dakle više ne tražimo, no molimo Vas, poštedite nas barem daljnjih sankcija za naš rad za koji dobro znate da je polivalentan, obilan i vrijedan.

Srdačan Vam pozdrav,

Slaven Tolj,
izbornik hrvatske prezentacije na 51. Venecijanskom bijenalu,
voditelj Art radionice Lazareti,
predsjednik Kulturnog vijeća za nove medijske kulture pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske
(i umjetnik)

Antun Maračić,
ravnatelj Umjetničke galerije Dubrovnik, organizator hrvatske prezentacije na 51. Venecijanskom bijenalu
(i umjetnik) ■

Slaven Tolj, za vrijeme pripreme hrvatskog paviljona na 51. Venecijanskom bijenalu, Museo Fortuny, Venecija, lipanj 2005.; foto Marko Ercegović

kolumna

Kulturna politika

Prema društvima znanja

Biserka Cvjetičanin

Unescov svjetski izvještaj *Prema društvima znanja* iz prošle godine, iako obuhvaća širok raspon tema relevantnih za uspostavljanje društava znanja, zadržava tradicionalan i konvencionalan pristup, kao i definiranje pojmova, promjene uglavnom svodi na tehnološke, a zanemaruje dinamičnost promjena, iznimnu mobilnost ljudi i roba, kao i kulturnu raznolikost

Kada je 2005. izašao Unescov svjetski izvještaj *Prema društvima znanja* (*Towards Knowledge Societies*), nije pobudio osobit interes svjetske znanstvene zajednice, a nekoliko mjeseci kasnije je gotovo zaboravljen. Različito od čuvenih Unescovih izvještaja MacBridea *Mnogo glasova – jedan svijet: Komunikacija i društvo danas i sutra* (*Many Voices – One World: Communication and Society Today and Tomorrow*, 1980.) i De Cuéllara *Naša stvaralačka raznolikost* (*Our Creative Diversity*, 1995.), koji su godinama izazivali žive rasprave o razvoju ovog našeg jedinog svijeta, koristili se u izradi različitih međunarodnih strategija i programa, te bili dragocjeni u radu znanstvenika, izvještaj *Prema društvima znanja* nije dosegao njihove domete. Ugledni slovenski časopis za komunikaciju i kulturu *Javnost/The Public* (urednik Slavko Splichal) i danas se često vraća u vrijeme rasprava o novom informacijskom i komunikacijskom poretku, pa je tako jedan od novijih brojeva ovog časopisa posvećen *MacBrideovom izvještaju – 25 godina kasnije* (*The MacBride Report – a 25 Years Later*). U uvodnom dijelu Bogdan Osolnik, koji je bio aktivni član MacBrideove komisije, upravo naglašava kako je taj izvještaj inicirao široku međunarodnu raspravu, ne samo u okviru stručnih krugova, nego i u široj publici, i izazvao velike političke i ideološke konfrontacije. Njegove preporuke, osobito o ulozi komunikacija u međunarodnim

odnosima, imale su veliku važnost u daljnjoj kontinuiranoj potrazi za slobodnijim i pravednijim odnosima unutar svih društava i između svih naroda. De Cuéllarov izvještaj istaknuo je pitanje kulturne raznolikosti kao prvorazredno na međunarodnoj sceni i – služeći se Splichalovom vremenskom odrednicom – možemo reći da su deset godina kasnije njegove preporuke rezultirale značajnim akcijama zaštite i promicanja kulturne raznolikosti i interkulture komunikacije.

Transnacionalni pristup

Zašto svjetski izvještaj *Prema društvima znanja* nije privukao veću pozornost, nije izazvao rasprave? Izvještaj obuhvaća širok raspon tema relevantnih za uspostavljanje društava znanja – od prijelaza iz informacijskog društva u društva znanja, umreženih društava i novih tehnologija, društava koja uče, preko cjeloživotnog učenja, budućnosti visokog školstva, revolucije istraživanja, znanosti i društva znanja, do jezične raznolikosti i pristupa participaciji: prema društvima znanja za sve. U zaključku se naglašava važnost novih tehnologija kao tehnologija mreža koje su međuovisne i kao takve, potiču na zajedničku podjelu znanja, na sudjelovanje svih u podjeli znanja i izgradnji istinskog spoznajnog potencijala. Deset preporuka odnosi se na veće ulaganje u obrazovanje, lakši pristup svih zajednica novim tehnologijama, promicanje općeg pristupa znanju, osnivanje mreža za znanstvenu suradnju, zajedničku podjelu znanja o okolišu, davanje prioriteta jezičnoj raznolikosti, bolje znanje o Internetu, jačanje partnerstva za digitalnu solidarnost, veći doprinos žena društvima znanja, uspostavljanje indikatora o društvu znanja.

Sve izneseno, bez sumnje, važno je za izgradnju društava znanja. Međutim, pristup ovoj problematici u izvještaju je tradicionalan, konvencionalan (podjela svijeta na industrijske zemlje, novoindustrijalizirane zemlje i zemlje u razvoju, kao da smo u osamdesetim godinama prošlog stoljeća;

odnos zemalja davateljica i zemalja primateljica), definiranje pojmova također, a sve promjene uglavnom se svode na ulogu i utjecaje novih tehnologija, odnosno tehnološke promjene. Dinamičnost promjena, osobito izuzetna mobilnost ljudi i roba, obilježje je našeg vremena. Njena uloga na putu u društvo znanja, niti se ne spominje. Unesco u nizu dokumenata o kulturnoj raznolikosti ističe da se raznolikost nadahnjuje/hrani stalnom interakcijom kultura, što stvara nove transnacionalne i transkulturne odnose, oblike i obilježja. Razvoj transnacionalnog i transkulturnog pristupa, osobito kulturnim i znanstvenim politikama o kojima se u izvještaju *Prema društvima znanja* ne govori, nameće se kao značajna potreba.

Regionalni forum u Opatiji

Nedavno je objavljen podatak da je iz Poljske, nakon što je postala punopravna članica Europske unije, oko 350.000 Poljaka do danas iselilo u Veliku Britaniju. Istodobno, u brodogradilištu u Gdansk, zapošljavaju se radnici iz Koreje. To je tek jedan primjer mobilnosti danas u svijetu, te istraživanja moraju pokazati u kojoj se mjeri stvaraju međuovisna društva, a u kojoj paralelna, te kako ove promjene utječu na procese stvaranja društava znanja. Izvještaj ih je trebao barem problemski naznačiti.

Izvještaj posvećuje pozornost mladima i novim tehnologijama, te očuvanju digitalnog nasljeđa. Mladi su glavni korisnici Interneta, oni stvaraju novu, digitalnu kulturu/digitalne kulture kojih afirmacija može pridonijeti uravnoteženijoj distribuciji znanja, pa bi s tog aspekta trebalo naglasiti njihov ulog. Digitalizacija kulturnog nasljeđa zahtijeva redefiniranje pojma baštine, a o njezinoj evaluaciji i suvremenom korištenju bit će riječi na Regionalnom forumu predsjednika država Jugoistočne Europe koji se održava ovih dana, od 31. svibnja do 2. lipnja u Opatiji, na temu *Komunikacija nasljeđa: Nova vizija Jugoistočne Europe*. ▀

info/najave

Sistersi u Zagrebu

The Sisters of Mercy, Stara Klaonica, Zagreb, 20. lipnja 2006.

U jednom od "novijih" koncertnih prostora u Zagrebu, Klaonici u Heinzlovoj ulici, za 20. lipnja najavljen je koncert kulture grupe The Sisters of Mercy, za koju možemo slobodno reći da je jedan od najpoznatijih bendova iz osamdesetih godina prošloga stoljeća te jedan od bendova koji su utemeljili i obilježili gothic ili dark pokret. Slavni Sistersi osnovani su još 1980. godine a u različitim su postavama snimili tri studijska i dva kompilacijska albuma, što se može činiti malim brojem, ali, imajući na umu već odavno poznatu tešku narav Andrewa Eldritch, to nije nikakvo čudo. Taj je karizmatični frontmen zapravo

i ostao jedna konstanta Sistersa a svojim je postupcima i izjavama privlačio jednako novinare i medije ali i brojne (nove) poklonike koji ga smatraju kulturnom osobom. Unatoč brojnim promjenama u postavi benda, Sistersi su koncertne aktivnosti uvijek iznova nastavljali nakon stanki, na zadovoljstvo brojnih obožavatelja. Čak i onima koji se ne ubrajaju u takve nije nepoznat najveći hit Sistersa, pjesma *Temple of Love* snimljena 1983. godine a remix s Ofrom Hazom iz 1992. bila je jedna od najizvođenijih pjesama prošlog desetljeća. Sve su to razlozi, a ima ih još, da se 20. lipnja zaputite u Klaonicu da poslušajte i pogledate ovaj kulturni bend. ▀

Klaonica u Klaonici!

Motörhead, Stara Klaonica, Zagreb, 20. lipnja 2006.

Motörhead, prema mnogima najbolji "live" band koji je ikada viđen na zemaljskoj kugli, održat će koncert u Zagrebu 11. lipnja 2006. U trideset godina koliko postoje, stvorili su toliko hitova da ih jednostavno ne stignu sve odsvirati na jednom koncertu. Energičan, glasan i brzi heavy metal stil karakteristika je benda koji je i na samim počecima rušio sve okvire u glazbi. Motörhead i glazba koju izvode u potpunosti se reflektira kroz lidera grupe Lemmy Kilmistera, koji promuklim glasom i pojavom koju je teško zaboraviti, upotpunjuje žestoke gitarističke rifove! Od debi albuma *Ovekill* pa do danas prošlo je 27. godina, a Motörhead su postali jedna od najdugovječnijih

heavy grupa koji s godinama nisu izgubili svoju žestinu i energiju! Albumi su im zauzimali vrhove top lista albuma u Britaniji i SADu, *Ace of Spades* (po mnogima najbolji studijski album Motorheada) objavljen je 1980. godine i zauzeo je 4. mjesto na top listi, dok je istoimeni singl dosegao 15. mjesto top liste singlova! ▀

Ulaznice u pretprodaji: Eventim (www.eventim.hr), Integral Podhodnik, Dancing Bear, Aquarius CD Shop, Planet Music, Free Bird CD Shop, Route 66 ... – cijena karte u pretprodaji: 220 kuna do 01.06., nakon toga 240 kuna.

Agregat

Stroj koji će pokrenuti druge strojeve

U Ljubljani je 5. svibnja održan simpozij na temu *Marksizmi i lingvistika*. Referate su podnijeli slovenski profesori Božidar Debenjak, Lef Kreft, Igor Žagar (njegov prilog je pročitao u odsutnosti), Rastko Močnik, te gosti, Dejan Dejanov s društvenog instituta u Plovdivu/Bugarska i Milorad Pupovac sa Zagrebačkog sveučilišta. Uz profesore, ravnopravno su svojim izlaganjima sudjelovali i studenti Gal Kim iz Nove Gorice (član skupine Agregat) i Srećko Horvat iz Zagreba.

Da se neki znanstveni skup kritički, a ne kritikantski, bavi naslijeđem marksizama (u množini) rijetkost je i u Sloveniji, a u Hrvatskoj je gotovo nemoguća misija. Još je veći kuriozum što su nam to – kako civilna scena voli napisati, ali ne i stvarno kvalitetno istraživati – suočenje s prošlošću priredili ljubljanski studenti, a ne njihovi profesori. Skup je, naime, priredilo studentsko društvo Agregat, a njihov napor naišao je na institucionalnu potporu Odsjeka za sociologiju FF-a, Škole za studij ideja i kultura Univerziteta u Novoj Gorici (nekadašnja Politehnika, Nova Gorica), ZRC SAZU, te Instituta za kritičke društvene studije pri Univerzitetu Pajsij Hilendarskij u Plovdivu.

Dakle, mali skup, održan ni više ni manje nego u prostorijskim Slovenije akademije znanosti i umjetnosti (SAZU), organizacijski je čedo skupine koja sebe naziva Agregat. Tko i što je studentsko društvo i revija za suvremenu društvenopolitičku polemiku *Agregat* rekli su nam oni sami u ovome kolektivnom intervjuu.

Alternativni medij za kritičke intervencije i teorijsku produkciju

Kada i gdje ste se osnovali, kao društvo i kao revija, i kako je do toga došlo?

– Revija za suvremenu društvenopolitičku polemiku *Agregat* osnovana je malo poslije studentskih antiratnih demonstracija, održanih protiv napada tzv. *Alijanse spremnih* na Irak, najviše zbog ministerijalizma domaće političke klase, u proljeće 2003 u Ljubljani. Na njezin nastanak snažno su utjecale i mnoge druge aktivističke inicijative u proteklom godinama, pa sve do sada, naročito akcije za podršku ilegalnim migrantima, antirasističke i antiseksističke intervencije, snažna kompanija protiv slovenskog uključivanja u NATO alijansu

i borba za priznanje i pravo “izbrisanih”. U tome smislu bi se moglo reći da je na osnivanje Agregata imala snažan utjecaj povoljna društvena klima u Sloveniji. Naravno, povoljna na negativan način.

Devedesete u Sloveniji, slično kao u cijeloj nekadašnjoj Jugoslaviji, pa i šire, bile su godine masovne kolektivne amnezije. Značile su jedno nehistorijsko vrijeme, vrijeme razoružanih intelektualaca, impotentnosti teorije, reakcionarnih “civilnodruštvenih” asocijacija i indiferentnosti studentske populacije, koja je u najboljem slučaju bila spremna boriti se samo za vlastiti korporativni interes. Ideologija kulturnog, ili kako kažu na drugoj strani, duhovnog sukoba, koja ima u Sloveniji veoma snažnu tradiciju, dugu više od sto godina, konstruirala je primarni društveni konflikt na bazi pozitivnog ili negativnog odnosa prema Katoličkoj crkvi i narodnooslobodilačkom ratu, odnosno kolaboraciji. Trebalo nam je i previše vremena, da bismo tek na slučaju “izbrisa” i potpune složenosti “političke” klase prema pristupu u NATO, te njihove podrške ratu u Iraku, razbili posljednje iluzije o parlamentarizmu i o ideološkoj podjeli na ljevicu i desnicu na mainstream političkoj sceni.

A to je bio tek početak. U jednom trenutku shvatili smo nužnost dubljeg reflektiranja naših društvenih zalaganja da bismo dobili odgovore na neka pitanja, koje nam golemo aktivistička praksa nije mogla pružiti. Jer nema teorije bez prakse, ali niti dobre prakse bez dobre teorije. Agregat je danas jedan alternativni medij za kritičke intervencije i teorijsku produkciju.

Demistifikacija prošlosti

Tko su bili inicijatori okupljanja?

– Agregat su osnovale one studentice i studenti koji u etabliranim časopisima nisu imali šanse za publiciranje vlastitih radikalnih refleksija, a do kojih su stigli u svojim društvenim, odnosno aktivističkim angažmanima. Danas udružuje čvrst kolektiv, koji uz samokritiku, odnosno permanentno preispitivanje vlastite prakse i odnosa, vodi nezavisnu uredničku politiku. U isto vrijeme radi na svojoj otvorenosti prema svim pojedincima i asocijacijama (ženska osobina?) sličnih teorijskih ambicija i radikalno lijevih političkih opredjeljenja, da bi

Srećko Pulig

Agregat je danas, nakon tri godine postojanja, alternativni medij za kritičke intervencije i teorijsku produkciju u Sloveniji

Aprilske demonstracije – studentski tulum ili pobuna?

im pružio mjesto za njihovu artikulaciju. Osim toga, razvija plodotvornu suradnju sa sličnim kolektivima s prostora bivše Jugoslavije, naročito s kolektivom Preloma u Beogradu.

Kako biste definirali područje svoga interesa?

– Agregat zapravo nema nekakva unaprijed definirano polje svog zanimanja, iako ima svoj objekt, *klasnu borbu*. Tematski blokovi svakog broja biraju se u odnosu na interes onih pojedinca koji se najviše zalaže za neku temu, a za koju mislimo da je aktualna u nekom danom historijskom momentu. Za sada su tematike zahvaćale lokalni antiratni pokret, alternativnu politiku, seksualnost, seks, Jugoslaviju i odnos između privatnoga i javnoga.

Uzmimo primjer antiratnog pokreta: antiratni pokret bio je vrlo pomodan, bio je “hip” u cijelom svijetu. Čak se i francuski predsjednik Jacques Chirac prikazivao kao pacifistički borac protiv rata. Ali, uz ovu medijsku priču mi smo htjeli artikulirati drukčiji izraz, izraz koje nije samo pacifistički. Tako da Agregat nije htio kazati samo “ne” ratu, već smo kazali “ne” imperijalističkom ratu, “ne” naftnoj industriji... Na kraju krajeva, ne smijemo zaboraviti da je jedna od naših glavnih ideja vodilja kako je boj/borba konstitutivna za društvo i za formaciju same politike. Na toj točki pacifistička politika koja traži fiktivni konsenzus nije više operativna.

Ili, uzmimo drugi primjer, primjer Jugoslavije: Jugoslavija

kao jedan imaginarij prisutna je danas nekritički, kako na strani jugonostalgičara, tako i na strani antikomunista i nacionalista. Bit nas kao krtica je – demistifikacija prošlosti.

Za jesen ove godine pripremamo dvobroj o klasni borbi. Od kraja prošle godine Agregat ima i vlastitu biblioteku, koja se zove Oktobra. Prvi svezak ima naslov *Marksizmi in jezikoslovje: Bahtin/Vološinov, Stalin, Williams (Marksizmi i lingvistika: Bahtin/Vorošilov, Staljin, Williams)*. Njezin cilj je u ponovnoj aktualizaciji i kritičkoj analizi više ili manje nepoznatih tekstova, za koje smatramo, da nam pružaju pristup do novih pitanja i metoda.

Studij zaboravljenih, ali i novih radikalnih teorija

Zašto obnavljate interes za danas potisnute, nekad prisutne polemike u socijalističkim zemljama? Što vam to nedostaje u suvremenosti?

– Agregat želi postati institut za urologiju suvremene društvene teorije. To znači da je njegovo poslanstvo prije svega istraživanje strukturalnih uzroka teorijske impotencije, one impotencije koja se odrekla nužne analize materijalnih uvjeta našeg društva.

U posljednje vrijeme se npr. odsutnost materijalističke teorije najviše odražava u nemogućnosti obuhvaćanja problema koji se u ideološkom jeziku vladajuće klase odaziva na ime “ekonomske reforme”. Identifikacija i prihvaćanje

A GREGAT – 1. skup istovrsnih čestica; 2. kombinirani poljoprivredni stroj; 3. dva stroja od kojih jedan pokreće drugi (npr. parni stroj koji je pokretač generatora električne struje); skup strojeva uopće, sprega više strojeva u jednu cjelinu, tehničko postrojenje; 4. (prema osnovnom značenju: grex – stado) vjeroučitelj, dušobrižnik. Bratoljub Klaić: *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb 1979. ▣

razgovor

Marksizam kao odskočna daska

Postoji li ideološka platforma Agregata?

– Prvi put kad smo razgovarali o tome da bi Agregat trebao imati ideološku platformu, kolektiv su napustili drugovi koji su više preferirali demokratsku kulturu dijaloga negoli ideološke sukobe s protivnicima. Uz tu prvu shizmu pojavila se i ideološka osobitost Agregata – dijalog s desnicom, liberalima etc.? Može, ali ne s našim (neplaćenim) radom i ne unutar naše revije. Agregat stupa u dijalog s protivnicima kao protivnik, dijalog tretira kao (ideološki) sukob i ne tiska liberalne ili desne tekstove.

Taj prvi korak je bila negativna definicija, koja se poslije počela puniti pozitivnom sadržajem, a to su bili i ostali marksizam (Marx čitan kroz Althusserove naočale), psihoanaliza (Freud čitan kroz Lacanove naočale) i feminizam. U posljednje vrijeme marksizam dominira, pa su nas napustili i neki drugovi koji preferiraju anarhizam i situacionizam.

Što se tiče marksizma, naš cilj nije toliko u njegovoj rehabilitaciji. Marksizam nam predstavlja platformu s koje ulazimo u teoriju. Kao što svaki atleta mora učiniti nekoliko koraka unatrag, ako hoće da skoči, tako se i mi katkad vraćamo u prošlost da bismo otkrili nastavke za neki novi materijalizam, koji bi mogao služiti kao oružje u klasnoj borbi u uvjetima kasnog ili postfordističkog kapitalizma. ■

problema jedino kao ekonomskog, u suštini znači zauzimanje mjesta analize iz pozicije kapitala, kao samostalne sile, koja degradira rad čovjeka u robu, međuljudske odnose u robne odnose, a čovječji napredak u maksimalizaciju profita. Ne imajući u vidu da se zapravo radi o društvenim reformama – u stvari o klasnoj borbi!

Zadatak suvremene materijalističke teorije bio bi upravo u analizi ovih problema, analizi koju vodi nada u mogućnost političke intervencije. U tome smislu kolektiv Agregata vidi prije svega nužnost stvaranja platforme za ozbiljni studij zaboravljenih a i najnovijih radikalnih teorija, postavljanje novih pitanja i sinteza, da bi se u budućnosti mogli nadati novoj teorijskoj produkciji. Drugim riječima: svakoj dobroj ševi prethodi barem minimalna masturbacija.

Kome ste namijenili svoju aktivnost, tko je vaša, kako se danas voli reći, ciljana publika?

– Ciljna skupina na početku su bili dodiplomski studenti, ali s vremenom (ove će godine Agregat obilježiti treću godišnjicu) "naša" se publika počela širiti. Polako, Agregat je proširio svoju bazu i sad nas čitaju do i postdiplomski studenti, profesori, a prepoznati smo i u alternativnoj i aktivističkoj zajednici...

Kako biste okarakterizirali studente i studentski pokret u ovom trenutku u Sloveniji? Postoji li uopće nešto takvo kao studentski pokret, a ako da tko su njegovi akteri?

– Odgovor na vaše pitanje je potvrđan. Ali, u ovome trenutku u Sloveniji je tek počeo djelovati studentski pokret i to vođen odozgo. Glavni akteri su učeničke i studentske organizacije (studentska vlada – ŠOS Studentska organizacija Slovenije), koje se prikazuju kao jedini reprezentant svih studenata i koje manje-više slijede svoje osobne interese. Pokret se

Agregat želi postati institut za urologiju suvremene društvene teorije. To znači da je njegovo poslanstvo prije svega istraživanje strukturalnih uzroka teorijske impotencije, one impotencije koja se odrekla nužne analize materijalnih uvjeta našeg društva

Sa simpozija Marksizmi i lingvistika – u organizaciji Agregata

tako prikazuje kao institucionalan i kao da obuhvaća sve studente i njihove inicijative. Ali sad je došao trenutak i mogućnost za radikalizaciju pokreta i za proširenje među studentske inicijative.

Ovaj tjedan, 24. svibnja, došlo je do druge manifestacije u kojoj je, nažalost, zbog lošeg vremena, sudjelovalo manje ljudi. Ipak, kiša nije bila glavni razlog podbačaju. Radilo se o političkim makinacijama: o odgovaranju studenata od sudjelovanja i o prijetnjama đacima (srednjih škola) kojima su tvrdili da ne mogu ići na prosvjed bez dozvole roditelja (a što je protivno srednjoškolskim pravilnicima).

No, pustimo tehikalije. Zanimljivije je što je stvorena koalicija između glavnog školskog sindikata (SVIZ) i još nekoliko drugih, koji su svi poduprli studente. S druge strane, opet su govorili samo predstavnici Studentske organizacije i opet su tražili iste stvari. Dakle, svoje zahtjeve nisu radikalizirali, ništa nisu radili na mobilizaciji "odozdo" i još traže kompromise s ministrom... To nije pozicija alternativne politike, nego u najboljem slučaju politika socijalne države i zastupstva vlastitih korporativnih interesa.

Socijalna prava i studentske demonstracije

Mnogi u Hrvatskoj ne znaju što se do sada dogodilo na studentskoj sceni Slovenije.

– Krajem travnja dogodile su se najveće studentske i učeničke demonstracije. Više od deset tisuća studenata došlo je iskazati potporu studentskoj borbi protiv vladinih reformi. Ova vladina reforma je dio većih reformi. S tim reformama vlada dodaje novu dimenziju neoliberalnoj klimi, koja je do sada bila ipak u nekoj evropskoj maniri, a ne na razini banana republika.

Naime, izgleda da smo došli u drugu fazu privatizacije, gdje je socijala kao takva (mirovine, besplatno zdravstvo i školstvo itd.) postala redundantna, a sve to će riješiti porezna reforma (jednaki porezi za sve) i totalna privatizacija državnih korporacija. Tako su sve parlamentarne stranke pritrjerane u nužnost reformi, jer je takav neoliberalni

stav navodno objektivna nužnost povijesti. Najveća protivnička sila tim reformama su sindikati, a sada i studenti, a te dvije grupacije međusobno se podupiru.

Ako se vratimo reformama u studentskom sektoru – one zauzimaju sljedeće točke: Bolonjska reforma, uredba o školarinama i sistem vaučera (tj. akumulacija dugova nakon studija), eventualno ukidanje bonova za studentsku prehranu, konceptualizacija studenata kao robe i potrošača, percipiranje znanja kao robe itd. To je baza na kojoj se sad artikulira negativna politika studenata.

Među pozitivnim zahtjevima studenata moramo napomenuti zahtjev za besplatni prijevoz, koja jest politički zahtjev *par excellence*. On ukazuje na onu nemoguću dimenziju politike, koja nije samo reakcionarna – a to je obrana socijalne države i korporativističkih prava, ali i jedna mogućnost koja otvara područje za revolucionarnu misao i praksu.

Što su u tome smislu značile aprilske studentske demonstracije?

– Nakon pet godina organizirala se prva serozna i masovna inicijativa, koja ide u frontalni boj protiv svakodnevne oficijelne politike. Ono što je bitno u samoj osnovi je podrška sindikata i učenika, koji su pred time da tek postanu studenti. Mogli bismo tvrditi kako se otvorila mogućnost za pravi pokret... Ali to nije sva priča. Problematična je bila sama forma demonstracija. Događanje je više sličilo na studentski tulum nego na proteste, gdje ljudi znaju zašto su tamo. Još gore, studentska organizacija vrlo brzo je htjela uspostaviti "dijalog" s vladom i osim toga predstavlja se kao jedini predstavnik studenata. A to je i bio cilj studentske organizacije, barem do sada, a ne uspostavljanje mreže studentskog pokreta i alternativnih političkih inicijativa. I kako se u prošlosti već nebrojeno puta pokazalo, vlada će na taj način dijeliti ništa drugo nego mrvice, a svake godine studenti će imati manje povlastica. Tako će se polako "smiriti" studentske strasti i pacificirati svaki radikalni proces bitke za prava studenata i drugih skupina. ■

Antiratne demonstracije u Ljubljani – apstraktni pacifizam nije dovoljan

Babes In Boyland

Bijesne žene u rocku

Stephy – zauvijek sedamnaestogodišnjakinja, luda za starom glazbom, *part-time* doktorantica, *full-time* znatiželjna, strastvena i puna energije. Živi u Montpellieru. Val – trideset godina, emigrirala u prijestolnicu jedva dvostruko veću od Montpelliera, Oslo, punk-sanjarka i umorna od apatije.

Mi jesmo revolucija

Babes in Boyland, djevojke u zemlji dječaka... Možete li nam predstaviti sebe i svoju radioemisiju te nam objasniti značenje tog imena?

– Emisija je krenula krajem devedesetih godina, kad smo odlučile ostati u Montpellieru da bismo završile svoje diplomске radnje koje baš nisu napredovale u Velikoj Britaniji. Stephy se tada bavila lezbijkama u glazbi, a ja ženama u punk-pokretu. Povezivali su nas, dakle, zajednički glazbeni interesi, bilo je osnove za suradnju... Emisija o ženama u glazbi nametala se sama po sebi. Izbor imena, mali mig američkoj grupi Babes in Toyland (koja se smatra utjecajnom u Riot Grrrls krugovima, iako mi se ne čini da pripada tom žanru), činio se jasan.

Na vašem sajtu objašnjavate da ste tu emisiju napravile kao podršku pokretu Riot Grrrls. Možete li nam reći nešto više o tome što vas je motiviralo, te, neukima koji će čitati ovaj intervju, objasniti što su to Riot Grrrls?

– Val: Pokret Riot Grrrls postoji (još, usprkos činjenici da mediji govore o njegovoj smrti, renesansi, ponovnom usponu i post-egzistenciji... itd.); jer (ovdje citiram manifest Riot Grrrl pronaden u jednom fanzinu iz Washingtonu s početka devedesetih):

– potrebno je da kao djevojke stvorimo prostor tolerancije i potpore u kojemu možemo objavljivati svoje različite pristupe i stajališta bez predrasuda;

– čini nam se nužnim pokušavati svakodnevno revolucionarizirati svoje živote zamisljavajući i stvarajući alternative *statusu quo*;

– ključ jednakosti leži u komunikaciji i uključivanju, a ne možemo ga pronaći bez dokidanja zakona šutnje;

– svaki put kad izađe neki fanzin, kad u ruke uzmemo neki instrument, kad se popnemo na podij, stvaramo promjenu, stvaramo revoluciju. Mi (JE)SMO revolucija;

– moramo pokazati da odbijamo da naša ljutnja, iskrena i osnovana, bude diskreditirana ili okrenuta protiv nas zbog nekog seksizma koji smo mi same potisnule;

– ljute smo na društvo koje nam nameće asocijativni niz: djevojka = glupača = loša = slaba...

To je samo jedan isječak, no mislim da dobro ukazuje na ton onoga što mogu pisati i objavljivati djevojke koje smatraju da su Riot Grrrls. Za mene je ovdje riječ o čistom punk-feminizmu, njegovu revoltu, njegovu *učini-sam* djelovanju, amaterskom duhu, njegovoj energiji i dadaističkom pristupu umjetnosti i životu općenito. Riot Grrrls suprotstavljaju se seksizmu, rasizmu, trajnoj homofobiji na razini mnogobrojnih scena (uključujući i punk-scenu), te u medijima... u svakodnevnom komentarima.

Mislim da svoju emisiju nismo počele "da bismo iskazale podršku buntovnim djevojkama", nego da bismo predstavile "scenu" (oh, kako ova riječ ograničava!) koja nam je prirasa srcu. Možda i zato da bismo na radiju slušale ono što nitko nije puštao. Umjesto da se žalimo na nedostatak, radije smo ga pokušale nadomjestiti...

A, osim toga, činjenica da djevojke puštaju glazbu koju rade djevojke, te da na špici puštaju dijelove iz *Scum Manifesta*, neke je ljude malo nabrusilo, neki su čak davali prilično gadne komentare, što pokazuje da postojanje takva koncepta nije bez osnove...

A onda, učinili smo to i zbog glazbenica Bikini Kill, Team Dresch, Le Tigre, Bratmobile, PJ Harvey, Hole, Elastic, Julie Ruin, The Moves, x-lover, The Butchies, 7 Year Bitch, Tracy And The Plastics, Adult, Patti Smith, Ladytron, Yeasty Girlz, Luscious Jackson...

– Stephy: Polako se otvaramo i drugim glazbenim žanrovima, kombiniramo sve, od laganog popa April Marcha do industrijskih eksperimenata Maeire Asher. Moja bolesna znatiželja bila bi na sto muka kad bih se morala zadovoljiti uvrštavanjem isključivo "zestokih" bendova.

Povećana "uočljivost"

Riot Grrrls, Angry Grrrls, Yeasty Grrrls... Možete li nam objasniti nijanse koje pokrivaju ti različiti nazivi?

– Val: Riot Grrrls predstavlja malo prije opisani ženski i

Laurent Courau

Tajan i underground, pokret Riot Grrrls ustraje i ostavlja tragove u podzemljima kontrakulture. Val i Stephy, strašni dvojac koji uređuje *Babes in Boyland*, radioemisiju posvećenu ženama na nezavisnoj rock sceni, emitiranu svakog petka navečer na Radiju Clapas u Montpellieru govori o glazbeno-feminističkoj sceni u Francuskoj i Europi

Val: Za mene je ovdje riječ o čistom punk-feminizmu, njegovu revoltu, njegovu *učini-sam* djelovanju, amaterskom duhu, njegovoj energiji i dadaističkom pristupu umjetnosti i životu općenito. Riot Grrrls suprotstavljaju se seksizmu, rasizmu, trajnoj homofobiji na razini mnogobrojnih scena (uključujući i punk-scenu), te u medijima... u svakodnevnim komentarima

feministički glazbeni pristup, sa svojim *fanzinima*, svojim umreženim skupinama, DJ-ima i mladim revolucionarkama.

Angry Grrrls dolazi od Angry Women, o kojima V. Vale i Andrea Juno pričaju u svojim djelima objavljenima u **RE/Search Pressu**. To su zbirke intervjua angažiranih umjetnica, na području fotografije, performansa i književnosti, poput, među ostalima, Diamande Galas, Lydije Lunch i Kathy Acker. A što se tiče glazbe, tu su knjige *Angry Woman In Rock 1 i 2* s Kathlen Hannah, Tribe 8, Jarboe (Swans-i)... Ta su djela bila za nas izvori informacija i nadahnuća, pa je ovo naš način da im se odužimo... A osim toga, mislim da je umjesto isključivosti koja odlikuje Riot Grrrls, taj pristup reprezentativniji za Babes in Boyland. Što se Yeasty Grrrls tiče, samo se malo poigravamo imenom jedne američke lezbijske grupe koja je radila ultrafeministički, pro-sex i iznimno smiješan *a capella rap*.

Smatrate li da se danas može govoriti o obnavljanju feminizma posredstvom nezavisne rock-scene?

– Val: Ne, jer ne volim pojmove "obnavljanje", "post" ili bilo što drugo što podrazumijeva neko prestajanje i zatim ponovno počinjanje. Mislim da je to pogrešno razmišljanje, koje nameću senzacionalistički i PATRIJARHALNI mediji. Slažem se ipak s tobom što se tiče porasta broja feministički angažiranih žena koje djeluju na nezavisnim scenama. Toliko je različitih senzibiliteta i pristupa, i mislim da možda otuda dolazi ta ideja da se radi o "obnavljanju"... Čini mi se boljim nazivati to "uočljivošću".

Kako smjestate taj pokret nasuprot feminističkom pokretu šezdesetih i sedamdesetih godina? Društveni je kontekst, čini mi se, danas znatno drukčiji...

– Val: Ako time želiš reći da ima manje seksizma, meni se osobno ne čini da se on doista znatno smanjuje jer se na nj još nailazi pod različitim maskama (a da ne govorimo o onima koji ostaju istovjetni... to me deprimira, sigurno znaš o čemu govorim). Mislim da je najveća

razlika u broju, o kojem sam prije govorila. Sadašnji je feminizam možda više individualna stvar, ne znam, tako mi se barem čini... A i feminizam prijašnjih desetljeća poznajem samo preko svjedočanstava ili povišesnih izvještaja... Kontekste uobličuju priče, a ja ih ne mogu sve pročitati.

Seksualnost je osobna stvar

Osim prava uspinjanja na scenu te stvaranja onoliko buke koliko je stvaraju dečki, koji su zahtjevi Buntovnih cura? Što vas danas ljuti?

– Val: Mislim da bit nije u tome da se želi stvarati onoliko buke koliko je stvaraju dečki, nego da se učini probaj u jedan vrlo muški svijet glazbe i da se obračuna s učincima seksizma. Buntovnim curama cilj je označiti kraj agresivnosti koju danas imaju nastupi, te im vratiti njihov u osnovi veseli i opuštajući aspekt... I još nešto, dečkima nitko ne viče – "do gola" ili "pokaži nam grudi"... Nastaviti svirati i odgovoriti na te degradirajuće i uvredljive riječi meni se čini sastavnim dijelom buntovničkog karburatora. Osim toga, scena je izvrsno sredstvo izražavanja. Ona je pristupačna i radikalna. Ona k tome može omogućiti istodobno korištenje različitih oblika umjetnosti.

Pokret Riot Grrrls nije isključivo ženski, o tome svjedoče mješoviti bendovi kao što su Huggy Bear ili God Is My Co-Pilot. Oni predstavljaju najbitnije zahtjeve Buntovnih cura: kraj pritiscima zasnovanima na podjeli i hijerarhizaciji rodova od kojih ne ispaštaju samo djevojke... A što me ljuti? Isto ono što me ljutilo i jučer... Pa nisam sigurna da je došlo do velikih promjena, uključujući tu i rajeve queer punk feminizma kao što su Olympia, u Washingtonu...

– Stephy: Općenito govoreći, ljuti me kad se prema meni odnose drukčije samo zato što sam žensko, kad se o meni ne sudi kao o osobi, nego kao o takozvanoj "slabijem" spolu.

– Val: A da, od toga dobijem ospice... Bilo da je riječ o kriterijima roda, seksualnosti, godina, boje kože. Kad vidim da netko meni nepoznat moje reakcije tumači preko klišeja koje nameću dobrohotni bjelački, heteroseksualni pa i homoseksualni mediji.

Annie Sprinkle, Courtney Love, Kathleen Hanna... Koristite se vrlo raznovrsnim referencijama. Što to, osim

razgovor

njihovog spola, objedinjuje te osobe?

– **Stephy:** Činjenica da im se divimo i da cijenimo njihovu umjetnost, da su izvori nada-hnuća, da se o njima govori prije svega kao o ženama, a tek onda kao o umjetnicama... I što se iz nekog čudnog razloga, u mnogim intervjuima izbjegava s njima pričati o seksizmu izvan klišeja. Možemo tako u miru “ubiti svoje idole” (ili ih barem prilično desakralizirati), i to slijedeći svoje osobne kriterije, bilo puštajući ponavljane riječi Annie Sprinkle, ili tišine Nic Endo, kad nas traži da prekinemo intervju dok Alec Empire ulazi na backstage...

Nepodnošljiva glazba u lezbijkim barovima

Kako se smjestate prema queer-pokretu i generacije lezbijki koju su u Francuskoj utjelovljuje djevojke iz Pulpa i nikad prežaljane grupe Sex Toy?

– **Val:** Nikad nisam bila u Pulpu, sorry.

– **Stephy:** Ne čini mi se da me se posebno tiče lezbijski pokret, u Francuskoj ili drugdje. Seksualnost je osobna stvar, i prema mome mišljenju, nema nikakve veze s vriednošću pojedinaca. Štoviše, kad smo u Montpellier doveli Madigan (violončelisticu, lezbijku i feministicu), naišli smo na manjak zanimanja u gej i lezbijkim udrugama koje smo išli vidjeti. Ne razvijamo se u istoj sredini. Osim Annie di Franco, nitko ih ne može natjerati da se zapute u koncertnu dvoranu. A kad ih vidim kako virkaju prema plakatu umjesto da se zanimaju za ono što umjetnica govori... pomislim da nisimo daleko od heteroseksualnih klišeja...

– **Val:** To je istina, općenito je teško slušati glazbu na gej i lezbijkim mjestima. Trenutačno radim u jednom lezbijskom baru u Oslu. Što se glazbe tiče, vikendi su nepodnošljivi za moje osjetljive uši. Nevjerojatno je kakvu glazbu vole djevojke koje dolaze u taj bar, traže isključivo ultrakomercijalne i što je moguće praznije stvari. Tješim se da je to možda zbog vikenda, da im je u navici da to slušaju,

da zapravo ne vole previše glazbu... da su tamo samo zato da se kući ne bi vratile same... I u trenutku kad mi ta misao prođe glavom, shvaćam da moram prestati sa svojim netolerantnim razmatranjima. S vikendom sam se dakle pomirila, no stvar se ponavlja i preko tjedna kad puštam Ovary Action Record Spinner, bilo u povodu izlaska fanzina (*Ovary Action*, zin koji smo nedavno osnovale jedna moja prijateljica i ja), ili tijekom LOUD večeri!... Uvijek se

netko žali, i to katkad prilično nasilno (otprilike na foru “čekat ću te kod izlaza ako ovako nastaviš...”) jer odbijam puštati Michaela Jacksona. Ostaju potpuno zatvorene za svaku novu stvar koju nisu čule... Le Tigre, Luscious Jackson ili PJ Harvey za njih su samo ista “depressivna glazba”. Jedna je druga DJ-ica koja sada pušta glazbu vikendom u početku primala prijeteći smrću zato što je zagovarala hip-hop glazbu... Sve još nije izgubljeno, i svaki put se poveselim kad vidim da ih ima nekoliko koje cijene. Nije uvijek lako predstavljati alternativu... Ne možemo očekivati da će se to svima svidati. No mislim da je važno nastaviti. To može potaknuti druge da rade svoje vlastite stvari, a to pak stvara bogatiju i raznovrsniju “sredinu”... autentičniju i ne toliko stereotipnu...

Pornografija je degradirajuća za seksualnost

Vaša se emisija usredotočuje na rock-scenu, s nijansom elektroničke. Ne mislite li da bi trebalo uključiti i druga glazbena područja, kao što je primjerice hip-hop?

– **Val:** Da, pogotovo što se tiče normativnih klišeja koje kao da se diktira ženama u hip-hop kraljevstvu... obično su to ili ultra-sexy super bimboes ili bad girls u trenirkama. Užasno je mnogo hip-hop umjetnica koje unatoč svemu rade vrlo radikalno i zahtjevan posao.

– **Stephy:** Vrlo malo slušam hip-hop, iako naravno ponekad osluhnem ponešto pa mogu reći da cijenim rad Missy Elliot i Miss Dynamite, no nije to glazba koja me doista dirá. A uostalom postoje drugi koji tako dobro promoviraju tu scenu da ni mi ne bi mogli bolje.

Annie Sprinkle ostaje vodeća figura pro-sex feminizma. Koje je vaše stajalište prema erotizmu, pornografiji i, općenito govoreći, eksploatacije slike ženskog tijela?

– **Val:** I propagiranje iskri- vljene vizije ženske seksualnosti. Pornografija je prema mome mišljenju, općenito degradirajuća za seksualnost

Stephy: Da bi grupe potrajale, potrebno je ipak barem minimalno zanimanje slušateljstva. I kad vidim da Robots In Disguise pedeset puta napune dvoranu u Marseilleu, da se istodobno na koncertu Bratmobilea u Montpellieru nađe samo tridesetak ljudi, a da je riječ o jednom od dvaju koncerta u Francuskoj... Sumnjam da se može govoriti o povratku... O kojem pokretu zapravo govorimo?

u cjelini. Ona upija klišeje, koje tako ovjekovječuje. Annie Sprinkle je za mene malo više hipijevska božica i pomalo sama sebi grize rep onim istim idejama koje ima već dvadeset godina... Što će reći, svakako zanimljivim idejama, pogotovo onima koje se tiču njezine bitke protiv licemjernog puritanizma i osjećaja krivnje koji mnogima truje život.

Eksploatacija ženskog tijela nije ipak ograničena na pornografiju, a činjenica da se djevojke razgolićuju kako bi se prodale automobile i torbe ne bi me toliko smetala kad ne bi ustanovljavala ideal otvoren jedino retuširanim mladim djevojkama, ili plavušama koje imaju u sebi nešto pikantno à la Lynch.

U području pokreta Buntovnih cura poznati su mi prije svega bendovi. Koji fanzini, sajtovi, lejbli i druge referencije predstavljaju taj pokret?

– **Stephy:** *Labels: KRS, k Records, Mister Lady Records, Thunderbaby.* Fanzini: Venus, ima i dosta lista na netu, Typical Girls, organizacije raznih Ladyfestova.

– **Val:** Ok, to neka bude za početak, no nećemo sad baš ispreživakati sav svoj rad... Bacite pogled na *Punk Planet* i *MRR* s vremena na vrijeme, iako to nisu feministički fanzini koje rade djevojke, to je samo privid!

Vaše se aktivnosti ne ograničavaju na radioemisiju. Organizirate i koncerte u Montpellieru. Što nam možete reći o tome? Što ih razlikuje od onih koje organiziraju ostale udruge iz regije?

– **Val:** Pomažemo grupama koje želimo vidjeti i koje drugi ne dovode u regiju... Ili jednostavno frendovima, ljudima koje sretneš i s kojima se dobro slažemo, kontaktima i odnosima koje razvijamo... Kak' to već ide u životu, ne?

– **Stephy:** To radimo samo povremeno, u nedostatku sredstava a prije svega dvorana u regiji u kojima bi bendovi svirali. No jasno je da se vrijedi potruditi za neki bend čiji si fan i s kojim poslije kod sebe možeš pročavrljati, iako te publika, to opet moram reći, baš i ne slijedi.

Snaženje ženske mreže

Postoji li u Francuskoj scena Buntovnih cura? I općenito govoreći, u kojim je zemljama ta scena dobila na važnosti?

– **Val:** Da, u Francuskoj ima Buntovnih cura... kao i posvuda u Europi. Pojava Ladyfest Europe, počevši s onim u Glasgowu 2001., dokaz je snaženja ženske mreže u jednome vrlo buntovničkom pokretu, čak i ako se na takvim mjestima mogu čuti svi glazbeni stilovi. Ti uradim festivali cvjetaju posvuda u SAD-u i Europi. Mislim da je tu vrstu događanja u nekim zemljama lakše, u nekima teže organizirati. Sve ovisi o već postojećim scenama i infrastrukturama. Tako je na primjer lakše pronaći Riot Grrrls-tulume u Švedskoj, nego u Norveškoj. Jednako tako, berlinska i češka scena kao da imaju bolju i aktivniju punk-hard-core scenu od drugih... No sve se mijenja i sve se razvija vrlo brzo, a Internet je za to svakako vrlo zaslužan...

– **Stephy:** Imamo sve više i više kontakata s udrugama i curama iz Francuske koje rade fanzine i organiziraju koncerte. Žao mi je ipak što se u pogledu bendova muzička scena baš ne razvija.

Ženski sajtovi sve se više šire Internetom. Sve se više govori o kokama na rock i elektro-sceni. Kako vidite budućnost tog pokreta?

– **Val:** Kao prvo, ne govoriš o nekim krpama, čak i ako to radiš da se ne bi stalno koristio istim riječima, oprosti mi ako zvučim politički korektno, a kao drugo, nisam vračara... Ako je bendovima Chiks on Speed ili Le Tigre doista stalo do feminističkih razgovora, to ne znači da to vrijedi i za sve ostale, i da je itko zaštićen od naleta tradicionalističkih tendencija.

– **Stephy:** Treba biti oprezan s Internetom... Radila sam, na primjer, na feminističkim portalima i pokazalo se da su ih tri četvrtine osnovali i vodili muškarci... Puno se govori o ženskim grupama, to je točno, no čini mi se da je tako već nekoliko godina... Samo doista isplanirane stvari, koje se stavi na velika zvona, mogu izdržati do drugog albuma ili turneje. A osim toga, da bi grupe potrajale, potrebno je ipak barem minimalno zanimanje slušateljstva. I kad vidim da Robots In Disguise pedeset puta napune dvoranu u Marseilleu, da se istodobno na koncertu Bratmobilea u Montpellieru nađe samo tridesetak ljudi, a da je riječ o jednom od dvaju koncerta u Francuskoj... Sumnjam da se može govoriti o povratku... O kojem pokretu zapravo govorimo? (smijeh) ☞

S francuskoga prevela
Ursula Burger.

Objavljeno u e-časopisu la spirale
www.laspirale.org

Između revizionizma i ekvilibrizma

Rastko Moćnik

Preko jedne jalove dileme, do prave politike

Svibanjski praznici (oslobođenja od fašizma) donijeli su nam izjave političara, s pomoću kojih možemo izmjeriti doseg ovdašnje stranačke politike: njezino dno i njezin plafon. Najprije donji rub: "Vrijeme je da slovenska domovina postane mati sve svoje djece". Ili, po domaći: "Službena ideologija trebala bi u ime nacionalizma rehabilitirati domaći fašizam i kolaboraciju." Ideološke izjave imaju tu moć da se same brinu za svoje ostvarenje: predsjednik državnoga zbora (slovenskoga parlamenta) već je rehabilitirao fašizam, samo zato što je domaći, i kolaboraciju s naci-fašizmom, iako stranim. Riječi je potkrijepio antikomunizmom, "krvavom revolucijom" i "komunističkim terorom". Nakon ljigavosti u parlamentu, uslijedila je skarednost na proslavi. U presjeku oboje stajala je bujna metafora o majci roditeljici, na čijim grudima se napajaju sva njena djeca. Metafora, recimo usput, koju su stvarno upotrebljavali "svi totalitarizmi" stoljeća. Takve riječi svaki put pale – posebno ako ih prihvaćamo bez otpora. Nije moguće nekažnjeno šutjeti pri rehabilitaciji kolaboracije i fašizma, pogotovo domaćeg. Razmotrimo logiku. Država je domovina, domovina je mati, državljanke i državljani su "djecica". Govornik je metaforu djece sam preveo u "slovenski narod". Prijevod je problematičan. Danas istorodnost djece majke domovine znači većinsku etničku skupinu – s učincima i posljedicama koje su poznate. Ali, ako i zanemarimo razliku između države većinske skupine i države državljanke i državljana, djeca u naručju roditeljice domovine ne mogu biti narod. Moderni narodi uspostavljaju se s pomoću revolucije, u 19. stoljeću inspiriraju se francuskom, u 20. oktobarskom. Govornikov antikomunizam i njegova kontrarevolucionarnost otvoreno govore ono što prisposoba literarizira: da se zauzima za depolitiziranu podjetinenu zajednicu, a ne za modernu političku naciju. U trenutku kada s pomoću državne prisile cijepaju stanovništvo na razvlaštenu većinu koja radi i privilegiranu manjinu, koja prisvaja proizvode tuđega rada (te naravno na neizbježnu rezervnu armiju nezaposlenih), moramo u šaradi s prošlim domaćim fašizmom i kolaboracijom vidjeti ono što ona jest: ideološko sljepilo proizvedeno za potrebe sadašnje eksploatacije. Nekadašnji fašizam za sadašnji kapitalizam.

Ekvilibristika i logika kapitala

Drugi najviši predstavnik države ukazao je, dakle, na dno stranačke politike. A prvi predstavnik na njezin najveći domet: "Sve umijeće politike

jest potraga za ravnotežom, između učinkovitosti gospodarstva na jednoj i socijale na drugoj strani". Predsjednik Republike rekao je "socijala", a ne "socijalna država", kamoli "država blagostanja". Ambicije političara posljednjih su desetljeća splasnule. Onima koje zastupaju sada žele u najboljem slučaju "socijalu". Političko umijeće bilo bi, po mišljenju predsjednika države, ekvilibristika: hvatanje ravnoteže između obrnuto proporcionalnih veličina, privredne učinkovitosti i "socijale". Ali zašto bi kvaliteta života bila obrnuto proporcionalna s privrednom učinkovitošću? Ne proizvodimo li zato da bi preživjeli? Zar ne pospješujemo učinkovitost privrede stoga da bi bolje živjeli? Ne bismo li morali reći da politika povećava privrednu učinkovitost zato da bi "socijala" bila sve jača – možda čak i zato da "socijala" jednom više ne bude niti potrebna? Zašto bi privredna učinkovitost i kvaliteta života bili u obrnutom razmjeru? Nisu li po zdravoj pameti one upravo proporcionalne: što je veća učinkovitost privrede, veće je blagostanje?

Moguće po zdravoj pameti – ali ne i po logici kapitala. Kapital se ne trudi da povećava blagostanje, nego da uvećava profit. Profit je moguće povećavati povećavanjem produktivnosti ili sa smanjenjem nadnica. U jednom i drugom politika može pomoći. Povećava li produktivnost pouzdano povećava profit, a uz malo sreće i blagostanje. U tom slučaju politici doduše ne treba loviti ravnotežu, ali zato mora ovladati s više toga od pregršti demagoških fraza. U suprotnom slučaju, demagogija je često dovoljna za snižavanje nadnica. Ta snižavanje nadnica i opće kvalitete života nije moguće ostvariti drukčije negoli s pomoću demagogije. U tom slučaju politika je doista umijeće ekvilibristike: koliko je još moguće skresati "socijalu", a da ne dođe do otpora? Čim se oni koji proizvode vrijednost i s njom profite počnu opirati, mora se kapital baviti još i sa nečim drugim osim sa brutalnim lovom na profit.

Kapital po samodjelatnoj logici s jedne strane smanjuje troškove rada, a s druge treba kupce, da pokupuju robu

Vrh: politika kao ekvilibristika – između kapitala i "socijale"

i omogućuje realizaciju profita. Ali smanjivanje troškova rada snižava nadnice, prouzrokuje siromaštvo, nezaposlenost: kapitalna racionalnost smanjuje kupovnu moć stanovništva, a time smanjuje i mogućnost da kapital na tržištu realizira profit. Kapitalna racionalnost je naposljetku iracionalna. Tome ne može pomoći nikakva ekvilibristika. Klasne borbe dovele su do rješenja koje je prvi uvažio Roosevelt, a teorijski utemeljio Keynes – rješenja koje nije ekonomsko već političko, a ne sastoji se u ekvilibrizmu, već u državnoj intervenciji. Država s pomoću redistribucije i javnih radova uklanja nezaposlenost i siromaštvo, smanjuje socijalne razlike i osnažuje kupovnu moć stanovništva: na tržištu je opet moguće doći do profita i kapitalistička privreda može se pokrenuti u novi uzlet.

Politički izlaz iz globalne krize

Ovo je rješenje moguće samo dok postoje nacionalne ekonomije. Točnije: to rješenje je nužno samo u vremenu

nacionalnih ekonomija. Kapitalistička klasa, naime, ne traži rješenja koja su moguća – traži ih tek kada je zbog odnosa klasne borbe na njih prisiljena. U vremenu globalne ekonomije kapital, barem za sada, još nema problema s realizacijom profita: makar i kresao "troškove rada" i razbijao socijalnu državu, opadne li kupovna moć na jednoj strani planeta, već će se otvoriti neko tržište na drugoj strani. U toj situaciji politika je, barem ona građanska, uistinu umjetnost ravnoteže: iskušava točku do koje je još moguće pritisnuti, a da ne dođe do otpora.

Ali i ekvilibristika ima granice. Nije tako davno vrijeme kada političkim ekvilibristima nije padalo na pamet da govore o "socijali". To što im je riječ i samo skliznula preko jezika, tekovina je političkih bitaka. Ali ne bitaka za prestiž između fašistoidne politike krajnje desnice i ekvilibrizma preostale stranačke politike. Građanska politika je na kraju progovorila o "socijali" zato što su ju na to prisilile klasne borbe radničkih klasa. Kod nas su to postigli sindikalno organizirani radnički slojevi. Pa tako i one novembarske subote, kada je crvena masa pobijedila bijelu oluju (misli se na ljubljanske demonstracije, krajem prošle godine).

Sukobi između fašistoidne retorike krajnje desnice i ekvilibrizma preostale građanske politike su, naravno, lutkarsko kazalište frakcija, koje se jagme za što veći dio viška vrijednosti. Ali i u toj građanskoj farsni mase nisu nemoćne: iako isključene, mogu prisiliti vladajuće da se počnu baviti realnim problemima živih ljudi. I oslobođenje iz globalne krize moći će biti samo političko. Ili će biti revolucionarno: a i tada će biti političko. ▀

Preneseno iz časopisa Mladina, 19/2006. Sa slovenskoga preveo Srećko Pulig

Dno: politika kao fašistoidni revizionizam – majka domovina

Veliki Dandy

Mirko Sladek

Robert de Montesquiou-Fezensac jedan je od ključnih likova pariškog *fin de sièclea* i stvarna inspiracija glavnog i jedinog lika Huysmansova romana Naopako/Uz dlaku, veliki meštar i nesporni guru francuske dekadencije kojega su još desetljećima nakon njegove smrti sve do granica karikature oponašali sumnjivci poput Cocteaua i Dalija

kapricioznosti, izraz njegova životnog stila i književnog rada, *delicieuse – ment doux*, poput gospodara plavih hortenzija samog.

Kao kod svakoga pravoga *dandyja*, njegov je život ponajprije bio umjetničko djelo, a isto je zahtijevao i od svojih prijatelja i prijateljica. Primjerice za svoju sestričnu, groficu Greffhule, za koju je tražio (i našao) prikladnog i pogodnog muža, i kojoj je bio ne samo mentor i zaštitnik nego i modni savjetnik. Najradije ju je viđao u crnom baršunastom kostimu s rukavima u obliku šišmiševih krila. I dok neki Proustovi biografi smatraju Montesquioua pseudopjesnikom, šarlatanom ili u najboljem slučaju slabom verzijom neke "isprazne bizantinske egzistencije", nakon smrti prepušten je štovanju male elitarne zajednice *dandyja* i esteta. To što on potječe iz duhovne loze Baudelairea, Gautiera i Barbey d'Aurevillyja ostaje nepoznato ili ignorirano.

Pripadao je tradiciji slobodnih duhova u potrazi za teorijom ljepote koja bi preobrazila epohu, protiv pozitivizma, materijalizma, liberalne svojevolje, u prilog vizija, halucinacija i apsolutne estetike. Nedovoljnost isključivo racionalne koncepcije svijeta pokrenula je ove slobodnjake prema ezoteričkim i okultističkim iskustvima upotpunjenim hašišem, opijumom, apsintom, rafiniranom erotikom, platoničkim seksom i svim onim što vodi preko granica buržoaske svakidašnjice. Nakon političkog bankrota aristokracije u 19. stoljeću, postao je dobar ukus presudan za klasnu svijest. Buržoazija je nastojala naučiti *bon gout* i *savoir-vivre* od plemstva, i to je zasigurno bio jedan od glavnih razloga uspjeha koji Montesquiou ima u društvu svoje epohe.

Celibat, ekonomska neovisnost, apsolutno raspolaganje vremenom

Poput mnogih u Parizu onoga vremena, i Marcel Proust je pripadao krugu njegovih obožavatelja: cijenio je njegove dobro uvježbane monologe i mondenu scenografiju kao i fešte *chez lui*, koje su u modernu književnost ušle zahvaljujući liku baruna Charlusa. Nažalost, i ovdje je njegov portret deformiran, lik-inspiracija ekscentrika iz Recherchea nepravedno je preinačen. Suptilne sfumature njegove tankočutnosti potaknule su primjerice njegovu maštu da uvede parfeme u dekorativnu umjetnost, a sebi samom da sa suptilnom konzekventnošću namjesti stan na Quai d'Orsayu poput hrama posvećenog Ljepoti kojim se kasnije s više uspjeha ali manje ukusa inspirirao Gabriele d'Annunzio za svoju klauzuru na Lagu di Garda. Montesquiouov stan, već ispražnjen u ono doba i do danas živ samo djelomično u književnosti, bio je detaljno osmišljen i eksperimentiran kao estetički fragmenti i materijalizirana duševna stanja. Jedna tako osmišljena filozofija prostora pretpostavlja izvjesne egzistencijalne danosti: celibat, ekonomsku neovisnost, apsolutno raspolaganje vremenom, što zajedno implicira potpunu slobodu od ikakvih profesionalnih ili obiteljskih restrikcija. Neovisan i samostalan život dopustio mu je udubljava-nje u unutarnji svijet mnogobrojnih *bibelotsa* njegove privatne zbirke. Montesquiou je vjerovao u unutarnji

Pripadao je tradiciji slobodnih duhova u potrazi za teorijom ljepote koja bi preobrazila epohu, protiv pozitivizma, materijalizma, liberalne svojevolje, u prilog vizija, halucinacija i apsolutne estetike. Nedovoljnost isključivo racionalne koncepcije svijeta pokrenula je ove slobodnjake prema ezoteričkim i okultističkim iskustvima upotpunjenim hašišem, opijumom, apsintom, rafiniranom erotikom, platoničkim seksom i svim onim što vodi preko granica buržoaske svakidašnjice

Kao što je to često sudbina malih naroda na rubu velikog svijeta, tek nakon više od jednog stoljeća od njegova nastanka Huysmansov antiroman pojavljuje se i u Hrvatskoj – ali zato dvostruko: u dobrom dizajnu, ali bez pogovora ili predgovora, čak ni s opaskom da je na fotografiji ovitka autor sam, te bez naznake godine prvoga izdanja (Litteris), i u definitivno neprihvatljivoj, kožuoponašajućoj rubnosvjetskoj estetici biblioteke Vrhova svjetske književnosti (Edicija Jurčić), ali s leksikonski kompiliranim pogovorom prevoditelja. Nema smisla upuštati se ni u komentare izjednačeno dobrih prijevoda niti u prežvakavanje sadržaja, ako je moguće tako nazvati profinjnom Huysmansovom katoličkom erudicijom nabijen tekst ovoga filozofskog romana bez radnje. Ono najznačajnije gotovo je opipljiva prisutnost jednoga od ključnih likova pariškog *fin de sièclea*, stvarne inspiracije glavnog i jedinog lika romana kojeg Boban spominje (s ortografski dvostruko promašenim dvostrukim prezimenom) samo na jednome mjestu, velikog meštra i neospornoga gurua francuske dekadencije kojega su još desetljećima nakon njegove smrti sve do granica karikature oponašali sumnjivci poput Cocteaua i Salvadora Dalija.

Šišmiši, plave hortenzije, halucinacije i apsolutna estetika

Umor starih naroda i obiteljskih loza o kojoj govori Ernst Jünger već se može zamijetiti u portretima mladoga grofa Montesquioua. Uz probranu ljepotu njegove crte lica ozbiljnošću i melankolijom pokazuju zrelost prastare gaskonske obitelji čije nasljeđe nužno vodi mladog, obrazovanog, imućnog i senzibilnog D'Artagnanova praunuka prema novim neobičnim putevima. Hortenzije koje je prerano umrla majka izvezla na jednoj girlandi postale su estetički *Leitmotive* njegova života, a zbirka pjesama *Les hortensias bleus* iz 1896. pak poetički sažetak njegove mladosti. Melankolična usamljenost i *tristezza* isusovačkog kolegija u Rue Vaugirard, kamo su ga poslali u dobi od 17 godina, i aristokratsko zadovoljstvo u prkošenju poslali su ga u egzil unutarnjeg svijeta iz kojeg je nastala ona osjetljivost za predmete i njihov prikriveni život. Flambojantna dekadencija Huysmansova teksta iz 1884., gdje se Montesquiou prvi put materijalizira u liku jednoga romana, pridonijela je njegovoj znamenitosti i izvan pariških mondenih krugova, ali nije pravedna prema modelu. Njegova sklonost šišmišima – prema Düneru stvorenja melankolije *par excellence* – nagnala ga je primjerice da doma u drvenoj lakiranoj kutiji drži jednoga pravoga *myotisevotisa*, koji je kasnije postao neka vrsta osobnog emblema, jednako kao i sklonost prema plavim hortenzijama, *hydrangea hortensia*, uzgajanim u malom privatnom vrtu u Passyju, koje su postale estetički simbol njegove ekstravagantne naravi. Dok šišmiš stoji namjesto dekadentne melankolične *cognitio vespertinae*, plave hortenzije postaju simbol

život svih predmeta koji po njemu čak i u najjednostavnijem i najbanalnijem obliku imaju dušu. Iz predmeta svoje zbirke dobivao je magičke inspiracije, nevidljive iskre koje pale njegovu poetičku maštu i od kojih je očekivao spoznaje, prosvjetljenja i epifanije kakve opisuje Honore de Balzac. Unutarnja koherencija jednoga svjesno traženog i uređenog stana istovremeno znači otkriti tajnu nit koja veže dekoraciju i poeziju. U svojoj svakidašnjici određenoj ljepotom našao je jednu od najznačajnijih točaka vizualne senzibilnosti u onome što je tada bilo u modi: umjetnost Dalekog istoka. *L'art exquis* japanske i kineske estetike postigla je punoću u čaroliji kineskog porculana: "plavetnilo neba nakon kiše". K tome su se pridružili japansko vrtlarstvo koje je prakticirao u svojem vrtu u Passyju, kao i entuzijazam za dalekoistočne grafike. Čestost s kojom se šišmiši pojavljuju na japanskim surimonomima ("ptice kožnatih krila") kao i prisutnost punog mjeseca na grafikama i porculanu sugerirale su mu jedinstveno oduševljenje za tu zemlju, "neprestan alibi naših maštanja...".

"Profesor ljepote", kako ga Proust nazivlje u eseju iz 1905., utjelovljuje istovremeno i prividno kontradiktorno *dandyja* i boema koji se vrlo rijetko podudaraju u istoj osobi (Baudelaire, ali i D'Annunzio u prvj polo-vici života).

"Kada bi Montesquiou-Fezensac kao Villiers-de-L'Isle-Adam možda bio boem obilazeći pivnice", kako piše Edmond de Goncourt u svome *Journalu*, "možda bi ga se smatralo izvanrednim pjesnikom. Ali on je iz dobre obitelji, imućan i svjetski čovjek. Stoga se smatra samo *baroque*...".

Neoponašljiv život

Pričinja se nemogućim lutati putevima dekadencije i nekažnjeno ulaziti u simboličke vrtove, cijena prkosom osvojene ljepote može biti vrlo visoka.

Tu gorku spoznaju iskusili su gotovo svi iz plemenita kruga prema Baudelaireovu aksiomu da *dandy* mora živjeti i umrijeti ispred ogledala.

Umjetni raj plaća se vrlo osobnim valutama i onda kada nam ga je darovao i neki bog: *speculum animae* Doriane Graya tijekom života postaje sve tamniji. "La vita inimitabile", neoponašljiv život, tako odlučno življen po D'Annunziju i u najmračnijim godinama materijalne neimaštine, uz koncept slobode najviši je zakon svakoga pravog *dandyja*, jedan od sedam stupova mudrosti dobra ukusa koje treba poznavati svaki egzeget apsolutne estetike. Za Montesquiouov unutarnji dizajn, koji njegov francuski biograf nazivlje vrlo modernom riječju "instalacija", drugdje banalnije poznat kao *arts decoratifs*, vrijedi ista definicija kao i za umjetnost uopće: *le grand gout* ne može se ni naučiti, niti naučavati, ali niti oponašati... ▣

Besplatno ili stvarno

Grozdana Cvitan

Između porobljenih i plaćenih mrtvaca ponešto su kreirali glad, siromaštvo, prirodne katastrofe (od oluja do globalnog zatopljenja), totalitaristi i ludilo

Severina je na Eurosong otišla s majicom na kojoj se šarenio napis *U boj, u boj za narod svoj*. Baš lijepo od nje. Kao i od onih što su na Zagrebovu stadionu 28. svibnja zauzeli mjesta poginulih, raseljenih i uvrjedenih, pa je za razliku od 1991., kad je prijetilo da popuste tribine, u nedjelju stadion zjapio više nego poluprazan. Tako su neki Hrvati otputovali, a drugi se postrojili, a sve s ciljem *u boj za narod svoj*. Krajnji je čas!

Jednak prostor, ali neuglednije mjesto pripalo je vijesti da američka tvrtka želi kupiti Plivu, a uz Sevinu majicu i poprjsja glumica – naravno, američkih – iz filmova o mutantima vjerojatno i kupovanje Plive znači da sve ostaje u američkoj Hrvatskoj. Jer to je ukupni kolaž aktualnih vijesti koje nam odnedavno list koji "nema cijene" besplatno nudi ne bi li nas informirao ni o čemu. Ali s pozitivnim konotacijama, u koje idu slobodna radna mjesta, primjerice, pa ako ste inženjer kemije ili ekonomist kuhinje i podvorba na Jadranu vas još čekaju. Uz učestale velike fotografije koje na naslovnica najavljuju predstojeće svjetsko nogometno prvenstvo,

izvjesni *Metro express* – novine za ispiranje mozga čiju promociju direktorica Suzana Kosor (sretna li imena) vodi parolama (s *jumbo*-plakata) "jasno, sažeto, moderno, nepristrano i besplatno" – napokon nam pokazuje život u najboljem od svih mogućih svjetova. Uz naslove iz Hrvatske, za koje je teško povjerovati da pripadaju bilo kojoj naslovnici bilo kakvih dnevnih novina, i obvezne novice iz Sjedinjenih Američkih Država, dnevno smo plodniji / informiraniji o tome da je izvjesni Amerikanac ulovio morskog psa teškog 175 kilograma, da se za country pjevača zaručila Nicole Kidman (15. svibnja), a Tom Cruise ostvario još jedan hollywoodski uspjeh (16. svibnja). Uz Amere se ponekad stisnu i drugi, pa tako znamo da novi japanski mobitel nalazi signal i pod vodom, što je važno ronionicima koji se češće javljaju doma, dok je Madonna na svjetskoj turneji (23. svibnja). Ipak, da nije sve bez dramskih zapleta brinu se članovi obitelji Clinton, koji između bivših i budućih politika upadaju u bračne krize. Hillary i Bill našli su se u još jednoj, prema *Metrou*, 24. svibnja, pa je 26. svibnja Bill odlučio doći na brijunski polo-turnir, što je za dotične novine ekskluzivno potvrdio izvjesni Čedo Komljenović. Uzbuđeni od tolike ekskluzive nismo se uspjeli osjećati dovoljno sretni istog dana, iako smo doznali da je Janet Jackson smršavila 30 kilograma, *Muškarac bez brkova* pohvaljen u *New York Timesu*, a na (promotivni slogan: nezavisnom) HTV-u počeo reality show *Derbi*.

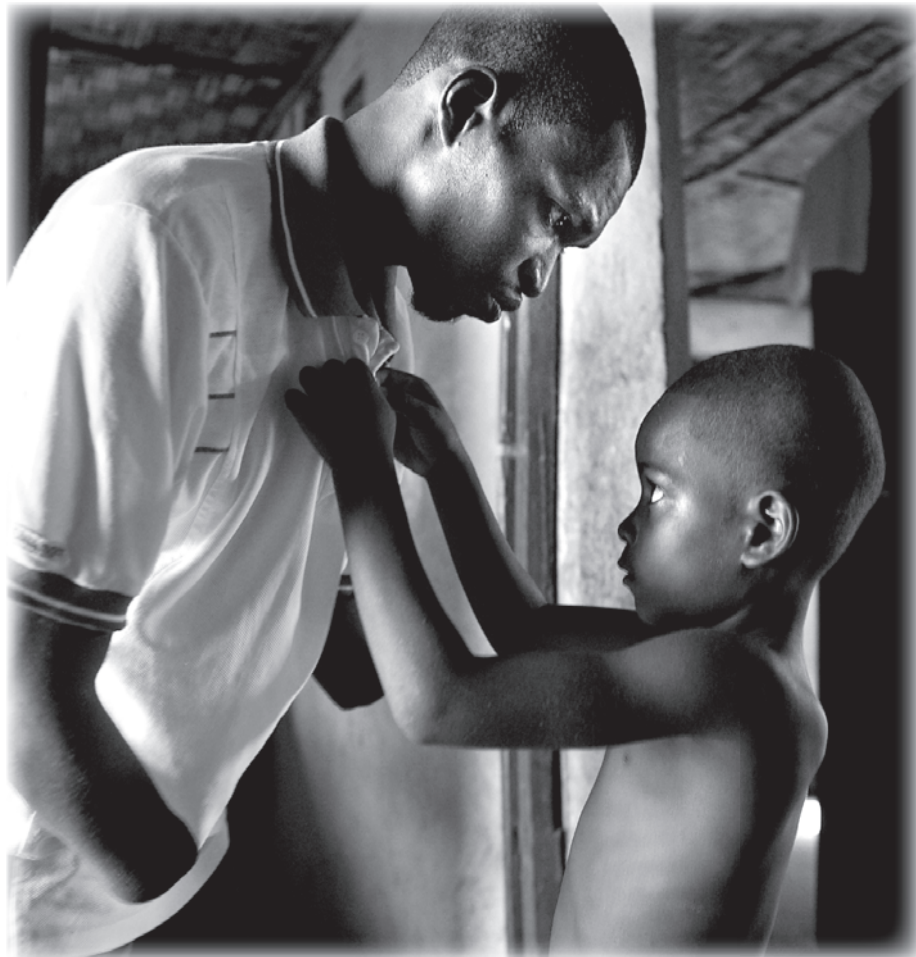
I dok neumorni kolporter besplatno svakog jutra građanima u metropoli uvaljuju vrlo efikasnu najnoviju generaciju deterdženata za ispiranje mozga u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici,

a u suradnji s Hrvatskim novinarskim društvom i veleposlanstvom Kraljevine Nizozemske, otvorena je (23. svibnja) izložba *World Press Photo 2006*. Ne biste vjerovali, ali što posredno što neposredno i tamo je sve vrvjelo od Amerike: njezini vojnici tukli su neke domoročce, ubijali roditelje bespomoćne djece, skidali glave i izbijali zube, o čemu *Metro jasno, sažeto, moderno, nepristrano i besplatno*, a ni ekskluzivno nije stigao primijetiti ništa. Još manje sanduke prekrivene američkim zastavama u kojima se ti isti vojnici vraćaju kući. Između porobljenih i plaćenih mrtvaca ponešto su kreirali glad, siromaštvo, prirodne katastrofe (od oluja do globalnog zatopljenja), totalitaristi i ludilo o čijim izvorima studije ne bi bile ni jasne, sažete, moderne, nepristrane i besplatne, pa ih se ni ne nudi na taj način.

Iako su bogati obećali oprostiti dio duga najsiromašnijima pa i poslati im humanitarnu pomoć, izgubljeni životi cijelog afričkog sela koštali bi manje nego Clintonov dolazak na polo-turnir ili Sevin odlazak na Eurosong. Kako imidž dvojbenih američkih i hrvatskih seksualnih zvijezda znači mnogo više za *jasno, sažeto, moderno, nepristrano i besplatno* dnevno izvještavanje nego dnevno

umiranje i patnje pojedinaca i cijelog planeta, ostaje povjerovati da će ovogodišnji dobitnik nagrade za fotografiju godine Finbarr O'Reilly, kao i svi drugi nagrađeni u pojedinim kategorijama, uspjeti doći do milijunske publike svojim djelima na kojima se "radi o uočavanju odnosa među ljudima". U međuvremenu, Pieter Hugo za vas je u Africi na Zemlji snimio čovjeka s njegovom domaćom ljubimicom: hijenom. Mučnina koju svaka od izložbi *World Press Photo* ostavi u promatraču jednaka je učinku kao da ste se s hijenom susreli osobno. ■

Nathalia Edenmont

Licemjerja i radosti zoopolisa

Nathalia Edenmont kontroverzna je umjetnica rođena u Ukrajini – tada dijelu SSSR-a, koja je umjetničku slavu stekla u Švedskoj, za koju tvrdi da je jedina zemlja na svijetu u kojoj želi živjeti. Ženski suverenitet bitna je komponenta njena rada, posebno nakon iskustva pet brakova. No ono po čemu je njezin rad postao poznat jest upotreba životinja u umjetničke svrhe. Iako ona sama odbija o tome razgovarati, delikatna situacija upotrebe živih bića za njene fotografske prizore, izazvala je beskrajne rasprave na internetskim blogovima, prosvjede boraca za prava životinja i općenito potrebu ljudi da se snažno pozitivno ili negativno odrede prema njezinu radu. Stranice poput onih koje se bave problemom umiranja za umjetnost napravile su najbolju reklamu ovoj umjetnici. Nitko pri tome ne može sporiti iznimnu estetsku razinu njezinih radova.

Zbiljsko, istinito, uznemirujuće

Kako to da se u svojim radovima koristite životinjama i njihovim dijelovima?

– Dok sam bila kućanica životinje sam koristila za ručkove i večere koje sam kuhala svom suprugu i prijateljima. Također, iz djetinjstva se sjećam svoje bake i njezine brige prema životinjama, koje bi kad tad bile poslužene za večeru. Tijekom mog pohađanja Škole za umjetnost u Sovjetskom Savezu, mnogo sam crtala i slikala domaće životinje.

Koja je važnost "istinitosti" u vašim radovima. Zašto su životinje kojima se koristite prave, a ne lažne?

– Zato jer je život stvaran, a ne lažan. Okruženi smo lažima, pa umjetnost treba biti istinita, iako ta istina može biti nelagodna i uznemirujuća.

Kako biste opisali svoje temeljno zanimanje za umjetnost – čime se bavite u svojim radovima? Je li to povezano s licemjerstvom društva prema životinjama?

– Umjetnost je život, a život je povezan s procesima i promjenama. Želim stvoriti nešto zbiljsko, istinito a lijepo, čak i pod uvjetom da je uznemirujuće. Jer život je težak i neugodan. To je istina (posebno za nas koji smo živjeli u okovima disfunkci-

onalne diktature), i ne možemo pred time zatvarati oči.

Kada sam htjela prestati biti kućanica, te napraviti vlastitu karijeru i zaposliti se, tražila sam posao kao ilustratorica ili u reklamnoj industriji. Nitko me nije htio zaposliti. Samo su krali moje ideje. No, danas ja zapošljavaвам ljude i neprestano radim kako bih dovršila svoje slike i realizirala izložbe. Imam društvenu ulogu važniju od toga da sam služavka i ukras muškarcima.

Koji bi bio ultimativni oblik života koji biste mogli žrtvovati u ime umjetnosti? Shvaćate li umjetnost kao žrtvu ili kao nešto drugo?

– Nikad ne bih žrtvovala nijednu formu života za umjetnost koju nisam spremna žrtvovati kako bih napravila ručak.

Koja je vaša pozicija prema dominantnom stavu bioetike o svetosti života?

– Ljudski život je svet. Osim tog stava, ista sam kao i svi drugi. Nosim kožnate cipele i remen i nisam vegetarijanka. Upotrebljavam šminku, lijekove ili derivate proizvoda koji su testirani na životinjama.

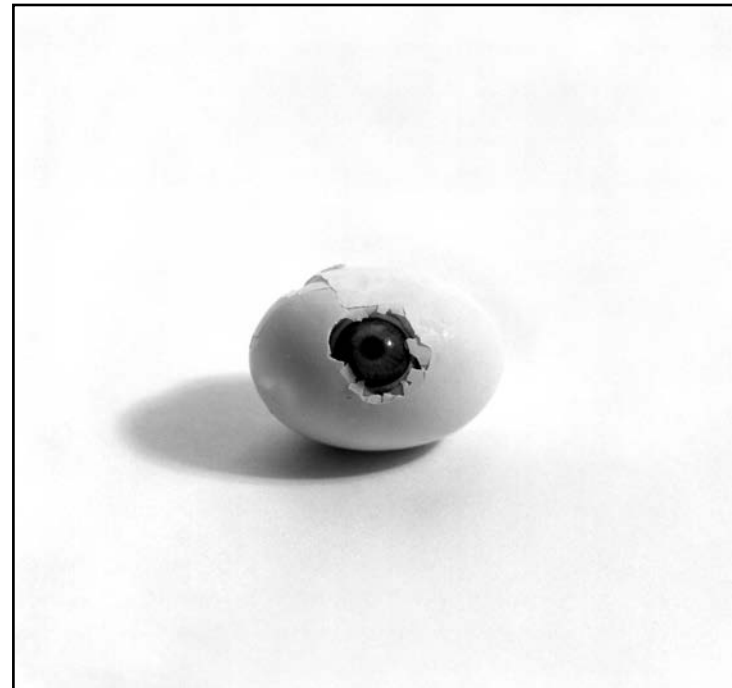
Kako odgovarate na kritike i napade na vaš rad koje dolaze izvan umjetničkih institucija? Je li vam drago da dopirete do šire publike nego većina umjetnika?

– Drago mi je da dopirem do šire javnosti. Mislim da je to veliki dar, kao i činjenica da moj rad potiče ljude da promišljaju o teškim temama koje su protiv općeprihvaće-

Kontejner | biro suvremene umjetničke prakse

Ukrajinska umjetnica koja živi u Švedskoj, poznata po uporabi životinja u svojim umjetničkim projektima, govori o našem licemjerju u odnosu prema životinjama, svetosti života, humoru i važnosti fotografije

Humor je neizmjerljivo važan. On omogućava da se distanciramo od vlastitih života koji su grozni i koje ne bismo mogli razumjeti da nema humora. Mislim da je humor ključan za naš opstanak

ne mainstream kulture gdje se sva uznemirujuća pitanja potiru pod tepih. Većina ljudi koji kritiziraju moj rad čini to iz kožnih fotelja, noseći kožnate cipele, nakon što su pojeli odrezak ili *bouillabaisse* spravljen od raznih vrsta ribe. Upravo to licemjerstvo želim razotkriti. Većina me ljudi kritizira upravo stoga jer pokazujem njihovo licemjerstvo i uzurpani su jer ne žele vidjeti na kakvim lažima se temelji njihov život. I ja živim u laži, no barem sam iskrena u vezi s time.

Posebice vas zanimaju lica i oči životinja? Možete li objasniti zašto?

– Oni su metafora ljudskih osjećaja. Također, lica i oči se rijetko kuhaju i ostaci su od pripremanja hrane pa ih je bolje iskoristiti u umjetničke svrhe nego baciti.

Imaginarij fantastičnog i snovitog

Zašto radite u mediju fotografije? Koji je utjecaj filma na vašu umjetnost?

– Ja sam klasični slikar i koristim se fotoaparatom kao kistom, iako razmišljam kao slikar.

Školovana sam u slikarskoj tradiciji iz koje proizlazi sav moj rad. Koristim se fotoaparatom jer je suvremeniji i učinkovitiji za teme kojima se želim baviti. Fotoaparat se upotrebljava u dokumentarne svrhe i bliži je našim životima. Fotografija je dokument našeg vremena, a fotoaparat zamrzava trenutak u vremenu.

Koja je važnost humora?

– Humor je neizmjerljivo važan. On omogućuje da se distanciramo od vlastitih

života koji su grozni i koje ne bismo mogli razumjeti da nema humora. Mislim da je humor ključan za naš opstanak.

Objasnite nam referencije na povijest umjetnosti koje prevladavaju u vašim radovima (mrtve prirode, portreti, nizozemsko slikarstvo 16. stoljeća)?

– Od desete godine, cijeli sam život provela u umjetničkoj školi. Povijest umjetnosti i intertekstualnost moja su druga priroda.

Postoji određen imaginarij fantastičnog i snovitog u vašim radovima. Možete li objasniti iz čega to točno proizlazi?

– To dolazi iz mojih iskustava iz djetinjstva, te iz ruskih bajki.

Što vas danas u suvremenom svijetu najviše potiče?

– Uvijek me najviše potiče život kao takav.

Cijeli vaš opus pomalo asocira na koncept Desmonda Morrisa – The Human Zoo. Možete li to prokomentirati?

– Poštujem rad Desmonda Morrisa. No otkad su moji roditelji umrli, živjela sam u velikim gradovima diljem cijelog svijeta, i činjenica da živim u zoološkom vrtu ili urbanoj džungli ne znači mi ništa. Bitno je samo što taj zoološki vrt ili džungla meni mogu ponuditi, te što ja njima mogu dati zauzvrat.

Što je za vas kao umjetnicu ultimativni cilj prilikom kreiranja tih slika?

– Moj je konačni cilj svojim umjetničkim djelima stvoriti iznenađenja, pomoći ljudima da shvate sebe i svoj svrhu, potaknuti pitanja, te uvesti radost i ljepotu. ▣

Slikar A i B produkcije

Ivica Župan

Stančićevo fino poigravanje na rubu svjetova često je izgledalo kao koketiranje s kičem, a danas znamo da su u međuvremenu neki planetarni umjetnički pokreti nastali iz eksploatacije kiča

Izložba Miljenka Stančića, Galerija Miljenko Stančić, Galerija starih i novih majstora Gradskog muzeja Varaždin, Varaždin, od 12. svibnja do 6. lipnja 2006.

U kući Horvat na varaždinskom Trgu Miljenka Stančića, 13. svibnja u povodu 80. obljetnice slikareva rođenja, otvorena je Galerija Miljenka Stančića. Vlasnik kuće je Ninoslav Horvat, varaždinski poslovni čovjek i kolekcionar Stančićevih slika, kojih posjeduje pedesetak i kojima je Galerija Miljenka Stančića i otvorena, pa su neka važna djela najvećega varaždinskog slikara napokon dostupna publici i stručnoj javnosti. Rekonstrukcija Kuće Horvat trajala je nekoliko godina, ali i ona je samo privremeno rješenje, jer Varaždin namjerava za nekoliko godina otvoriti novu galeriju u kojoj će trajno biti izložena sva djela, crteži, ilustracije i predmeti iz slikareva života.

Istog dana u varaždinskoj Galeriji starih i novih majstora izložena su Stančićeva ostvarenja iz fundusa Gradskog muzeja Varaždin, Zagrebačke banke i iz privatnih zbirki. Među izlošcima su poznata Stančićeva djela poput *Kartaša*, *Zelenog krajolika*, *Nad starim gradom* i *Radanja*.

Na taj je način Varaždin odao počast svome poznatom sugrađaninu, ali se upečatljivije ucrtao na kartu domaćih kulturnih središta.

Stančićem se odsad bavi i posebni odjel varaždinskoga Galerijskog centra pod vodstvom Lidije Plavec Butković a, prema najavama, Stančić bi u skoroj budućnosti u rodnom gradu trebao dobiti i spomenik.

Trebalo bi nam mnogo prostora da opišemo sve vrijednosti i znakovitosti Stančićeva slikarstva. Da bi se dobila prava slika o njemu, trebalo bi sabrati i ono što je u 52 godine napravio kao autor koji je isključivo živio od svojega rada: grafičke mape, ilustracije za naslovne stranice knjiga, bezbrojne portrete, crteže – nepregledne količine građe. Autorica Stančićeva varaždinske retrospektive iz 1998. Mirjana Dučakijević tvrdila je da joj je Stančićeva obitelj dala na uvid sreden popis od 691 djela nastalih između 1948. i 1970., ali u Zagrebu ima autoritativnih stručnjaka koji smatraju da je Stančić za života stvorio čak 1700 slika, a većina njih, na žalost, u privatnim je zbirkami u Kanadi, SAD-u, Belgiji, Srbiji i Crnoj Gori...

Interijeri nabijeni samoćom

Posebno je važan i vrijedan njegov rad nastao tijekom pedesetih godina prošlog stoljeća, kad je kvaliteta Stančićeva slikarstva i stila bila mnogo "jača". Stančićeva (i Vaniština) prva samostalna izložba 1952. postavljena u zagrebačkom MUO-u donosi dublju promjenu u hrvatskom slikarstvu svoga doba, dragocjenu stoga jer je bila autentična i nefrontalna. "Svijet nostalgije i tjeskobe umjesto optimizma, figuracija neovisna o neposrednoj predmetnoj realnosti i oslobođena tendencije, ton i svjetlo umjesto kolorizma. Donijeli su ambijent svog djetinjstva i mladosti, naših sjevernih provincija, njen kasni barok i primitivni bidermajer, tematizirane filozofijom egzistencijalizma koji se pomaljšao na intelektualnom horizontu, i to je bilo specifično obogaćenje i novi duhovni emporij umjetnosti", piše dr. Zdenko Tonković o toj izložbi, naglašavajući da je u osnovi izloženih radova bila metafizičnost atmosfere i prostora, ali prepoznavši i njihovu potrebu za iskazivanjem praznine i melankolije.

Posebice je Stančić ostvario dublju promjenu u hrvatskom slikarstvu pedesetih, dublju od bilo koje druge inovacijske orijentacije iz toga doba – jer je bila najautentičnija. Tiha diverzija o kojoj govorimo, koja se postupno pretvarala u pravi ideološki šamar, zbila se na idejnomotivskoj ravni. Stančić i Vaništa 1952. zacijelo nisu bili ni svjesni koliko su bile važne i prekratničke njihove riječi ispisane u deplijanu: "U kompozicijama na ovoj izložbi želimo dati naš interieur, taman i topao, a u njima lica s kojim živimo. Tražimo časove njihove smirenosti kada su ona sebi a i nama najbliža". Oni se, dakle, te 1952. otvoreno bore za pravo na intimu!

Zato tu izložbu Igor Zidić trideset godina poslije, 1982., naziva "rađanjem nove moderne", ili točnije: "Te davne i nedavne 1952. godine dogodile su se prije njihove, od prevratničkih, samo još izložba Antuna Motike. Dometnemo li tome da je u osami svoje splitske bolesničke sobe Emanuel Vidošić iskrama sjećanja slikao Split i Trogir razabrali je da su jedan starac i dva mladca (živa slika kontinuiteta!), sve sami intimisti i subjektivistički, 'građanski slikari' – učinili što je bilo potrebno za obnovu hrvatske umjetnosti. Iz sjećanja, igre i slutnje – u sumračnome interijeru, na jastuku, u snu – rodila se naša nova moderna, moderna 1952., kojoj je spiritus doista bio movens."

Stančić je još kao student stvorio slikarski koncept – autentično stančićevski, svoju tragičnu farsu u žutom – koji su već na prvoj izložbi sjajno prihvatili stručnjaci i publika. To se slikarstvo u početku razvijalo u fantazmagoričnom okrilju poetske fantastike, da bi postupno uranjalo u nekakvu inačicu nadrealizma, po čemu je u hrvatskom slikarstvu izdvojeno jer se ono nadrealizma, struje dominantne u nekim susjednim nam sredinama, do tada gotovo da nije ni doticalo.

Radanja

U likovnoj kritici njegovo je djelo nazivano magičnim realizmom, metafizičkim, fantastičnim i fantazmagoričnim, a Stančić je proglašen začetnikom nadrealističkoga slikarstva u Hrvatskoj

Udvojničkom hrvatskom slikarstvu ranih pedesetih godina – njegovim temama i oblicima, duhu i smislu – Stančićevo slikarstvo bilo je jaka alternativa. On je u naše slikarstvo, upravo u to osjetljivo doba koje tomu motivu nije išlo na ruku, vratio interijer, a sve se to zbivalo u vrijeme kad se u hrvatskoj umjetnosti još pozivalo na kolektivizam i ustrajavalo u duhu zajedništva i optimizmu, dok su se, dakle, slikale pruge, mostovi i gradilišta. Uporno je slikao interijere nabijene samoćom i zlim slutnjama, danas bi se čak moglo reći i sa slutnjom skorašnje vlastite smrti, dok su drugi udvojnički slikali ili barem hinili da slikaju udarnička radilišta, gradilišta, pruge i autoceste.

Portretist grada

Stančić se ranih pedesetih zauzimao za privatnost i intimu, za škere prostore iza debelih zastora u kojima su svojim sadržajima dominirale jedna ili dvije osobe, ljubavnici ili malena, tijesno povezana društvanca (i obitelji) u svojim potpuno komornim raspoloženjima.

Ponudio je priču, kako se jednom izrazio Edo Murtić, "iz morbidne građanske intimnosti". "To su misteriozne kasno-poslijepodne vizite tajanstvenih, nepoznatih i stranih lica, jer ti fantastični prostori Stančićeva proscenija čudne su pozornice, iza čijih kulisa tiho žubore čitave kaskade mraka i sumraka", zapisat će Krleža. Interijer je za njega bio idiličnim mjestom intime, u njemu su se ostvarivale brojne teme: one najintimnije (svi aspekti života u dvoje), ali i smrti kao nečega neizbježiva (smrt starijeg brata, smrt djeteta, dijete na odru), manje intimne (društvanca, pravo na skupnu samoću, svadbe, pogrebe...). Možda bi se čak moglo govoriti i o Stančićevoj opsjednutosti smrti i noći. Znakovit je i čest lik dječaka, omiljene mu teme kojoj se neprestance vraćao kad je izražavao zabranjene slutnje, situacije. "Smrt brata u djetinjoj dobi", piše Vesna Kusin, "usjekla se u pamćenje što ga je pretopilo u česti motiv slika s početka i kraja Stančićeva opusa". U tom se opusu, kako je zapisao Zidić, "mlađi brat pojavljuje kao figura neba". "Sve je to kičerski dekorativno, kao bazarska igračka, a istodobno vizija mračne i opasne stvarnosti...", zapisat će 1960. strogi Krleža.

Varaždin mu je, po samopriznanju, bio duhovnim obzorom, polazištem ukupna stvaralaštva. Stančić se Varaždinu uvijek vraćao, slikajući pocrnjelu, mističnu baroknost grada obavijena sutonom, sumaglicom, kmićem, izražavajući tako kontemplaciju Varaždinaca i Zagoraca. Opus mu je prepun intimnih scenografija varaždinskih ulica, trgova i interijera. Barokne scene ispunjene su tišinom i sjetom, čežnjom za zavičajnim zvonicima i bedemima varaždinskoga Staroga grada, strmim krovovima... Malo se koji grad može pohvaliti da je imao dosta slikara portretista: "Kao što je Venecija imala Canaletta, a Delft Vermeera, tako je Varaždin imao svoga Stančića koji je slikao varaždinske vedute iz perspektive svoje Anine ulice, varaždinske tišine, sutone i izmaglice", tvrdi Mirjana Dučakijević, kustosica varaždinske Galerije starih i novih majstora.

U njegovu su djelu vidljive osnovne faze: razdoblje nadrealističko-magičnoga nadahnuća (1951/1952.); ciklus varaždinskih interijera i krajolika (1952. – 1962.); beogradski nadrealistički ciklus nastao 1954., kad je slikar tamo odsluživao vojni rok; crveni dječji ciklus (1962. – 1965.); zelenkasti i sivi ciklus dječjačkih likova i bezbroj kompozicija s temom igre; zatim, pred samu smrt, fantastično-erotski ciklus koji je ostao nekako neshvaćen, iako je za slikara predstavljao samoobnovu rukopisa.

Nadrealno u dvoznačnosti stvarnog

Već je izložbom iz 1952. proglašen začetnikom nadrealističkoga slikarstva u Hrvatskoj. U likovnoj kritici njegovo je djelo nazivano i magičnim realizmom, metafizičkim, fantastičnim i fantazmagoričnim. Je li Stančićev opus nadrealizam, kao što se u našoj sredini

Grad zabranjenih boja

Jelena Borota

Citroenov paviljon koji se u Parizu uskoro otvara, pokušajem uvođenja boja u sivo-bijelo središte Pariza podigao je prašinu među stručnom i drugom publikom

Manuelle Gautrand, Citroenov paviljon na Champs-Elysees, Pariz, 2006.

U sklopu serije predavanja *La fabrique du projet* Manuelle Gautrand je predstavila svoj sada već gotovo dovršen, iako i dalje kontroverzan projekt Izložbenog Citroenova paviljona na Elizejskim poljima. Francuska je zemlja kontradikcija, Robespiera i Napoleona, revolucije i administracije. Taj dualizam snažno je izražen u svakodnevnom životu zemlje i njezina glavnoga grada. Paviljon Citroena nije pretjerano revolucionaran projekt, u usporedbi s Friendly Alienom u Grazu definitivno gubi trku. Ta dva objekta nisu ni u istoj kategoriji. Ovdje je riječ o jako umjernoj zamisli čija konfliktnost leži u njezinoj lokaciji. Champs-Elysees su simbol Pariza jednako snažan kao Eiffelov toranj. Jer Pariz je grad ulica, a mjesto zaustavljanja su njegovi izlozi umjesto trgova. Projekt je prošao trnovit put usklađivanja sa zakonima i gabaritima, među kojima se ističe zabrana korištenja boje na fasadi. Premijerna ekstravaganatna građevina je ipak bila *Public drugstore* američkog arhitekta Michelea Saeaa otvorena 2004., koja je na neki način probila led. Prije dugoočekivanog Citroenova paviljona došli su Peugeot, Renault, Toyota i Mercedes, svi odreda mnogo umjereniji.

Prijelaz arhitekture u formu skulpture

Manuelle Gautrand je sudjelovala u natječaju na poziv Deutsche Architektur Museuma i prema vlastitim riječima natječaj sasvim neočekivano i dobitila, pobijedivši između ostalih i Zahu Hadid, Libeskinda i Portzamparca. Radi se o relativno mladoj arhitektici, iz klase 1985. (dakle, formirana u punom cvatu postmodernizma koji izgleda nije ostavio dubljih tragova) u čija dostignuća spada sudjelovanje na Bijenalu

arhitekture u Veneciji u čak dva navrata, 2001. i 2005. (kada se predstavlja s ovim projektom za Citroen), rekonstrukcija administrativnih prostora Georges-a Pompidoua 1996., Sveučilišni centar u jednom od posljednjih "novih gradova" na periferiji Pariza Melun-Senarta 2000., i projekt tzv. Centra za kreaciju i difuziju spektakla u Rambouilletu, čije je dovršenje predviđeno za 2008.

Dizajniranje izložbenih salona automobila zanimljiv je trend koji lansiraju projekti Zahe Hadid ili M. Fuksasa. U svakom slučaju, sve polemike koje su pratile ovaj projekt nevjerojatna su reklama Citroenu. Citroen je za novu gradnju napravio mjesto, srušivši stari neadekvatni salon. Riječ je o iznimno uskoj parceli od 12 metara koja je *a priori* odredila vertikalni karakter objekta. Arhitektica je naglasila kako je "labavi" program natječaja i sloboda koju je isti ostavio uvelike stimuliralo njezinu kreativnost. Dvije misli bile su odlučujuće: potreba da se izložbeni prostor, platforme za izlaganje automobila organiziraju u vertikalu, i želja da ta konstrukcija od čiste utilitarne prijede u formu skulpture. Važna je bila i staklena opna koja je od samog početka slijedila liniju okolnih zgrada a kasnije se i pokorila neumoljivim gabaritima (granice zgrada koje je tu podigao barun Haussmann).

Kamuflažna arhitektura

Glavna fasada započinje ponavljanjem linija starog izložbenog Citroenova prostora koje se lagano deformiraju dok ne poprime gabarite logotipa te velike automobilske kompanije. Potom se s druge strane zgrade, nevidljive prolazniku, ali odlučujuće za atmosferu unutrašnjeg prostora, raspoređuju u gotovo pravilnu mrežu staklenih ploha. U početnoj fazi projekt

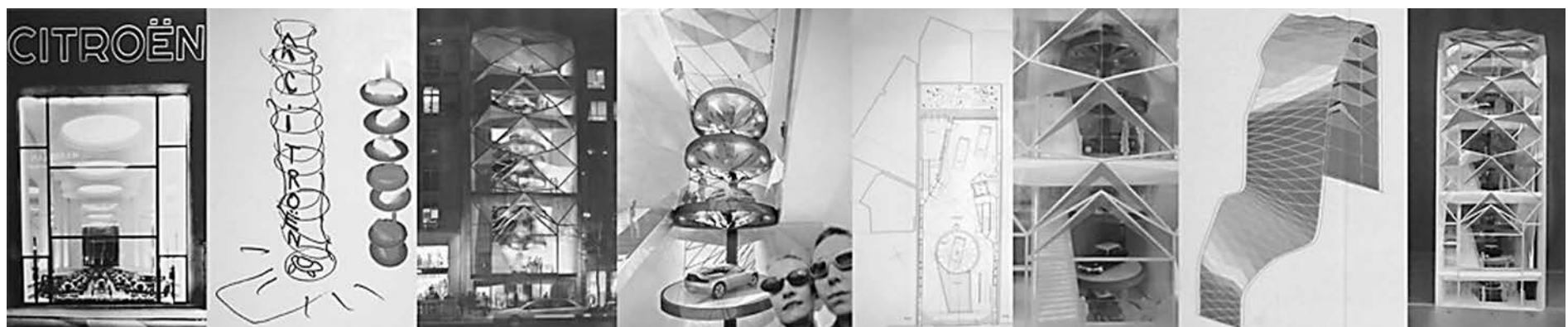
Fasada je samostojeća, okviri su posebno napravljeni u Njemačkoj i kasnije u velikim komadima preneseni do Pariza, jer se nijedna francuska tvrtka nije usudila upustiti u izradu tako kompliciranih detalja. Profili okvira su nejednaki i variraju debljinom kao i sama staklena opna koja mutira kako bi se zadovoljili zakoni statike

je predviđao žarko crvene Citroenove logotipe koji se javljaju u obliku vitraža na glavnoj fasadi, ali uskoro su krvavo crvene plohe bile prekrivene prozirnim translucentnim bijelim premazom kako bi bile u skladu sa zakonom koji zabranjuje korištenje boja na fasadama Elizejskih poljana. Tako je fasada dobila bijeli plašt koji postaje roskast gledano pod pravim kutem za sunčanih dana, a noću se konačno pretvara u *red lights district*. Fasada je samostojeća, okviri su posebno napravljeni u Njemačkoj i kasnije u velikim komadima preneseni do Pariza jer se nijedna francuska tvrtka nije usudila upustiti u izradu tako kompliciranih detalja. Profili okvira su nejednaki i variraju debljinom kao i sama staklena opna koja mutira kako bi se zadovoljili zakone statike.

Šest platformi na kojima se okreću najnoviji Citroenovi modeli postavljene su jedan iznad druge, umnožene i razlomljene u odrazima reflektirajućih ploha kojima su obložene te iste platforme s donje strane. Bijele stepenice povezuju sve nivoe u besprijekorno bijelom pro-

storu s crvenim Citroenovim znakom, koji je unutar zgrade zadržao svoju intenzivnu boju. Početni prijedlog predviđao je zaobljene površine, međutim Citroen je prosudio da bi nastali odrazi ružno deformirali njegove automobile, a kako je riječ ipak o nekoj vrsti muzeja automobila kompromis je postignut izlomljenim površinama koje istodobno prikazuju automobile iz mnogih kuteva i tvore neku vrst kaleidoskopa. Citroen je imao još jednu primjedbu, a riječ je o neekološkoj prozirnoj staklenoj fasadi koja nije bila u skladu s ekološkim karakterom njihovih automobila i imidžom kompanije. Tako je većina staklenih ploha zaogrnutu istim prozirnim, translucentnim bijelim plaštom koji je upotrijebljen za kamuflažu crvenog logotipa na glavnoj fasadi.

Sve prepreke s kojima se suočila arhitektica na kraju su urodile možda još zanimljivijim i suptilnijim rješenjima. Smjelost i "modernost" vlastitog projekta objašnjava ili opravdava klišeiziranom tvrdnjom da je arhitektura današnjice baština budućnosti. ▣

PONEDJELJKOM

Sportski prilog na osam stranica u boji

SPORT

UTORKOM

Prilog o kulturi na osam stranica u boji

Kultura

SRIJEDOM

Prilozi o gospodarstvu i multimediji, svaki na osam stranica u boji

Mmedia GOSPODARSTVO

ČETVRTKOM

Vanjskopolitički prilog na osam stranica u boji

HRVATSKA EUROPA & SVIJET

PETKOM

Najopsežniji program hrvatskih televizijskih postaja na 16 stranica u boji

RTV vodič

SUBOTOM

Vrhunac tjedna

7 dana

EUROPSKA
KOMISIJA
Str. 2

VJESNIK

obiteljski
Neki još vjeruju
da pamet »raste«
U KNJIGAMA

HRVATSKI POLITIČKI DNEVNIK

GOĐENA LEVI • BR. 207 • CIJENA 6 KUNA

NOVI NAČIN OCJENJIVANJA

UREDNIŠTVO - Telefon: 61 61 680 i 61 61 682 / Faks: 61 61 650 i 61 61 602 / E-mail: vjesnik@vjesnik.hr / MARKETING: Telefon: 61 61 709 / Faks: 61 61 669 / E-mail: marketing@vjesnik.hr

Sigmund Freud i psihoanaliza

Eduard Klain

Najveći prodor u objašnjavanju nesvjesnog Freud je učinio svojim znamenitim djelom *Tumačenje snova* 1900. On je dokazao da se manifestni san bitno razlikuje od latentnih misli sna koje su izraz našeg nesvjesnog. Na putu od nesvjesnog prema svjesnom latentne misli doživljavaju cenzuru koja ih tako izobličiti da je teško doći do njih... Djelo su prihvatili književnici i filozofi, a odbacili liječnici

Čije je 2006. godine slavi se 150. godišnjica rođenja Sigmunda Freuda. Rodio se u Freiburgu u Moravskoj 6. svibnja 1856. Taj dio sada pripada Republici Češkoj. Ulica u kojoj je živio po njemu je dobila ime. Rodio se u obitelji tekstilnog trgovca koji se dva puta ženio. Freud je sin iz drugog braka svog oca. Obitelj se vrlo brzo seli u Beč i njegov život uglavnom protječe u Beču.

Postavili bismo pitanje što je pomoglo otkriću psihoanalize? Zasigurno prvi i temeljni razlog Freudova je genijalnost i njegova mogućnost uočavanja bitnih činjenica bilo na području prirodnih znanosti ili psihologije čovjeka. Ne smijemo, međutim, zanemariti ni vanjske okolnosti koje su pridonijele otkriću psihoanalize. Svoje prve spoznaje o nesvjesnom u čovjeku donijele su mu mnoge neprijatelje i onemogućile njegov rad u prirodnim znanostima odnosno fiziologiji. Osim toga, želja da preživi prisilila ga je da se posveti praksi i napusti znanost.

Sljedeće pitanje koje bismo postavili je: kakav je Freud bio čovjek? Ponajprije, bio je vrlo znatiželjan u znanosti, on je rano imao zapažena otkrića u neurofiziologiji i rano je otkrio kokain čije otkriće je slijedom okolnosti bilo pripisano drugom autoru. Odmah treba napomenuti da je bio vrlo kritičan prema svojim otkrićima i da je mnoga revidirao, iako je zbog toga bio vrlo žalostan. Godine 1937. u pismu Stefanu Zweigu zapisuje: "Nitko ne može predvidjeti koliko će ga cijeliti kasnije epohe. Ja osobno nisam siguran. Sumnja se nikada ne može odvojiti od istraživanja, a ja sam bez sumnje iščepirao tek djelić istine". Možda je najbolji primjer njegove kritičnosti prema vlastitim istraživanjima kada je 1897. u pismu Fliessu priznao svoju veliku iluziju. On je, naime, u terapiji pacijenata došao do zaključka da je svaki pacijent kao dijete bio seksualno zlostavljan, bilo od oca bilo nekog drugog starijeg člana obitelji. Kasnije je shvatio da je to bilo vrlo često u fantaziji njegovih pacijenata i da se to nije dogodilo. Priznao je tu svoju, kako ju je sam nazvao, veliku iluziju, koja bi da je istinita riješila problem uzroka neuroza.

Freud je bio skroman čovjek. On je bio svjestan značenja svojih otkrića, ali u običnom životu smatrao se vrlo običnim čovjekom i nije smatrao da bi o njemu kao čovjeku trebalo mnogo pisati, te i sam u autobiografiji iz 1935. piše: "Dvije teme provlače se ovim stranicama. Priča o mom životu i povijest psihoanalize. One su duboko isprepletene. Ova autobiografska studija pokazuje kako je psihoanaliza postala sav sadržaj mog života i ispravno pretpostavlja da nikakvi moji osobni doživljaji nisu važni u usporedbi s mojim odnosom prema toj znanosti".

Istovremeno je bio i vrlo osjetljiv i vrlo hrabar. Tijekom cijelog razvoja psihoanalize koji je neposredno povezano s njegovim životom, bio je izložen brojnim napadima, podcjenjivanjima, ismijavanjima i svim vrstama agresivnog postupanja. Sve to podnio je hrabro i, rekli bismo, stoički. I sam je rekao da je svjestan toga

da spada među ljude koji su uzdrmali savjest čovječanstva i da je spreman snositi posljedice zbog svojih otkrića.

Suvremenici su ga opisivali kao ozbiljnog i uglavnom neveselog čovjeka. Od 1923. do smrti bolovao je od karcinoma u usnoj šupljini koji je izazivao često teške bolove i probleme u govoru, što je za jednog predavača vrlo težak problem. Ne možemo reći da je, uza sve, Freud bio oslobođen častoljublja. Identificirao se sa svojim prvim šefom, poznatim bečkim fiziologom Brückeom, a kasnije sa suradnikom i prijateljem Breuerom. Mnogo je patio što je, zbog pretežno rasnih razloga, vrlo kasno dobio profesorsku titulu. Pogodilo ga je i to što, iako nominiran, nikad nije dobio Nobelovu nagradu.

"Nemojte me prekidati doktore!"

Freud je započeo kao znanstvenik u neurofiziološkom laboratoriju u Beču. Imao je zapažene rezultate, ali nije imao od čega živjeti. Želio je osnovati obitelj. Zaljubio su u Marthu Bernays te zbog toga napustio znanost i posvetio se kliničkoj medicini i privatnoj praksi. Liječi "živčane" bolesnike fizikalnom terapijom i započinje hipnozu koju je učio u Parizu od slavnog Charcota. Sve više uviđa značenje nesvjesnoga i pokušava to podijeliti s kolegama, ali bez uspjeha. Samu psihoanalizu, ustvari, otkrila je pacijentica. Freud je vidio da hipnoza baš kod svih nema rezultata pa je pokušavao pritišćući pacijenta prstima po čelu na neki način forsirati da se sjeti događaja iz života, osobito iz djetinjstva. Pacijentica je govorila, a Freud je nešto upitao. Ona se okrenula i rekla mu: "Nemojte me prekidati, doktore". Tako se rodila psihoanaliza, metoda slobodnih asocijacija gdje pacijent slobodno iznosi sve što mu pada na pamet.

Oduševljenja i razočaranja

Freud je bio oduševljen kada mu je Jozef Breuer, poznati bečki internist i kućni liječnik uglednih obitelji, pričao o svojoj pacijentici Anni O. Kada ju je Breuer hipnotizirao, njezini neurotski simptomi bi iščezli, ali bi se, na žalost, opet vratili. Breuer je smatrao da se nešto organski događa u toj hipnozi. Oni su izdali krajem 19. stoljeća knjigu *Studija o histeriji* gdje su se razišli, jer je Freud inzistirao na seksualnoj genezi simptoma, što Breuer nije htio prihvatiti.

Godine 1885. Freud odlazi u Pariz kod slavnog Charcota, koji je javno demonstrirao hipnozu s neurotičnim pacijentima. To su bile prave predstave. Freud je to gledao i odmah uočio da tu nije riječ o organskim promjenama, nego o nečemu vrlo dubokom i nesvjesnom. Charcot je govorio da se simptomi vraćaju jer su oni zapravo organski. Freud to nije prihvatio i više nije dolazio u Pariz. Pokušao je svoja otkrića prikazati bečkim medicinskim krugovima, najprije u bečkom liječničkom društvu, a kasnije i u psihijatrijskom društvu. Bio je odbijen, odnosno izrugivali su mu se i govorili da je ono što priča bajka. Osobito su se okomili na njega kada je prikazao pacijenta i rekao da je riječ o muškoj histeriji. Tadašnji bečki medicinski i psihijatrijski krugovi smatrali su da je histerija isključivo ženska bolest. Kada je govorio o seksualnosti djece i o značenju seksualnosti za neurozu, bio je potpuno odbačen. Još veća razočaranja Freud je doživio od prijatelja i suradnika, mnogo veća nego od deklariranih neprijatelja. Tijekom vremena njegovi suradnici i učenici odvajali su se, stvarajući svoje sustave psihoterapije više ili manje različite od psihoanalize, te istovremeno napadali Freuda i psihoanalizu. Najveće razočarenje bio je njegov miljenik, švicarski psihijatar Jung, koji se 1912. odvojio od Freuda i stvorio vlastiti sustav psihoterapije.

Od kuda potječe agresija na Freuda i psihoanalizu?

Ljude uznemiruju i plaše osnovne postavke psihoanalize. Čovjek teško podnosi pomisao da njim više

vladaju osjećaji i nagoni nego razum. Boji se svoga nesvjesnoga jer ga ne poznaje i ne zna što se to strašno u njemu nalazi i zbiva. Lažni moral Beča u 19. i s početka 20. stoljeća odmah je osudio dječju seksualnost. To je bila polazna točka anatomiziranja Sigmunda Freuda i psihoanalize. Oni su govorili kako je moguće da nedužno dijete može libidno uživati u dojci nakon što se najelo. Kako je moguće da su uriniranje i defekacije izvor zadovoljstva ili nezadovoljstva. A najviše ih je uzbuđio Edipov konflikt. Govorili su da je to vrhunac bezobrazluka kada tvrdimo da mali dječak u trećoj godini u fantazijama želi majku, a otac mu smeta, ili da djevojčici koja u fantaziji želi dijete od oca smeta majka. Najveći prodor u objašnjavanje nesvjesnog Freud je učinio svojim znamenitim djelom *Tumačenje snova* 1900. Dokazao je da se manifestni san bitno razlikuje od latentnih misli sna koje su izraz našeg nesvjesnog. Na putu od nesvjesnog prema svjesnom latentne misli doživljavaju cenzuru koja ih izobličiti tako da je teško doći do njih. Analizom snova psihoanaliza dolazi do latentnih misli sna odnosno do nesvjesnog u pacijenta. Djelo su prihvatili književnici i filozofi a, naravno, odbacili liječnici. Medicinski krugovi od onda do danas veliki su neprijatelji psihoanalize. Narcistična bića koja se zovu liječnici osjećaju veliki strah od svog emocionalnog i bježe glavom bez obzira od svog nesvjesnog. Poznavanje emocionalnog i nesvjesnog uzdrmalo bi njihove narcističke obrane. I drugi ljudi iz istih razloga odbacuju psihoanalizu ili joj se izruguju.

Freudov život bio je težak, ispunjen gubicima bliskih osoba i prijatelja. Bio je izložen stalnim napadima i omalovažavanjima. Posljednjih 26 godina živio je s karcinomom nepca, izložen teškim bolovima i brojnim operacijama. Cijelo je to vrijeme liječio pacijente psihoanalizom i objavljivao svoja otkrića, uvijek spreman priznati pogrešku. Kada su nacisti okupirali Beč, kada su javno spaljene njegove knjige, on nije htio otići. Pristao je na odlazak u Veliku Britaniju samo zbog obitelji. To se dogodilo uz pomoć prijatelja 1938. Otišao je u London, gdje je i umro 23. rujna 1939.

Osnovne postavke psihoanalize kako ih je zamislio Freud vrijede i danas. Mnoga toga je nadograđeno i poboljšano. Freud je i sam rekao da će buduće generacije psihoanalitičara unaprijediti psihoanalizu i otkriti mnogo toga što će pomoći da se psihički bolesnici, koji se tada nisu mogli liječiti psihoanalizom, mogu liječiti na temelju novih otkrića.

Danas je psihoanaliza prihvaćena u cijelom civiliziranom svijetu. Počinila je golem utjecaj na razne struke: najprije su je prihvatili književnici i filozofi što je i razumljivo, jer oni koriste i opisuju nesvjesno u svojim djelima. Njome se mnogo koriste i napredni psiholozi. Sociolozi i antropolozi prihvaćaju mnoga otkrića psihoanalize. Psihijatri su, na žalost, danas oštro podijeljeni na pristaše i neprijatelje. Oni psihijatri koji u liječe-

stoljeće psihoanalize i njezina osporavanja

Tijekom psihoanalize, koja traje godinama, pacijent razvija vrlo jak emocionalni odnos s analitičarom koji s vremenom izrasta u tzv. transfernu neurozu, što znači da je taj odnos postao nova neuroza u odnosu na onu s kojom je pacijent došao. Razrješavanjem transferne neuroze pacijent se oslobađa ne samo svojih simptoma nego i svih kočenja koji potiču iz nesvjesnog

nju psihičkih smetnji primjenjuju kemijska sredstva oštro se protiv psihoanalizi. Moramo iskreno priznati da i psihijatri koji se bave, isključivo ili pretežno, psihoterapijom nedovoljno cijene i koriste medikamente. Ono što je možda najvažnije za primjenu psihoanalize su brojne psihoterapijske metode kojima se liječi velik broj pacijenata, a koje imaju svoje temelje u psihoanalizi. To su individualne i grupne i obiteljske psihoterapije inspirirane psihoanalizom a, naravno, adaptirane u svrhu jednostavnijeg i manje zahtjevnog liječenja. Danas se psihoanaliza sve više približava drugim znanostima, a što je osobito važno neuroznanosti (koja se posljednjih desetljeća silno razvila). Traži se povezanost psihoanalize i neuroznanosti, i već ima podataka kako se pojedine strukture u mozgu mijenjaju nakon primjene psihoanalize i psihoterapije. Ta veza je još u začetku, ali će se sve više razvijati.

I mi imamo malu grupu psihoanalitičara koji su članovi međunarodnih psihoanalitičkog udruženja i desetak kandidata koji se educiraju za psihoanalitičare, pa se nadamo uspješnom razvoju psihoanalize u Hrvatskoj. Za to je najviše zaslužan naš učitelj i psihoanalitičar, prof. dr. Stjepan Betlheim.

Psihoanaliza

Psihoanaliza je prvenstveno liječenje mentalnih smetnji, znanost, a neki misle i umjetnost. Osnovni njezin zadatak i cilj je pomoći pacijentima koji pate od psihičkih smetnji. To su u prvom redu neuroze, a razvojem psihoanalize i novim spoznajama uključili smo danas u psihoanalizu i psihoanalitičke psihoterapije i teže psihičke smetnje kao npr. psihoze, poremećaj ličnosti, narcističke smetnje ličnosti i sl. Psihoanaliza je i metoda istraživanja mentalnih procesa. Ona je i teorija ličnosti i teorija nastanka neuroza. Mnogi su optužili psihoanalizu da je ona pogled na svijet. To nije točno, jer psihoanaliza nema svoju ideologiju ni politiku. Psihoanalitičari pripadaju različitim pogledima na svijet, a ujedinjuje ih psihoanaliza kao struka i znanost.

Psihoanaliza kao liječenje najvažnija nam je i najbliža. Osnovno pitanje kod svakog liječenja je koje su bolesti i poremećaji indicirani za određenu terapijsku tehniku. Tako je i s indikacijama za psihoanalizu. One se prvenstveno odnose na sve vrste neuroza. Danas su se indikacije psihoanalize proširile i na poremećaje ličnosti, granična stanja i neke psihoze. Psihoanaliza se provodi u ordinaciji, gdje pacijent leži na ležaju ili udobno sjedi, a psihoanalitičar je iza njega. Seanse se odvijaju tri do pet puta tjedno u trajanju od 45-50 minuta. Kao materijal za otkrivanje nesvjesnog služe nam prvenstveno slobodne asocijacije, što znači da pacijent može slobodno kazati sve što mu padne na pamet. Mnogo nam pomažu u otkrivanju nesvjesnog i snovi pacijenata koje zajedno s njim analiziramo i tumačimo. Povremeno nam pomognu i pogreške koje pacijent izgovori. One su nesvjesni materijal kojim

pacijent pokazuje ili zadovoljstvo ili nezadovoljstvo nečim kada krivo upotrijebi neku riječ i onda se analizira razlog te pogreške. Jedan od ciljeva psihoanalize svakako je nesvjesno učiniti svjesnim. Freud je mislio da je time riješen problem ali se, na žalost, pokazalo da to nije tako. Važno je nesvjesno učiniti svjesnim, ali to nije dovoljno za promjene ličnosti koje očekujemo od pacijenata u psihoanalizi. Najvažniji činitelj liječenja u psihoanalizi jest odnos pacijenata i psihoanalitičara. Tijekom psihoanalize, koja traje godinama, pacijent razvija vrlo jak emocionalni odnos s analitičarom, koji s vremenom izrasta u tzv. transfernu neurozu, što znači da je taj odnos postao nova neuroza u odnosu na onu s kojom je pacijent došao. Razrješavanjem transferne neuroze pacijent se oslobađa ne samo svojih simptoma nego i svih kočenja koji potiču iz nesvjesnog. I terapeut odnosno analitičar sudjeluje u tom procesu svojim odnosom i svojim emocionalnim reakcijama u odnosu na pacijenta, a to nazivamo kontrtransfer ili protuprijenos. Sav taj proces odvija se i uz velike otpore pacijenata koji ne želi otkrivati svoje nesvjesno nego se samo želi osloboditi simptoma, i to što je moguće jednostavnije i s manje teškoća za sebe. U tehničkom pogledu psihoanaliza se služi ponajprije interpretacijama, tj. tumačenjem materijala koji donosi pacijent. Dio intervencija odnosi se i na konfrontacije, što znači sučeljavanje pacijenta s njegovim ponašanjem, otporima, prijenosom.

Ciljevi psihoanalize su veliki i zahtjevni. To je u prvom redu promjena ličnosti, a zatim i gubitak simptoma. Očekuje se da će pacijent nakon psihoanalize moći slobodno uživati u radu i ljubavi, da će moći ostvarivati odnose s drugim ljudima, da će moći mnogo realnije nego prije procjenjivati situacije i odnose s ljudima i da će imati više snage i otpornost da se odupre frustracijama koje su svakodnevno prisutne u životu. Već samo ukratko i u natuknicama opisana psihoanaliza budi strah i nepovjerenje jer je vrlo zahtjevna. Pacijent je u psihoanalizi izložen velikom emocionalnom angažmanu kao i analitičar. Psihoanaliza dugo traje, tri do pet i više godina. Međutim, to je vrlo radikalna i uspješna psihoterapijska metoda i pacijent koji se za nju odluči ima velike izgleda da će znatno promijeniti i poboljšati svoj život. Naravno, raditi takav posao mogu samo vrlo visoko i dobro educirani ljudi. To su prvenstveno psihijatri, ali i drugi stručnjaci koji prolaze dugogodišnju edukaciju u kojoj je najvažnija vlastita psihoanaliza i zatim dugogodišnja supervizija kod iskusnih analitičara vlastitih pacijenata. Uza sve to oni prolaze i vrlo detaljnu teorijsku izobrazbu. ▣

* Tekst Sigmund Freud i psihoanaliza nastao je za potrebe obilježavanja 150. godišnjice rođenja velikog psihoanalitičara. Pročitao je kao uvodni tekst na skupu u Austrijskom kulturnom institutu u Zagrebu 6. svibnja ove godine.

Freud o grupnom

Gorana Tocilj-Šimunković

Očito je da je grupa determinirana nesvjesnim procesima više nego što bismo mi možda željeli

Freud je opisivao društva, svjetinu, vojsku i crkvu, dakle različite grupe, ali nikada nije pisao o terapijskim grupama. Postoje zapisi iz kojih je razvidno da mu se nisu sviđali rani eksperimenti dvadesetih i tridesetih godina o grupnoj psihoterapiji. Po jednom njegovom mišljenju svaki član grupe doživljava duboke promjene u kojima "uključenost afekta postaje iznimno intenzivirana, dok... je intelektualna uključenost značajno reducirana" (Freud 1921:88) ili u odgovoru Le Bonu: "pukom činjenicom što je oformio dio organizirane grupe čovjek se spustio nekoliko stepenica na ljestvama civilizacije" (Freud 1921:77).

Njegovi tekstovi o kulturi omogućuju prepoznavanje onog što motivira ljude kao socijalna bića i onog što stvara prirodu socijalne povezanosti među ljudima, a samim time neposredno stvara uvid u grupni svijet. Freud je ponudio teoriju socijalnih odnosa koje sugeriraju da je društvo, i sukladno tome, grupa određena nesvjesnim procesima više nego što bi mogli željeti. Freudov prilog, koji je shvatio kao nedokučiv utjecaj edipskih snaga, otvorio je vrata razumijevanju onih snaga koje djeluju na psihi u prisustvu drugih. Glavni problem u povezivanju grupne i postojeće psihoanalitičke teorije je Freudov cijeloživotni stav o teoriji nagona. Čak i njegove sociološke studije imaju središnje objašnjenje na instinktima.

Problem grupe

Tri središnja teksta kod Freuda koji govore o problemu grupe su *Totem i tabu* (1913.), *Grupna psihologija i analiza Ega i Nelagodnosti civilizacije* (1930). Taj slijed predstavlja progresivni pomak razmišljanja u razdoblju od osamnaest godina u pitanju socijalnog humanizma. Promatrani izolirano, spomenuti tekstovi pokazuju da su nastali na njegovim ranijim temama (instinkt života i smrti). Primjeri su uzeti iz pretpovijesti, iz nesvjesnog materijala neurotika, reakcije mnoštva i djece, a svi su zamišljeni kao mjesta regresije (povratak na ranije pređeni stupanj razvoja). Kroz mit o Primarnom Ocu i njegovu ubojstvu od bande braće, pokazuje se najraniji socijalni ljudski odnos koji povezuje smrt oca s Edipovim kompleksom u neurotika.

Isti mit je podloga u knjizi *Grupna psihologija i analiza Ega*. To je rad koji povezuje prirodu horizontalne i vertikalne spojenosti (odnos prema ocu i odnos prema braći) koji drže ljude u grupi, dakle zajedno, bez ili s vođom. Freud dijeli mogućnost izbora između identifikacije s ocem i izbora objekta između braće te elaborira ideal Ego, prethodnika Superega. Ipak, to je knjiga o središnjoj ulozi dominantnog vođe.

Dok je *Grupna psihologija i analiza Ega* osvijetlila libidne impulse, tekst *Nelagodnosti civilizacije* koncentrirano je na destruktivne impulse (derivate instinkta smrti) koji su bili uključeni u *One strane principa zadovoljstva* (1920.) i formirali su treću teoriju instinkta. Uključenjem instinkta smrti dovelo se do intrapsihičkog modela agresije koji je dopuštao Freudu analizu funkcije krivnje i povezanost civilizacije i krivnje. Koristio je istraživanja u primitivnim plemenima i kod neurotika kako bi osigurao razumijevanje onog što horor incesta predstavlja u svom značenju. Primjer malog Hansa povezuje antropološke nalaze o primitivnom mentalitetu s magičnim mišljenjem kod djece i neurotika. Freud je tada mogao povezati potiskivanje i opsesivno mišljenje sa strukturom tabua (sustava u primitivnih plemena). Totemska plemena dovela su

sebe do egzogamije (obaveza uzimanja žene iz druge sredine), ali je kao posljedica narastao tabu prema seksualnim relacijama unutar plemena.

Prema Freudu, primarna horda je predvođena okrutnim, zavidnim i omrznutim primarnim ocem. On zadržava sve žene za sebe, ne stvarajući emocionalne veze i traži samo seksualno pražnjenje. Ni jedna jedinka ne može mu se suprotstaviti. Zajedno udružena, međutim, braća horde mogu ga ubiti i pojesti. Supstitut primarnog oca nađen je u formi životinjskih totema. Ubijanje ovih životinja postaje tabu. Kroz ovu zabranu "braća" pokušavaju poništiti ubojstvo. Prekid egzogamije ili incest podsjeća na raniji prekid ocoubojstva. Međutim: "zabrana incesta, ima i moćnu praktičnu podlogu: seksualne želje ne povezuju ljude nego ih dijele" (Freud 1913b:144).

Žena izvan želja

Dijeljenje žena među braćom zahtjeva ubojstvo oca. Freud ovu fabulu predstavlja kao početak moralnog socijalnog koda, stvaranog kroz zajednički dogovor braće, a bez savjeta oca. Potreba za kolektivnim ukidanjem krivnje za ubojstvo dovodi do proglašenja zla kao slavljeničkog rituala kroz totemsko slavlje.

Braća vjeruju da će njihovo ocoubojstvo biti okajano stvaranjem žene tabua, stvaranjem žene izvan želja. Zakonitost tabua upotrijebljena je da osnaži potiskivanje želje za ženom. Logika ovog čina je zasnovana na magičnoj želji da ako sada nema želje tada ne može biti niti motiva za ubijanjem oca, a to znači da se ocoubojstvo nikada nije dogodilo. Međutim, nakon što su ubili oca braća su shvatila da su ga i voljela. To je dopustilo Freudu da uvede glavno oruđe koje mu je dopustio mit: ambivalenciju izraslu iz konflikta. To se provlači kao tematska nit kroz sve Freudove glavne tekstove o grupi.

Dječja krivnja proizlazi iz dva osnovna tabua i totema: ocoubojstvo i incest. To je identično dvjema potisnutim željama Edipskog konflikta u neurotika (simbolički dijete se zaljubljuje u roditelja suprotnog spola sa željom da ukloni roditelja istog spola).

Narcizam malih razlika

U tekstu *Grupna psihologija i analiza Ega* Freud suprotstavlja rulju – čiji predstavnik je gomila braće – dvjema postojećim institucijama: crkvi i vojsci. Spekulira o promjenama koje grupa može učiniti individui. To je i naglašeno, jer psihoanaliza ne može objasniti unutarnji svijet individue bez utjecaja vanjskog svijeta na nju. Neprestani ulasci "drugih" u unutarnji svijet doveli su psihoanalizu do psihosocijalne perspektive. Rulja i gomila su primitivne organizacije koje dovode do stanja u kojem individua ulazi u regresivno stanje. On to uspoređuje s grupama koje imaju svoje vođe. U obje grupe hijerarhija djeluje na grupno preživljavanje i stabilnost. Freudova interpretacija Le Bonovog koncepta grupnog uma dovela je do njegovih osobnih ideja o socijalnoj povezanosti i mišljenju kako boravak u bilo kakvoj gomili dovodi do toga da individua s višeg stupnja funkcioniranja prelazi na niži stupanj. Kohezija grupe se povećava ako grupa ima rivalitetnu grupu dovoljno sličnu ili različitu da cmentira interne granice kroz vanjsku mržnju. Freud je o ovome govorio kao o "narcizmu malih razlika" (Freud 1930:114). Freudovo razmišljanje o kapacitetu ljudske

vrste za destruktivnost, pokazuje da je masa bez vođe idealna kultura za manifestaciju potisnutih nagona," u kojima je sve neprijateljsko u ljudskom umu sadržano kao mogućnost" (Freud 1921:74).

Freudova originalna ideja o razlici između grupa s vođom i bez vođe dovodi nas do veze s modernom grupnom terapijom. Regresivne tendencije moraju *a priori* postojati u svakoj grupi. To uključuje i terapijske grupe u kojima voditelj mijenja ove snage, inzistirajući da što više libidne energije ostaje unutar grupe. Voditelj je prepoznat kao stariji član grupe, ali i kao promatrač koji je sigurno odmaknut od konfuzije grupe.

U djelu *Ego i Id* (1923.), Freud opisuje rasplet Edipskog kompleksa stvaranjem nove razine: superega. Savjest tako postaje predstavnik socijalnog humanizma. Socijalne implikacije tih ideja pokazane su u *Nelagodnosti u civilizaciji* (1930). Taj mračni tekst o socijalnoj povezanosti uglavnom je vezan na kulturološku funkciju krivnje. Svi su nesretni u osnovi i to je dirljivi realitet. Priroda nesretnosti je vezana na vrijeme i osjećaj izgubljenosti u svijetu. Grupa tada postaje idealno mjesto na koju se prebacuje egzistencijalni osjećaj bijede. U našoj bespomoćnosti mi tražimo zaštitu "oca". Freud teoretizira da je upravo odsustvo onoga što trebamo razlog sretnog života. Što više tražimo zaštitu od oca kroz sigurnosti koje nam donosi civilizacija, to je veći zahtjev civilizacije i veće uskraćivanje nas samih kao individue. Agresija kao derivat instinkta smrti dijeli i nadmeće se s Erosom, instinktom

Eros je snaga koja obvezuje ljudsku vrstu sveprisutnim rastom, a djeluje kao prednost i korist u svim grupama. "Sve dok civilizacija udovoljava unutrašnjem erotskom nagonu koji dovodi do toga da se ljudi udružuju u klupka, ovo može samo voditi do neprestanog, rastućeg osjećaja krivnje. Ono što je počelo kao odnos s ocem kompletiralo se u relaciji prema grupnom." (Freud 1930,133). Na taj način razumijemo da civilizacija ima primarnu potrebu povezivanja pojedinca, a sama sreća individue sekundarna je zadatak. Kako nekad tako i danas.

Zaključak: Bit svih grupa proizlazi iz samodestruktivne primarne horde. Tako je sugerirano da je kolektivno ocoubilačko u samoj prirodi grupe, a može se kontrolirati samo autoritetom i institucionaliziranim tabuom (to je vidljivo i u terapijskim grupama: na početku grupa je vezana uz autoritet voditelja, dok se to ne zamijeni samom grupom kao autoritetom). Projekcija autoriteta na voditelja grupe mijenja nesvjesnu destruktivnost čineći grupu dovoljno sigurnom da joj se može pripadati. Fantazija da voditelj voli svih podjednako – "vertikalni odnos" – aktivira regresivne snage da idealiziraju voditelja. Kada članovi osjete jednakost svoje pozicije prema voditelju to ih usmjerava na identifikaciju s "horizontalnom razinom", tj. jednog s drugim. Očito je, ponovo, da je grupa determinirana nesvjesnim procesima više nego što bi mi možda željeli. Primjeri provjere ovog postulata svuda su oko nas, a novi izlazi civilizacije čine se kao slike sjećanja "već videnog". ■

Hip-hop u malom ritu

Tihomir Ivka

Settov *Dnevnik dvorske lude* sluša se kao što se čitaju dnevne novine u danima obilježenim kriminalom, političkom korupcijom i socijalnim crnilom. To je ocrtavanje stanja najtamnijim linijama, zapravo borbeni poklič protiv kaste političara-manipulatora slabo osjetljivih na muku malog čovjeka

3ki Stil, Cirkus, Aquarius 2006.; Sett, Dnevnik dvorske lude, Aquarius 2006.

Ako bi se prihvatila teza da je u priznavanju problema pola njegova rješenja, moglo bi se reći da je osječki reper 3ki Stil na ispravnom putu. Daleko od toga, ovaj je momak, originalno Davor Miletić – čitajući između redaka njegove lirike – i dalje opasno frustriran, a ekstrovertiranost i insistiranje na vlastitoj prosječnosti tek obrambeni mehanizam odrasle osobe koja je u svojim formirajućim godinama trpjela *bullying* i morila se noću teškim mislima zašto ćelavi prije punoljetnosti i zbog čega curice uvijek gledaju na drugu stranu. Njegov suradnik Sett, virovitički student u Osijeku, udara u slične žice, ali u svakom pogledu na višoj razini. I on je opterećen, ali zdravije, njegova frustracija je univerzalnija i kroz prvo mu dugosvirajuće djelo *Dnevnik dvorske lude* kanalizirana u poticajnu društvenu kroniku.

Uskoro će se navršiti deset godina kako se hip-hop u Hrvata od naivnog demo kopiranja američkih originala i teškog undergrounda izborio za mjesto pod suncem na skućenom nebu progresivnije domaće produkcije. Dapače, kroz vrijeme se pokazao komercijalno probojnim u nekim slučajevima – da ne govorimo o tome da je u pustinji eskapizma hrvatskih mladih rockera postao ekskluzivna oaza društvene angažiranosti, to jest protestne pjesme. Bilo je za očekivati da će sjeme originalno crnačke kulture ceste uspjeti u najurbanijim točkama lijepe naše, pa smo tako dobili najpregnantniji bend na tom terenu kroz splitske T.B.F. i sve šarenilo zagrebačke rap scene. No, onda je eksplodirao Bosanac (upravo će i on sam

taj izraz radije koristiti od politički korektnijeg Bošnjak) Edo Maajka u osebujnoj smjesi retorike zagrebačkog asfalta i baštine jugoistočnih nam sušjeda, na potezu od čevapa do humora *new primitivsa*. Prije i poslije njega mogli smo doznati da plodnog tla za hip-hop ima od Kvarnera (prije svih crossover Unlogič Skilla) na zapadu, do krajnjeg istoka Hrvatske – spomenimo tek vinkovačkog MC-a Shortya.

Nesposobnost za ironijski odmak

Sett i 3ki Stil pojačavaju tvrdnju da ta scena ispod površine i dalje ključa, i to sve decentraliziranije u odnosu na metropolu. Naravno, garancije za kvalitetu nema – pojava novih izdanja u aranžmanu najvećih domaćih diskografskih kuća prije svega je odraz profitne politike “pokušaja i promašaja” u traženju novog Ede Maajke, koji je uspijevao doseći za nas astronomske tiraže od desetak tisuća prodanih CD-a.

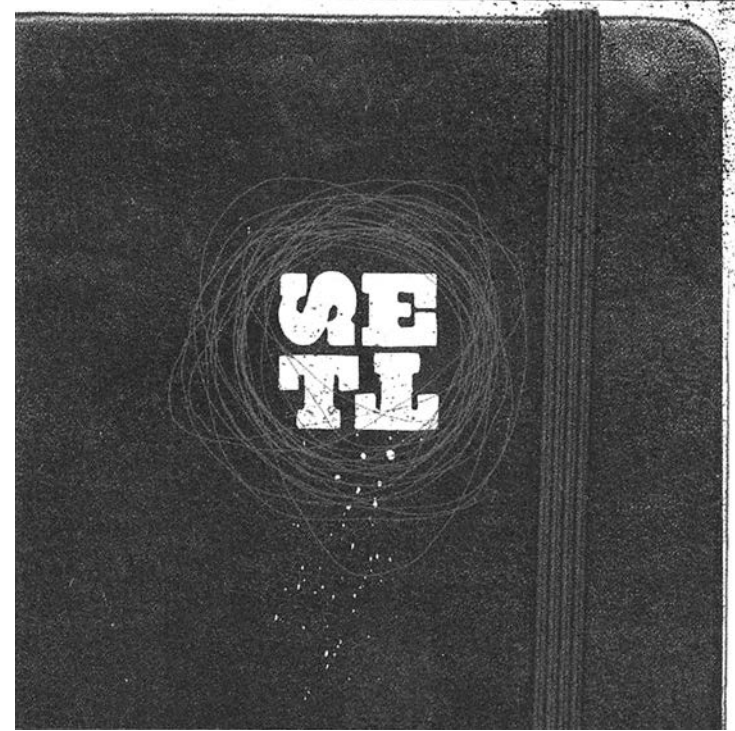
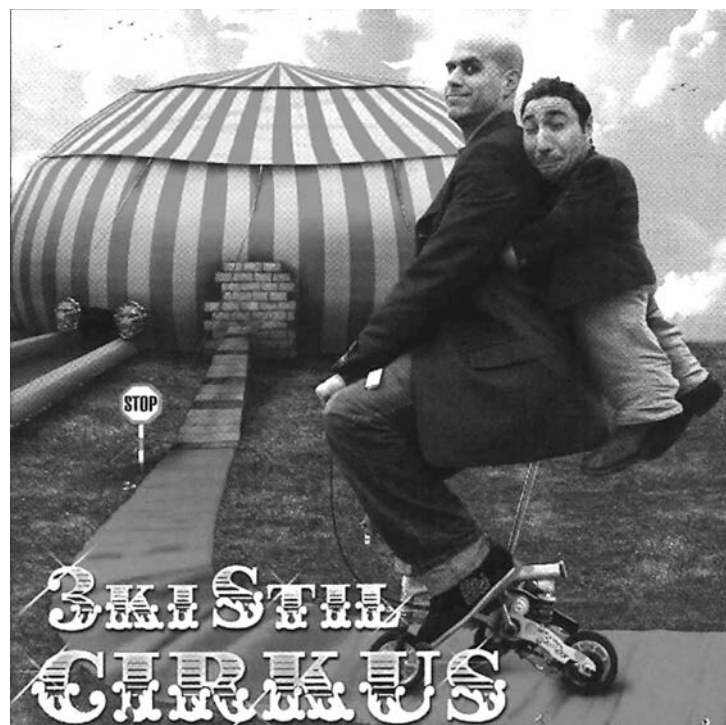
3ki nema tu karizmu za prvu ligu, nema čak ni nepečatljiv glas i posebno razvijene MC mogućnosti u tehničkom smislu. Kao što je gore već napomenuto, ima frustraciju i potrebu da je se oslobodi zbijanjem šala na vlastiti račun. Doznajemo iz njegovih usta da je nesposoban, neželjen, neugledan, lijen slabiji, a iza svega toga krije se još i doza narcisoidnosti. Dakako, sve bi to kroz rime trebala biti ironija i odraz duhovitosti, ali – neće ići. Duhovitost je vrlina koju posjeduju rijetki, a 3ki definitivno nije među njima. Šala na šalu u rimama mu je ispod svake razine. Da povučemo filmsku paralelu, rodonačelnici *toilet humor*a braća Farrelly pored 3kia doimlju se sofisticiranom poput Woodyja Allena. Uglavnom, 3ki sklepaio je svoje stihove na

razini neotesanog srednjoškola s motom “u se, na se i poda se”. Nije u pitanju za žanr već uobičajena vulgarnost, nego odsutnost duha i nesposobnost za ironijski odmak.

Samo nekoliko natuknica o životnim stavovima: *Ukroti zmiju* je priča o penisu autora, “najdražoj igrački” kako kaže, oda onaniji sabijena u osebjun stih “...amputiraj mi ruke, masturbirati ću nogama...”. *Prljava rabota* instrumentalno je najsolidnija, sa zanimljivim balkanskim odmakom u vidu podloge nečeg što asocira na dragačevske trube, a u verbalnom smislu predstavlja odbacivanje društvenih kanona uz parolu “...ne želim raditi, nema tog posla koji se meni radi, tko radi ne boji se gladi, ja hoću kruh, al’ da ne dobijem bruh...”.

Slackerska himna hrvatske mladeži

Mnogo sofisticiraniji kolega mu Sett radije se realnije poigrava s vlastitom stvarnošću i istoj temi prilazi na drugi način. “...Da sam svaki puta dobio pet lipa kad sam rekao život nije fer bio bi milioner, da sam maknuo dupe i promijenio se, bilo bi drugačije...” – nesvjesno je, kroz samokritičnu, na mnoge živote primjenjivu *Rutinu* skladao efektanu slackersku himnu hrvatske mladeži. Obojica slavonkih repera tematiziraju homoseksualnost – no, dok Sett nije homofob, i svoju priču o tom pitanju plete fino oko problema griznje savjesti i straha *izlaska iz ormara*, u skladu s dosadašnjom pričom nije iznenađenje da 3kijeve rime odzvanjaju kao da ih je napisao netko tko bi na gej paradu najradije odgovorio kamenjem. “...Problem je u gaćama / kad imaš ga a ne kužiš da on ne ide ak’ je bulja dlakava / takva su pravila...” – htio je 3ki ispasti duhovit i proizveo, kao i na mnogo drugih mjestima, suprotan efekt. *Cirkus* je, i uz apstrahiranje stavova s kojima se možemo i ne moramo složiti, naporno djelo, usiljenog humora. Da se poslužimo eksplicitnim 3kijevim vokabularom, album na rubu glazbene fekalije.

Prekopavanje po domicilnoj baštini

Sett u sampleu kao podlogu koristi Rage Against The Machine, no to je ipak iznimka potrebna kako bi crni socijalni stihovi dobili na uvjerljivosti. U ostatku materijala ne pokušava glumiti da je iz Atlante ili LA-a, nego je za sampleove iz naftalina izvukao neke nam bliže melodije. U *Hrvatskim stepenicama*, potresnoj priči o nasilju nad ženama, koristio je *Janino ludilo* Josipe Lisac; u zezatorskoj projekciji vlastite starosti *Ful, Ful Star* znalacki je uklopljena Gabi Novak i njezina *Volim kišu; Završit ću ko Howard Hughes* Arsena Dedića našla je mjesta u gotovo plesnoj *Ne pitaj me*. Marjanović je spretan narator, snalazljivi producent i aranžer, s dovoljno hrabrosti da u tipičnom reperskom osvježavanju zaboravljenih melodija podebljavanjem ritam sekcije ne koristi jednostavnije primjenjiv američki soul ili funk, nego se potrudio prekopati po domicilnoj baštini.

Duhovitost je vrlina koju posjeduju rijetki, a 3ki definitivno nije među njima. Šala na šalu u rimama mu je ispod svake razine – braća Farrelly pored 3kia doimlju se sofisticiranima poput Woodyja Allena

Sett, pravim imenom Hrvoje Marjanović, na svom je uratku napravio puno uvjerljiviji posao nego na upravo apsorbiranom albumu, na kojem se pojavljuje kao povremeni producent i autor glazbe. *Dnevnik dvorske lude* sluša se kao što se čitaju dnevne novine u danima obilježenima kriminalom, političkom korupcijom i socijalnim crnilom. Jedino što nema potrebe za iščitavanje između redaka – u *Ne znate kak’ živimo* koristi se krajnje izravnim kvalifikacijama; to je ocrtavanje stanja najtamnijim linijama, zapravo borbeni poklič protiv kaste političara-manipulatora slabo osjetljivih na muku malog čovjeka. Po uvjerljivosti je na razini oštrih društvenih komentara T.B.F.-a, ali najbliže *Amenu*, kriminalno podcijenjenom zaključnom albumu zaboravljenog El Bahatteeja, na kojem je uz brutalne gitarske rifove isto tako brutalnim riječima opisao svu bijedu bivstvovanja onih što žive od “humor” plaće u liberalno-kapitalističkom okruženju.

Odškrinuto nebo

Nenad Hrgetić

Premda se njezin glazbeni repertoar prostire od popa do bluesa, Diane Schuur ipak je prvenstveno vrhunska jazz pjevačica

Koncert Diane Schuur, Zagrebačko kazalište mladih, Zagreb, 21. svibnja 2006.

U zagrebačkom ZeKaeMu od 19. do 21. svibnja održana je Jazzarella, odnosno prvi All Women Jazz Festival, kao svojevrsni "ženski" nastavak uspješlog prošlojesenskog Zagreb Jazz Festivala, u oba slučaja inicijatora Dražena Kokanovića. Rodni ključ festivala u Hrvatskoj je rijetkost, pogotovo kad je u pitanju glazba za koju se očekuje jak komercijalni odaziv. Ipak, čini se da su organizatori imali uspješan *timing*: atmosferu je u petak, prvog dana festivala, počela zagrijavati američka trombonistica Sarah Morow, svojedobno članica orkestra

Raya Charlesa. U Zagrebu je nastupila sa sastavom The American All Stars in Paris, u čijem je postavu bio i tenorsaksofonist s kubanskim simptomom veterana, osamdeset-semogodišnji Hal Singer.

Idući su koncert na pozornici u Teslinoj *odjazzarili* odlična pijanistica Lynne Arriale s hvaljenim Lynne Arriale Triom, čiji je performans u dobitnoj kombinaciji s pjevačkim talentom Deborah Brown razgalio prisutne posjetitelje.

Schuur Thing

Kao najzvučnije ime ovogodišnje Jazzarelle, posljednje je večeri festivala nastupila američka pjevačica i klaviristica Diane Schuur sa svojim kvartetom u kojem su se izvrsnima pokazali kontrabasist Scott Steed i gitarist Rodney Fleeman, te vrlo solidnim bubnjar Reginald Jackson. Pojavivši se pred publikom, pjevačica je izjavila da Zagreb predstavlja posljednju stanicu u vrhunac njezine jednomjesečne sjevernoameričke i europske turneje, obećavši nam, prilično velikodušno, da će glazba koja slijedi "otvoriti naše nebo".

Premda se njezin glazbeni repertoar prostire od popa do bluesa, Diane Schuur ipak je

prvenstveno vrhunska jazz pjevačica, za što je, među ostalim, nagrađena i s dva Grammyja. Zagrebačkoj publici, koja je ovaj put osim sjedala ispunila i stepenište prepune dvorane u ZeKaeMu, slijepa je američka umjetnica priuštila više od sat i pol izvanserijske glazbe. Makar je nastupila osjetno prehladna, izrazito spontana, duhovita i strastvena Diane Schuur (činilo se da je njezina strastvenost donekle i zatekla domaću publiku), uspjela je prezentirati golemu raskoš svog pjevanja, kao i klavirsko umijeće (pod-sjećam na očite uzore: Dinah Washington u pjevanju, Nat King Colea u klavirskoj izvedbi). Ni šmrcaje ni kašljanje nisu ozbiljnije ugrozili njezin vokal, što mnogo govori o profesionalnoj disciplini glazbene

umjetnice. Dapače, počev od uvodnog *Deedles Bluesa*, pa sve do oproštajne vokalne soloizvedbe klasika *Somewhere Over The Rainbow*, Schuur je glasom šetkala kroz raspon veći od tri oktave, a boju izvedbe mijenjala s reske, primjerice u vokalnim solazama tijekom instrumentalnih dionica, u toplu.

Friends for Schuur

Među petnaestak izvedenih skladbi na koncertu našlo se mjesto i za pjesmu *The Very Thought Of You* s njezina prvog albuma *Deedles* iz 1984., ali i za *Fire And Rain* Jamesa Taylora. Osobno ću možda najdulje pamtili njezine izvedbe kompozicija kojih su autori dvojica kolega i suradnika s kojima je snimala na albumu *Friends For Schuur*: potresnu interpretaciju

Ray Charlesovog bluesa *Funny (But I Still Love You)* i jazz-soul verziju Wonderove uspješnice *I Just Called To Say I Love You*. Spomenimo i kako je Schuur svojedobno na albumu *Schuur Thing* ugostila još jednog poznatog slijepog glazbenika, Josea Feliciano, a kojeg će naša publika uskoro imati prilike slušati na ljetnom festivalu u Opatiji.

Diane Schuur zagrebačku je publiku definitivno osvojila na zahtjev iz gledališta/slušališta pristavši otpjevati standard *Try A Little Tenderness* što ga je prije dvanaest godina snimila na albumu *Heart To Heart* s B. B. Kingom. Kako pjesma nije bila predviđena za nastup, gospođa Schuur je "dečkima iz banda" poručila neka pogledom prate njezine prste na klaviru i snadu se. I bi tako. ▀

Grieh, seks, iskupljenje i rat

Goran Pavlov

Dobitna karta Grey DeLisle upravo je ta što se to prepoznatljivo glazbeno i tematsko čvorište ne trudi ničim obogatiti, a opet mu uspijeva pristupiti kao osoba koja je na njega prva nabasala

Grey DeLisle, *Graceful Ghost*, Sugar Hill Records, 2004.

Nakon godina i godina u kojima su raznoliki žanrovi američke korijenske glazbe, a pogotovo country, bili gurnuti u zapečak zbivanja aktualne glazbene produkcije, početak devedesetih označio je povratak izvorima kao najsigurnijem nalazištu svježih i prije svega dojmljivih glazbenih ideja, te se u posljednjih

petnaestak ljeta americana, ili alt.country, ili kako god već jednim skupnim imenom zvali to iznimno plodno prebiranje baštine, prometnula u predvodnički žanr ne samo u Americi nego i u drugim dijelovima svijeta. Načini na koje su se country, blues, folk ili bluegrass spajali s rockom, popom ili soulom brojni su gotovo koliko i bendovi koji su takvu glazbu svirali, a istodobno s modernim razvojem startnih formi, počela je jačati i struja izvođača koji su svoj zvuk tražili izravno na izvorištu, od kojih je najčvršći status i najljepši katalog pjesama ostvarila Gillian Welch, u pratnji svoga vjernog Davida Rawlingsa.

Grey DeLisle, barem slušateljima manje zainteresiranima za kopanje po napućenom neo-country polju, najlakše bi bilo opisati upravo paralelama s Welchovom, s obzirom na to da u svojem radu roots country i gospel tradiciju uobličuje u jednako bolne i krasne pjesme, ali bi se to izabiranje lakšeg puta opet pokazalo pogrešnim, jer je iza Greyeve

(po svemu sudeći pravo ime) već brojem naslova zavidna karijera. Ostavivši za sobom *Side Saddle*, bend u kojem je u drugoj polovici devedesetih prašili žestoki country-punk na tragu *Blood On The Saddle*, Grey je osnovala vlastitu izdavačku kuću, preko koje je objavila tri albuma. *Graceful Ghost* je četvrti, prvi realiziran za veću diskografsku etiketu, pouzdano americana utočište Sugar Hill Records, te bi ljubitelji toga žanra sada trebali imati mnogo veće izgleda da upoznaju njezin rad.

Prema vlastitom autoričinu priznanju, cijeli *Graceful Ghost* tematski je organiziran oko veze preko telefona, koju su Grey i njezin suprug i producent Murry Hammond, inače član sjajnoga barskoga tradicionalističkog sastava *Old 97's*, vodili upravo u vrijeme pisanja pjesama. Čak i pažljivije uho, međutim, imat će problema to i prepoznati u pjesmama, s obzirom na to da njihov, mračnom, gotovo

gotičkom atmosferom omeđen country ne bježi od najrazličitijih, u žanru arhetipskih motiva grijeha, seksa, iskupljenja i rata. Dobitna karta Grey DeLisle upravo je ta što se to prepoznatljivo glazbeno i tematsko čvorište ne trudi ničim obogatiti, a opet mu uspijeva pristupiti kao osoba koja je na njega prva nabasala. Zato ga, paradoksalno, upravo zato i obogaćuje, vjernim uglazbljivanjem emocija i rijetko vi-

denom vještinom, a ne bi bilo pretjerano reći i čarolijom, pisanja predivnih pjesama.

Treba li još referencija, slobodno možemo spomenuti i, slučajnim izborom, Willa Oldhama, Patsy Cline, The Louvin Brothers, Hanka Williamsa, Emmylou Harris ili Lauru Cantrell, ali je svijet u kojem pjeva Grey DeLisle proživjela toliko duboko da se čini kako bi ga s pravom mogli proglasiti isključivo njezinim. ▀

razgovor

izveo akciju *Alpha 22*, gdje smo držeći se za ruke šetali riječkim Korzom. To je u stvari bio niz spontanih akcija. Trokuta sam upoznao godinu ranije, dakle 2003. godine. On mi je iste godine napisao predgovor za izložbu slika pod nazivom *Astralografije* te je i otvorio u Muzeju grada Rovinja. U sve je to bio uključen i nezaobilazni Branko Cerovac s kojim se znam još od svoje šestnaeste, a koji je bio prisutan na otvorenju *Astralografija* 2003. te je i otvorio izložbu/događaj *Albedo/Rubedo/Nigredo* u Balama 2004.

Magija, umjetnost, znanost

Kako je u spomenutom intervjuu, vjerojatno tiskarskom pogreškom, izostao dio odgovora na pitanje Branka Cerovca o mogućim dodirnim točkama između tvoga shvaćanja vlastitoga slikarskog rada i samanskih, magijskih oblika djelovanja, ovom prigodom ne bi bilo loše da ponoviti navedeni "nevidljivi" dio odgovora.

– Čarli i uredništvo *Vala* se spremaju tiskati taj intervju u cijelosti u idućem broju. Mogu samo ponoviti da za mene nema razlike između navedenih praksi. Dok sam slikao pentagrame i heksagrame, koristio sam taj magijski "folklor", ali me je u stvari zanimalo nešto drugo. U prirodi sve nastaje multiplikacijom stanica koje onda postaju organi, organizmi, jedinke i na kraju vrsta. Slikam tako što multipliram motiv i usvajam taj princip prirodnog rasta koji dopušta spontano rasprostiranje motiva unutar polja slike. Dok sam slikao krda životinja, više sam bio usmjeren na jedan organski princip ispunjavanja prostora platna. S tim zvjezdanim progresijama usmjeravam stvari u pravcu kristalizacije, zamjenjujem organsku nekom vrstom geometrijske progresije.

Pored dodira magije i umjetnosti, kako u navedenom dijelom jedinstvu vidiš i znanost? U okviru navedenoga, zanima me tvoj komentar one znanstvenolike umjetnosti i/ili umjetnolike znanosti u okviru

koje umjetnički projekti koji se odvijaju u multinacionalnim laboratorijima sve više nalikuju laboratorijskim istraživanjima, tragom čega Marina Gržinić apostrofirala da u postmodernizmu umjetnost figurira kao ancilla znanosti.

– Umjetnost nije ničija sluškinja. Svu današnju znanost su naša intuicija, mašta i nadahnuće, kao poetski principi iskazani kroz umjetnost, anticipirali za cijelu vječnost. Znanost danas samo empirijski pokušava dokazati ono što su umjetnici odavno izmaštali i što mistici već odavno tvrde i znaju. Gary Zukav je o tome napisao sjajnu knjigu *The Dancing Wu Li Masters*. Uvijek sam držao umjetnost daleko jačom i višom kategorijom od magije, mističizma, šamanizma, znanosti i svega što u biti slijedi nekakav program. Sve su te djelatnosti suhoparne i mrtve bez ingredijenta nadahnuća kao refleksa onog što je jedino umjetničko unutar njih. Znanost je u vječitoj retardaciji, a njena jedina ancilla je tehnologija stvorena da invalidizira ljude i pretvara ih u retardirane, materijalistički orijentirane biološke strojeve. Ali tu je ta dualnost duh-materija. Duh je najsuptilniji odraz materije, a materija najgrublji odraz duha. Možda ćemo duh morati spoznati kroz apsolutni materijalizam, ako ne bude išlo drukčije.

Tragom navedenoga, molim te pojasni svoj koncept fragmentomabije?

– Imam tekst o tome iz 1998. I prije sam o tome pisao u svom tekstu *Anarhitektura* iz 1997. Zapravo su *Anarhitektura* i *Fragmentomabija* dva imena za jednu te istu stvar. Tu je riječ o stvaranju asocijativnih nizova. U svom djelu *Ritual zmije* Aby Warburg je pisao o Pueblo i Hopi Indijancima koji na temelju sličnosti u izgledu, brzini i gibanju poistovjećuju zmiju s munjom i na taj način pletu između njih stanovitu "magijsko-kauzalnu vezu". Ja sam isto "zaražen" sličnim obrascem percepcije da tako povežem stvari, pa sam to onda nazvao *Fragmentomabija* – borba di-

Damir Stojnić, Spaljivanje Pusta, 2005.

Godine 2004. sam iskoristio dvije lokacije u Istri pogodne za crteže vatrom, ignisograme. Jedna je kamenolom u blizini Raklja, a druga je kamenokop pokraj Istarskih toplica koji posjećujem još od ranih devedesetih. Nazvao sam ih "atelieri vatre 1 i 2", i u njima sam napravio prve ambijente i crteže vatrom

*jelova među sobom da bi se opet uklopili u jednu cjelinu. Primjer takvog asocijativnog niza je onaj iz teksta *Anarhitektura*; zvijezde-geomantijske figure-pločice za domino-madeže na tijelu itd. *Fragmentomabija* se ne odnosi samo na vizualnu ravan već i na onu duhovnu, kao senzibiliziranje samoga sebe za osjećaj povezanosti s drugim ljudima, ljudima među sobom i s čitavim univerzumom kao i sa svim živim i neživim bićima, na primjer. Tu je riječ o fluidizaciji univerzuma kroz traženje niti koja povezuje sve sa svime.*

Anima – animalis

Kako figuriraš, a što je istaknuo Branko Franceschi, kao jedan od rijetkih naših suvremenih likovnih animali-

sta (Kontura, broj 88, 2006.), kakvo je tvoje shvaćanje upotrebe životinja u umjetnosti, primjerice, na način kao što je Eduardo Kac oblikovao transgenoga albino ženku-kunića, bimeru GFP Bunny/Alba?

– Kac je to pretenciozno nazvao "Osmi dan", referirajući valjda na sedam dana Božjeg stvaranja, ali Kac ne stvara ni iz čega kao što je to činio Bog. Kac samo reinterpretila i modifikira već stvoreno. Estetika njegovih svjetlećih zečeva mi je odbojna kao i cijeli taj koncept. Ti zečevi mi izgledaju kao da zrače nečim kancerogenim. On je to radio u Francuskoj i navodno ga je dobrim dijelom financirala sekta Realijanaca koji se zalažu za legalizaciju proizvodnje ljudskih klonova i općenito za sve što ima veze s genetskim inženjeringom. Kada bi Bog bio doista okrutan, kaznio bi ljude tako što bi ih učinio besmrtnima i svemogućim gospodarima cijelog univerzuma, svega živog i neživog. To bi bila osuda na prokletstvo apsolutne i vječne dosade.

Ciklus i izložbu slika pod nazivom Animalkemija ostvario si igrom riječi anima, animalis, alkemija, koja pored toga što ukazuje na prožimanje konceptualnog i slikarskog, kako bi-lježi Branko Franceschi u predgovoru kataloga, vjerojatno kritički upućuje i na kršćansku negaciju poveznice između duše (anima) i životinje (animalis).

– Nije mi to palo na pamet, ali sviđa mi se tvoja interpretacija. Kršćanstvo, kao i sve druge religije, nema veze s istinom već samo s interpretacijom i organizacijom istine. Jedna sufi priča kaže da Vrag ne želi uništiti istinu o sebi već organizirati. Eto, o tome samo toliko budući da mi tema religija i njihovih organizacija izaziva provalu žuči. To je takva podvala...

U kojim si akcijama i performansima uključivao i životinje, osim, u akciji iz 2000. godine koju si izveo ispred Ministarstva obrane u koju su se samovoljno uključile i ptice?

– Da, tada sam legao na zemlju u parku i prosuo ptičju hranu po sebi. Ležao sam možda i sat vremena, praveći se mrtav, a onda su ptice počele polako prilaziti i jesti hranu s mene. Najprije vrapci i golubovi, a potom i nekoliko vrana. Nosio sam sunčane naočale kako bih ih mogao promatrati. To je bila jedina moja akcija sa životinjama, ako ne računam da sam 1998. gladio bizona po glavi kroz drvenu ogradu u maksimirskom ZOO-u. Imam i stalnu akciju hranjenja jednog galeba koji mi povremeno kuca na prozor i traži da ga nahranim.

Beuys i Little John

U dijelu poduljega intervjua za Konturu (broj 88, 2006.), a koji je izostavljen u tiskanoj varijanti, kritički si se osvrnuo na Beuysovu akciju Coyote: I

Like America and America Likes Me. Isto tako, primjerice, i Steve Baker u zborniku radova Zooontologies: The Question of the Animal postavio se na trenutku u kojemu Beuys teksiškom kojotu Little Johnu baca rukavice obojane u smeđu boju. Naime, prema Beuysovoj autointerpretaciji navedene smeđe rukavice reprezentiraju njegove/umjetnikove ruke i slobodu pokreta koju ljudska bića posjeduju zabavljajući rukama te bacanje rukavica kojotu određuje u simbolizaciji davanja vlastitih ruku kojotu da se njima igra. Baker, naime, nalazi čudnim u navedenoj akciji/autointerpretaciji to što Beuys životinji nudi vlastitu kreativnost u formi obojanih smeđih rukavica, a cijela se snaga i fascinacija jednodnevnoga performansa/akcije nalazi u ideji da umjetnik može naučiti nešto od onoga što mu životinja može ponuditi.

– Do prave interakcije između čovjeka i životinje može doći samo u uvjetima gdje oboje pristaju na dodir iz ravnopravnih prostora svojih sloboda. Little John u Beuysovoj akciji nije dao svoj dobrovoljni pristanak. Nije mu ponuđena interakcija kao slobodnom živom biću. Pravi šaman poštuje životinju s kojom ostvaruje kontakt, kao svog duha zaštitnika-totema i s njim ostvaruje neraskidivu vezu. Ako mu je stalo do akcije s kojotima, zašto nije otišao u njihov svijet? Nietzsche je rekao da čovjek ima umjetnost kako ne bi propao od istine. Sve sam skloniji složiti se s njegovom tezom. Smatram da životinje žive jednim jačim životom od onog kojim danas živi čovjek. Ne trebaju im te naše glupe predstave o vlastitoj kreativnosti. O kojoj slobodi pokreta Beuys priča? Kojot najnormalnije preživljava u uvjetima koji bi za Beuyasa ili bilo kojeg drugog čovjeka bili potpuno nemogući. Što je poslije bilo s Little Johnom? Koliko znam, on se dalje od te akcije nigdje ne spominje. Što je s Beuysovom zecom? Da li ga je prvo ubio pa onda s njim razgovarao ili ga je već našao mrtvog? Da se razumijemo, Beuys je za mene veliki umjetnik i njegovi dobri radovi kao i oni loši potaknuli su me na razmišljanje i pitanja su se neka pitanja, i to je sve.

Jedini koji je po meni imao dobar performans sa životinjom je Oleg Kulik. Prije svega, Kulik se koristi domaćim, a ne divljim životinjama. Dakle, onima koje su vezane uz čovjeka. Čak se smatraju njegovim najboljim prijateljima. On vodi ljubav sa psom, ljubi i liže njegove genitalije, što su mnogi smatrali monstroznim. Ali i psi znaju zaskočiti svoje vlasnike i trljati im se o nogu napaljenim udom. Kulik, u najmanju ruku, dovodi u pitanje posjedovanje intelekta i slobodne volje kao znaka superiornosti čovjeka nad životinjom. ■

Višak života u kâpi duha

Dario Grgić

Američki je "kontrakulturni" podsvijet u Nealu Cassadyju imao svoju mitološku ikonu – obožavao je sport, putovanje i opijate svih vrsta. Bila je to uvertira u zadnji proplamsaj romantizma koji doseže vrhunac s hipi pokretom, za čijeg je trajanja 1968. Cassady smrtno stradao od dobitne kombinacije tequille i droge. Ova knjiga njegovih tekstova i pisama neće progorjeti civilizaciju, ali će pripaliti *joint* svačijeg adolescentskog "buntovništva"

Neal Cassady, Prva trećina, s engleskoga preveo Marko Škobalj; Celeber, Zagreb, 2006.

Jack Kerouac u svom kratkom romanu *Pic* zapisuje: "Nikad me nitko nije volio kao što me volim ja", i nema ga tko se ne bi složio da se on prema samome sebi znao postaviti. Kerouac je zarana počeo biti glas da je zapravo konformist i ziheraš. U njegovoj biografiji što ju je napisala Ann Charters (Pan Books Ltd, 1978., London) posebno pozornost stoga mame dijelovi posvećeni njegovoj tetki, koja je brižno bdjela nad produljenom mladošću svoga nećaka. Jack bi zapeo negdje tijekom svojih putestvija, a lovica bi samo sjela na račun. No on je jedna od ključnih legendi "kontrakulture", jednako kao i njezino otjelotvorenje Neal Cassady, koji se prošetao opusima Ginzberga, Corsoa, McClurea, Bukowskog (koji nije pripadao toj družini) i mnogih drugih. Naravno, njegovo najpoznatije otjelotvorenje je Dean Moriarty u Kerouacovu znanom romanu *Na cesti*. Kontrakulturaši su pripadali polusvijetu, a Francuzi su još pretprošlog stoljeća locirali taj fenomen. Nevjerojatno ali istinito, termin *demi-monde* skovao je Alexandre Dumas mlađi da bi označio "klasu deklasiranih", tj. bilo koju grupu koja egzistira na marginama uspjeha i ugleda – kao što to u svom tekstu objavljenom u *Village Voiceu* zapisuje C. Carr: "Bohemija je stanje svijesti". U temelju joj je ideja nomadizma, anarhističko-nihilistički i kozmo-poetski izmještaj udobnog humanističkog pogleda na životne prakse. Temom te vrste intelektualnog nomadizma bavio se posebno pomno Kenneth White, koji zapisuje da se u moderna vremena pojavljuje nova vrsta ljudi posvećenih traganju za nekakvim Istokom u sebi, nećime što možda i ne postoji, ali u

okolnostima posvemašnje nihilizacije svega ima veliku poticajnu snagu. Pojavljuju se lualice jer, kao, završenih puteva nema, pa se ta vrsta intelektualca odbija vezivati za bilo kakvu ideologiju, osim mutne filozofijske solidarnosti sa svim živim bićima; većini bitnika – za koje je Neal Cassady bio neka vrsta sveca u negativu – religije koje su im bile po mjeri uključivale su razne oblike i vrste laičkog budizma i, uvjetno rečeno, nekakvo podgrijano, mistično kršćanstvo, nekakav zapravo loše prepričani Meister Eckhart.

Puko naličje konformizma

Osobno mi je to sve izgledalo kao topla vodica i više sam simpatizirao bitange kojima nije bila potrebna ta mlaka iskusiteljska uloga religije; sjećam se kada je Allan Ginsberg bio na Ohridu, kada je zatvarao oči ne bi li ilustrirao kako su "dva beskraja koja tada ugledamo, onaj unutarnji i ovaj vanjski, jednako veliki". Bio sam klinac, ali sam mislio "pih, tja i pfuj!". Kiš je jednom zlobno zapisao: "ne sledi istočnjačke filozofije, ti imaš pamećnija posla" (doduše na istom je mjestu citirao s odobravanjem i "tko pogodi cilj, sve promaši", ali mislim da se slažete kako bismo ovom izvrsnom piscu na tome trebali oprostiti, čovjek je volio popiti); ključna zamjerka (uz spomenuto življenje na grbu roditelja i rodbine) svodi se uglavnom na eklatantni nedostatak svake društvene kritičnosti tih intelektualaca, čija je djelatnost bila provokativna odjelu za narkotike, ali ne i istinski društveno subverzivna. Njihov životni stil bio je naličje konformizma, drugo, neumiveno lice službene kulture. Više su me fascinirali prethodnici: Jack London, recimo (čije su *Uspomene skitnice* model po kojemu je Jack Kerouac napisao *Na cesti*), *Glad i Skitnice* Knuta Hamsuna, ili Daniel Halevy, autor jedne od najzavodljivijih knjiga o Nietzscheu, koji je također skitao do besvijesti, a ono što ih čini istinski zanimljivima visoki su estetski i misaoni kriteriji njihove literature, nešto što je za bitnike s njihovim adolescentskim parametrima ostao nedosegnuti ideal. Daniel Halevy je tijekom svoje skitnje čuo od jednog seljaka da još netko hodočasti na sličan način; radilo se o Elisee Reclusu, autoru *Univerzalne geografije* i knjige po naslovu *Evolucija, revolucija i anarhistički ideal*. Literarni prethodnici bitnika uključuju neka od zbilja velikih spisateljskih imena, od Rimbauda, Whitmana, pa preko Thomasa Wolfea do Henryja Millera. To bi im bili kameni međaši; za Kerouaca kada je na vrhuncu – a on bi tada obično pisao epifanijske tekstove – čini se da je osobito bio važan Thomas Wolfe, koji je u svoja četiri romana doista uspio ispričati američku priču na način grčkog mita, njegova je proza veća ili, ako hoćete, dublja od života. On je svoje spisateljske sonde uspio spustiti prema dnu zdenca, posve nefasciniran

površnim i kvazirebeljanskim aspektima življenja.

Velika je literatura uvijek nekonformistična i potreban joj je dopunski opis pjesnikova pijanstva na javnome mjestu. Ta tradicija pobunjenog malograđanina, to jest malograđanina koji je "pukao" pa sad divlja na neki priprosti način, imala je za posljedicu da su bitnici često u brojnim dokumentarcima koji bi ih bilježili na njihovim partijama izgledali tek kao čopor razuzdanih babuna, i ni uz najveći napor imaginacije nije ih bilo moguće personificirati s duhom. Kerouac je bio grafoman (a William S. Burroughs narkoman, mogao bi netko zločest dodati) čije je djelo autor račvasta jezika Truman Capote okarakterizirao kao "tipkanje, a ne pisanje" – iako ne posve netočna, ta Capoteova "presuda" je malko preoštra. Kerouacu ne bi bilo škodilo da je više pazio što daje u tisak, njegovih knjiga ima previše, ali bože moj... Međutim, njihov je utjecaj dobio i do naših vremena: *Isusov sin* Denisa Johnsona jedan je od takvih literarnih momenata.

Zanimljiviji kao socijalni nego literarni fenomen

Nietzsche je, kad ga gore već spomenuh, jednom zapisao kako je kriminalac moralniji od tzv. normalnog čovjeka jer je društvo iskorodirano posvemašnjom demoralizacijom i nedostatkom svake etike, pa bi onda pripito pobunjenstvo imalo sličan socijalni karakter: uz moguće motive da netko pije ne bi li nekog zaboravio, baš kao u onoj sjajnoj serenadi, ima, eto, i slučajeva otpadništva od sustava jer se ne vjeruje u sustav, jer ga se "čita" kao lažnog. No unatoč svemu ovdje napisanom, čujte ovo, radi se o komadiću iz Kerouacova *Mexico City Bluesa*: "Jednom dok sam ležao u bolnici/Velika debela bolničarka/Zavirivala mi je preko ramena/U knjigu koju sam čitao/Braća Karamazovi/Velikog kockara Fjodora/Dostojevskog/Tog Sveca iz Carske Rusije/I u poglavljima/nazvanim Pro i Kontra/Hihotala se i objašnjava mi/da Pro znači Profilaktičan/a Kontra Kontracepcija". Ili Burroughsa, kada piše o pisanju, to jednostavno vrijedi čuti: "Nikada nisam upoznao pisca

koji u određenom razdoblju života nije bio nezasan čitatelj. Čini mi se da je T. S. Eliot kazao da je uzrok pretencioznog književnog stila, koji imaju neki pisci, uglavnom nedovoljan broj pročitanih knjiga". Opet Nietzsche, poradi ravnoteže onim gornjim osudama narkotiziranja: on se pitao tko će ikada napisati povijest narkotika; Burroughs možda nije napisao povijest, ali jest opisao stanje, u svom ključnom djelu *Goli ručak*.

Bitnici su bili kudikamo zanimljiviji socijalni nego literarni fenomen. Prema mišljenju potpisnika ovih redaka na dvije-tri stranice Musila ili Gombrowicza ima više kreativnog ludila nego u cijelom ovom razvikanom pokretu, ali, s druge strane, tko nije, barem nakratko, živio *bitnički*, muvao se i lokao do iznemoglosti u nadi da će tako izbjeći društvenome žrvnju? Oni jači krenuli su drugim putevima izigravati sustav, podosta ih je negdje na dnu mora s željeznom kuglom zakačenom za nogu, kipte u nekom kombinatu koji bi najradije raznijeli bombom, a neki još te lumpuju i lumpat će sve dok "ne pukne zora". Neal Cassady paradigmatični je lik ovakva divljeg svjetonazora: obožavao je sport, putovanje i opijate svih vrsta. Bila je to uvertira u zadnji proplamsaj romantizma koji doseže vrhunac s hipi pokretom, za čijeg je trajanja 1968. Cassady smrtno stradao od dobitne kombinacije tequille i droge.

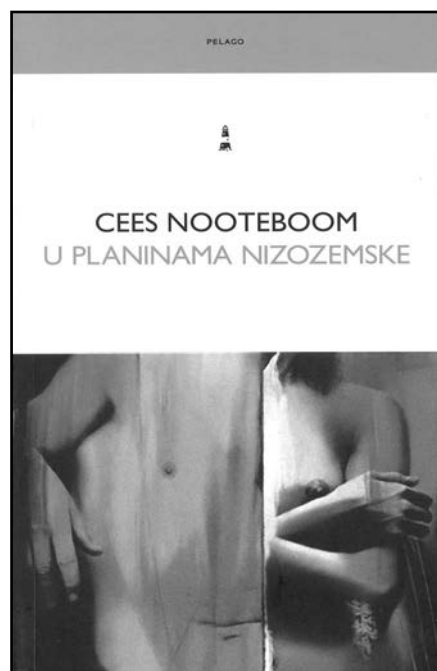
Izgledao je fenomenalno (naravno, nije bio lijep, nego...), kao James Dean koji je napokon shvatio da je James Dean, i pored njega ostatak pokreta djeluje kao skupina izafektiranih paunova. Bio je žilav, pravi nasljednik pionira koji su stoljeće prije osvajali Divlji zapad, fotke su zabilježile njegov pogled koji bi mogao progorjeti papir, pogled mačke koja ima ne devet, nego devetnaest života, a Cassady ih je srajtao u četrdesetak godina bjesomučne potrage za "suštinom" svega, usput mnogo puta radeći stvari poput ove koju opisuje u pismu Kerouacu: "Dragi Jack! Sjedim u baru u ulici Market. Pijan sam, iako ne sasvim, ali uskoro ću biti. Ovdje sam iz dva razloga; 5 sati trebam čekati autobus za Denver & zadnje, ali najvažnije, ovdje sam (pijem), naravno, zbog koga drugog nego zbog žene & to kakve žene...". Osim žena ljubio je i muškarce, odreda pjesnike spomenute generacije, i vjerojatno mnogog posustalog mladića. Taj američki podsvijet, neulašteno lice koje je zabilježeno u odličnom filmu Gregga Arakija *Mysterious Skin*, a nikada se neće nasmijati s naslovnica, ima u Nealu Cassadyju jednu od svojih vječnih metamorfoza. Stari bi Grci vjerojatno na registriranje takve enormne količine života također krenuli u njegovu mitizaciju, a da obrneme tu usporedbu još jednom – pa bi vam onda ova knjiga njegovih tekstova i pisama ispala nešto poput *Dionizovih putopisa iz Trakije*. ♣

Kodiranje iluzionizma

Grozdana Cvitan

Nooteboomova sposobnost da nas postmodernistički prošeta svim stoljećima zapadne civilizacije računa sa zgusnutim iskazom u kojem i slike i misli bivaju produkt istog usložnjavanja, gradnja različitih razina i rasprava o njima

Cees Nootboom, *U planinama Nizozemske, s nizozemskog prevela Gioia-Ana Ulrich; Naklada Pelago, Samobor, 2006.*

Kultura je kôd i omogućuje autoru sažimanje iskaza. Ona je prepoznavanje po istosti, uvid i prihvaćanje, ona je kontekst koji omogućuje brzo razumijevanje jer govori iz stoljeća koja su i krugovi nasljedovanja i permanentna provjera. Taj kôd kao osobnu erudiciju on udjeljuje dvojniku, autoru romana kojeg u djelu *U planinama Nizozemske* prikazuje kao Španjolca željna samoće, odraslo dijete – jer samo dijete može ponuditi neke sadržaje i ne biti kritizirano, ali ni hvaljeno za njih – koje treba samoću stvaranja da bi se odmorilo od ljudi s kojima živi i od onih o kojima piše. Da bi ušao u trag stvarnosti.

Nooteboomova sposobnost da nas postmodernistički prošeta svim stoljećima zapadne civilizacije računa sa zgusnutim iskazom u kojem i slike i misli bivaju produkt istog usložnjavanja, gradnja različitih razina i rasprava o njima ("Ako je Lucijina kosa bila svijetložuta poput zlatnih zrna, onda je od srednjeg vijeka njegova kosa imala boju gavranovog pera, toliko crnu da oko u njoj razabire ljubičast odsjaj."). Roman *U planinama Nizozemske* svojevrsni je unutrašnji monolog autora Alfonsa Tiburóna De Mendoze (Španjolca, nizozemskog studenta u šezdesetim godinama) koji u vrijeme ljetnih praznika živi i piše u praznoj školskoj zgradi na jugu Europe, u Zaragozi, o Kaiju i Luciji, junacima priče koji mu pomažu da nevjerojatne priče ispriča čitateljima na način kojim ponajprije želi sebe uvjeriti u smisao vlastita posla. Široko kontekstualizirajući svakodnevicu on se referira na kolege pisce, novine (španjolske i nizozemske), potrebu pisanja, jezik, iluzionizam, Platonove ideje, savršenstvo, život, kazalište, putovanje, san, mit i bajku, utopiju i licemjerje koje je slijedi... Sve to potrebno je da bi ostarjelo dijete, koje još duhovno sjedi u praznom razredu svoje unutrašnjosti, koje još prebire mladost svoje nesigurnosti u vrijeme velikog ljetnog odmora, samom sebi dopustilo i samo sebe ohrabrilo u osmišljavanju sadržaja. Uvijek okrenuti u budućnost, nada smo utemeljena u prošlosti koja se u vremenu urušava; neshvaćeno vrijeme za koje su izmišljene posebne književne vrste i podobni nevjerojatni sadržaji. Utemeljeni u svijetu u izumiranju (cirkus),

sadržaji bivaju prihvaćeni i provjereni nasljedstvo s kojim se ne ulazi u polemiku sve dok postoje oni kojima je nevjerojatno potrebno da bi sami bili vjerojatni. Transformacija prošlosti prestaje biti moguća jer nove tehnologije ne mijenjaju samo mjesto susreta nego i bit, što biva pogubno za tradicionalne oblike komunikacije: *U planinama Nizozemske* cirkus i bajka bivaju pomereni u igri vremena, gurnuti u tamne prostore duha. Znači li to i tamni prostor stvarnog života? Možda su Nooteboomovi odgovori neke misli pune simboličkih poruka ("... i kao što to biva s ranama, koliko god one male bile, jedan dio onog što čini čovjeka u njima nestaje"), sentimentalna ropotarnica kojoj bi rado otvorio prostor stvarnosti ("... jesu li se semiozoi ikada udubili u kodiranje iluzionizma"), pa bilo to i u predjelima hladnih dvoraca Snježne kraljice, koja u pokrajinskom kazalištu izmještena svijeta nije lik s pozornice nego iz lože. Svijet je to u kojem "Ništa nije stvarno, dakle sve je u redu", svijet u kojem se i autor i junaci odmaraju ("Naposljedku je ipak utonula u san, a sada se čini da i moja knjiga spava.") od potrebe za bajkovitošću, ali i od nemogućih rješenja koju bajkovitost nudi. Je li put u bajku ili povratak u stvarnost obično pitanje o putovanju: "Ako je cesta stvarnost, što je onda ljudski san u autu na toj cesti?"

Nudeći i intenzivirajući rješenja, autor je sudionik nasilja nad stvarnošću, mitski lik ("Mit daje nemoguć odgovor na pitanja na koja se ne može odgovoriti.") s kojim se treba vratiti u stvarnost spajajući pogubljene, raznesene, odijeljene dijelove cjeline, pa makar to bila i ironija ("kao što je nudizam nekad bio tabu, sada je zabranjeno biti bijel", Božja Pastirica "je nosila pastirski šešir koji je ušao u modu u vrijeme Marije Antoinette kod svih žena osim kod pastirica").

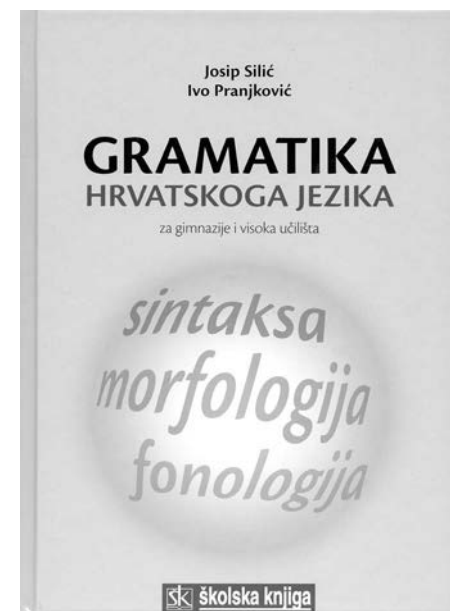
Progonjen djelom koje piše, likovima koje stvara, ali koji su i prije njega i prije napisanog stvoreni, Nooteboom se otputio u podzemlja "nizozemskih planina" u kojima unutrašnji svjetovi preplavljaju jednostavnost pejzaža i jednoličnost stvarnosti koju samo voda može ispirati ukoliko autor ne zauzme praznu školu mladosti. ▣

Gramatika koju su generacije studenata mogle priželjkivati

Dalibor Jurišić

Dobili smo jednu odličnu gramatiku, znatno metodološki suvremeniju i znanstveniju od konkurentskih. Donosi ona toliko toga novog, premda u velikoj mjeri poznatog stručnoj javnosti, na toliko ozbiljan način, da je nesumnjivo u znanosti o hrvatskom jeziku i u literaturi o hrvatskom jeziku uopće glavni događaj barem godine, ali sigurno i znatno dužeg razdoblja

Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika (za gimnazije i visoka učilišta)*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

je, recimo, učinio nešto slično: *Na ishodistu* je izašlo prije hrvatske verzije *Litterarum studia*), a možemo ih motriti i jednostavno kao nacrt.

Fonologija u službi morfologije

Možda bi se trebalo upitati zašto je to 2006. ovdje nama novo, ali velika novost Silićeva i Pranjkovićeva *Gramatika* jest u tome što je to doista opis jezika, sustava – dakle, ona ne iznevjerava svoj naslov i nije "gramatika hrvatskog standardnog (ili književnog) jezika" – u skladu s, već prapadavim iako u nas kadšto i nepoznatim, de Saussureovim razlikovanjem *jezika* i *govora*, pa iz toga izvedenom oprekom jezika kao sustava i jezika kao standarda. Također je ova gramatika moderna i utoliko ukoliko gramatiku shvaća tradicionalno – kao morfologiju i sintaksu.

Fonologija je ipak dobila svojih 20-ak stranica (od ukupno 400-tinjak). Ona ovdje nije radi opisa "glasovnog sustava", nego je izložena u službi morfologije, što je istaknuto i u autorskom predgovoru. U tom je smislu možda neobično što se tradicionalistički izvodi iz fonetike, kao ona njezina grana koja se bavi službom fonema; čak se kaže i: "Danas se funkcionalna fonetika obično naziva fonologija". Manje iznenađuje zadržavanje naziva *glasovne promjene*, za koji se i napominje da je (samo) tradicionalan. Što se naziva glasova s obzirom na njihovu diobu tiče, *Gramatika* ne uzima u obzir od dijela struke prihvaćene *tjesničnike*, *bočnike* i slične novije proizvodnje, ali se odlučuje za nezvučni umjesto bezvučnog suglasnika, što je preciznije rješenje. Osim prve (npr. *pečem*), govori se i o drugoj (npr. *djevojci*) i trećoj (npr. *presijecati*) palatalizaciji. Kasnije, u poglavlju o imenicama, upotrebljava se i *palatalizacija po mjestu tvorbe* za ono što se inače zove jednačenjem po mjestu tvorbe (npr. *bakrorešće*), što ne znam koliko je sretan izbor, u smislu umnožavanja nazivlja, jer se još i promjena tipa *stambeni* naziva *asimilacija po mjestu izgovora*, a tu se može dodati da i jotacijom nastaju palatali...

Kao što je, čini mi se, fonologija nedovoljno odlučno odmaknuta od foneti-

Tekstualistička čitanja ekonomskih odnosa

Steven Shaviro

Esej *Scattered Speculations* Gayatri Spivak koristan je za ponovnu afirmaciju važnosti Marxovih spoznaja o izrabljivanju i višku vrijednosti za razumijevanje kulture i društva danas

Čitao sam, s kombinacijom ljutite frustracije i prosvjetljenja – ali, jao, s više ovoga prvog – raspravu o djelu *Scattered Speculations on the Question of Value* Gayatri Spivak koja se odvija na nekoliko blogova.

Ono što me najviše frustrira kada je riječ o većem dijelu rasprave jest naglasak na navodnoj složenosti ili nerazumljivosti Spivakove (ne izdavam ni jedan od *postova*, samo bilježim opći dojam.) Stupanj te primjedbe čini mi se pretjeranim, izvan proporcija sa stvarnom izazovnošću njezina eseja i to je, dakle, vjerojatno simptomatično. Spivakova piše zagnusnuto, odnosno, pretpostavlja mnoga prije stečena čitateljeva znanja – nešto što je neizbježno ako imamo na umu činjenicu da uopće ne možete iznijeti sofisticirani argument ako morate iznositi svoje referencije početničkim terminima svaki puta kada pokušate bilo što napisati. A sada priznajem, specifično pretpostavljeno znanje za čitanje Spivakina teksta ono je o čemu razmjerno dosta znam – to su određene napetosti u marksističkoj ekonomskoj teoriji te deridaovska dekonstrukcija i njezina opća filozofskopovijesna pozadina. No, ne vidim da je Spivakova nekako svojstveno nepristupačna. Ako vam manjka neophodno postojećeg znanje, imat ćete određenih poteškoća kakvih ja imam kod čitanja Badiouva djela *Being and Event* (jer mi manjka bilo kakvo poznavanje i razumijevanje teorije skupova) ili najnovije američke analitičke filozofije (jer mi manjka razumijevanje propozicionalne logike) ili, kad smo već kod toga, članaka koji raspravljaju o monetarnoj politici Federalne banke rezervi ili složenosti narativne teorije. Djelo Spivakove zapravo je mnogo poticajnije i zanimljivije od većine tih ostalih djela – zbog načina na koji stvara veze preko disciplinarnih granica i zajedno kontekstualizira pojave koje su obično ostavljene odijeljenima (poput književne kanonizacije s jedne strane i međunarodne podjele rada s druge) na načine kojima se ostali tekstovi koje sam naveo rijetko usuduju koristiti. Ne mislim da je Spivakova mrancinjakinja ili nepotrebno teška na bilo koji način na koji to nisu ostale vrste djela.

Materijalistička definicija subjekta

Ako po strani ostavimo utvaru "težine" čini mi se da je esej *Scattered Speculations* koristan upravo za ponovnu afirmaciju važnosti Marxovih spoznaja

(ili teorijskih formulacija, ako vam se više sviđa) o izrabljivanju i višku vrijednosti za razumijevanje kulture i društva danas – uključujući, ali ne ograničavajući se samo na diskurse književnih studija i interdisciplinarnu "teoriju". Među ključnim zaključcima koje donosi Spivakova (bez nastojanja da iznese cjelovito objašnjenje ili da postavi u stroži poredak ono za što nam je na samom početku rečeno da su "raspršena" – i privremena – "nagađanja") su sljedeća: kulturalni studiji postaju komotni i previše ležerni kada je riječ o pitanjima dominacije i moći, a da ne razmatraju specifičnu važnost *izrabljivanja*. Marxova razmatranja o "radničkoj teoriji vrijednosti" a, slijedom toga, funkcioniranju izrabljivanja u specifično ekonomskom smislu, mora se braniti protiv staromodnih marksističkih fundamentalista koji bi čitali teoriju na esencijalistički ili "kontinuitistički" način, i najnovijih i suvremenih teoretičara (uključujući mnoge takozvane dekonstrukcionista) koji odbacuju teoriju otvoreno i potpuno na temelju toga što je (navodno) esencijalistička ili kontinuitistička.

Protiveći se tome, Spivakova ističe "tekstualnu" neodređenost odnosa između (društveno neophodnog) rada utjelovljena u robi, razmjenske vrijednosti te robe, novčanog oblika kapitalističke ekonomije i kapitala kao objekta kvantitativne akumulacije. Moć radne snage, robu koju radnici moraju prodati kapitalistima da bi preživjeli, Spivakova definira kao materijalističko određenje subjekta (to je definicija onoga što sačinjava ljudski subjekt izražena u "materijalističkim" kategorijama nasuprot "idealističkoj" definiciji subjektivnosti u smislu svijesti ili intencionalnosti) koje se oslanja na temeljni ne-identitet, "nesvodivu mogućnost da subjekt bude više nego odgovarajući – super-odgovarajući – sebi".

Upravo je taj ne-identitet osnova na kojoj je izrabljivanje (izvlačenje viška vrijednosti) moguće te pokazuje kako je vrijednost viška povezana s osnovnom *nesumjerljivošću* između identiteta (definiranog preko razmjenske vrijednosti) subjekta i produktivne radne snage koju je takav subjekt sposoban iznijeti. To posljednje je *upotrebna vrijednost* radnikove radne snage za kapitalističkoga poslodavca. Vidjeti tu nesumjerljivost znači također vidjeti da sama upotrebna vrijednost ne može biti definirana esencijalističkim pojmovima kao neka vrsta fiksne potrebe.

Ustrajavanje na temi nejednakosti

Tako se Spivakova koristi konceptom upotrebne vrijednosti kao "dekonstruktivnom polugom" da uzdrma bilo kakvu normalizaciju hijerarhija vrijednosti. To znači nastaviti ustrajavati na temi nejednakosti (po cijelom svijetu raširenog) izrabljivanja, kao procesu koji ostaje netematiziran u "radikalnim" kritikama koje samo razmatraju sustave dominacije. Spivakova kao primjere navodi i samomistificirajući

jezik poslovnih škola i korporacija i nekritičko slavljenje (pretpostavljenog) osnaživanja preko novih računalnih i telekomunikacijskih tehnologija koji su bili i jesu toliko prevladavajući u nekim "postmodernim" krugovima. Dok se kritike poput ove Spivakove često čitaju kao "politički korektan" rukopis (ili kako Spivakova sama naziva stav "koji 'nezainteresirana' znanost odbacuje kao 'pat-hos'"), Spivakova je oprezna u sricanju veza između ideologije osnaživanja koju postmodernisti i poslovni znanstvenici (jedni drugima nepoznati) dijele i "objektivnog" načina na koji te skupine imaju koristi od izrabljivanja preko međunarodne podjele rada.

Mogao bih i dalje o toj temi, što bi mi se činilo poput banalnog i očitog čitanja eseja Spivakove, kad tako mnogo čitatelja/komentatora ne bi njezin esej proglašavalo neprohodnim. Ostali aspekti tvrdnje Spivakove također su vrijedni spomena, uključujući način na koji su marksističko/ekonomske predodžbe o vrijednosti nužno isprepletene s drugim vrstama proglašavanja Vrijednosti (poput estetskog i moralnog određenja vrijednosti). Mnogi komentatori eseja u stvari su se odmaknuli od usredotočenosti na ekonomske vrijednosti i posvetili tim ostalim vrstama vrijednosti, a da nisu uočili da Spivakova otvoreno i izravno prigovara takvom usmjeravanju koje iz analize briše ekonomiju. No, manjka mi strpljenja da nastavim s tim pomnim čitanjem, pa ću završiti s nekoliko pitanja.

Čemu materijalistička određenja subjekta

Ako postoji područje na kojemu se (malo) ne slažem s tvrdnjama Spivakove, onda je to pitanje je li "tekstualističko" (ili dekonstrukcionista) čitanje pristupa zaista najbolje za postavljanje onih pitanja koje Spivakova želi postaviti. Sklon sam sumnjati da je tome tako iz razloga koji nisu povezani s onima koje u svome *postu* postavlja Jodi Dean. Jodi pita: "što čini subjekt materijalističkim ili, da upotrijebim jezik Spivakove, zašto se koristimo materijalističkim određenjem subjekta ili zašto je materijalističko određenje subjekta nužno određenje povezano s radnom snagom?" Slijedeći Žižeka, ona predlaže drukčije određenje subjekta, možda u smislu manjka, nedostatka, pukotine ili nesvodivosti između idealističkih i materijalističkih premisa". Dakle, nisam sklon slijediti Jodi u takvom pomaku; čini mi se da smještanje subjekta u smislu Manjka ili negativiteta jest upravo kretanje u pogrešnom smjeru, natrag prema "idealističkom" izričaju od kojega Spivakova želi i pobjeći ali i (kao dobra dekonstrukcionista) priznaje da ga nikada ne možemo potpuno ukloniti. Mislim da je dekonstrukcionista postavljane idealističko/materijalističke alternative još više destabilizirajuće i istančanije nego žižekovski paralaktički pogled koji predlaže Jodi. Zato bih se želio vratiti vaćnom pitanju što ga postavlja Jodi, ali predložiti drukčiji

Smještanje subjekta u smislu Manjka ili negativiteta jest upravo kretanje u pogrešnom smjeru, natrag prema "idealističkom" izričaju od kojega Spivakova želi i pobjeći ali i priznaje da ga nikada ne možemo potpuno ukloniti

odgovor na nj. Materijalistička premisa u smislu snage radništva važna je upravo zbog "super-adekvatnosti" koju povlači za sobom – i ta je vrsta formulacije bolja od one u kategorijama manjka. No, želio bih reći da ta premisa, iako *nužna* za definiranje subjekta, nije *dovoljna*.

Tu razliku preuzimam iz teze Isabelle Stengers o Whiteheadu u članku koji još nije objavljen, ali će biti uskoro. Stengersova pokazuje kako Whitehead prenosi tu prvobitno matematičku razliku u metafiziku i ontologiju. Sama "super-adekvacija" utjelovljuje takvu razliku – kao pojam, ona podrazumijeva nužno-ali-ne-i-dovoljno stanje i upravo se zato opire "kontinuitističkom" ili reprezentativističkom kodiranju. No, slabost dekonstruktivističkog, tekstualističkog pristupa, po mome mišljenju, upravo je u tome što premješta jaz između nužnog i dovoljnog (jaz koji nije "negativnost" ili "manjak", nego prostor otvoren drugim kretanjima, drugim iskazima) natrag u jezik, u sam super-adekvacijski pojam, umjesto da omogućava širenje i rast drugih (neprekinuto i dalje razdvajajuće ili neodgovarajućih) pojmova i entiteta. Dakle, slažem se s Jodi da (kako to ona kaže) "materijalizam, ispravno shvaćen, može naglasiti i ekonomsko određenje i otvorenost", ali ne sasvim s načinom na koji ona predlaže da se to radi. I, slažem se sa Spivakovom u ustrajavanju na nemogućnosti nadilaženja ekonomskog područja i prepoznavanju "sudioništva između kulturalnih i ekonomskih vrijednosnih sustava", ali ne pristajem nužno slijediti njezino tekstualističko usmjerenje.

Nesumnjivo je sve ovo što govorim jednako apstraktno-teorijski i žargonski zagnusnuto kao što kritičari Spivakove smatraju da je i njezin rad, ali bez njezine stilističke elegancije i filozofskog oštroomnosti. ▣

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

Korak tekstnog svjetla

Sanja Jukić

O poeziji Ivane Bodrožić i dosadašnjih Kvirinovih mladih laureata

Ovogodišnja nagrada Kvirinovih pjesničkih susreta za najbolju zbirku poezije autora do 35 godina objavljenu u protekloj godini, pripala je mladoj pjesnikinji podrijetlom iz Vukovara, a sada nastanjenoj u Dugom Selu – Ivani Bodrožić, za knjigu *Prvi korak u tamu* (izdavač je SKUD Ivan Goran Kovačić, Zagreb, a knjiga je objavljena kao nagradeni rukopis na prošlogodišnjem Goranovom proljeću). Inače, nagrada u toj kategoriji dodjeljuje se od 2000., tako da su prije Ivane Bodrožić nagradu dobili Ivica Prtenjača, Drago Glamuzina, Damir Radić, Romeo Mihaljević, Marijana Radmilović i Ana Brnardić.

Bez premca u prošlogodišnjoj pjesničkoj produkciji

Poetska zbirka Ivane Bodrožić u svom je motivsko-tematskom sloju dvostruko kodirana – prožeta je iskustvom neposrednih egzistencijalnih situacija, koje istodobno reflektiraju svoju proživljajnu dimenziju, i obrnuto, tako da se stalno događa uzajamni proces ogledanja pjesničkih slika i psiholoških manifestacija. Snažni izvansubjektivni poticaji za tekstualno uobličavanje prelaju se redovno kroz transparentno izgovorenu i čvrsto pozicioniranu instancu lirskog subjekta, tako da nema, kako smo navikli čitati u postmodernističkoj poeziji, mehanizama koji to *Ja* žele prikriti, već, naprotiv, otkrivaju ga kao glavnoga koordinatora materijala iz kojega izrasta tekst. To *Ja* kao da kroz tekst progledava, kao da tekstom skida mrenu sa sebe i svijeta oko sebe, ne zazirući ni od egzistencijalno najboljih mjesta, zapravo, baš od takvih ne, pa ih upravo verbalizacijom pokušava, ne dokinuti, nego iz sebe ih, a sebi – izgovoriti, sačuvati, pretočiti u jezik, uobličiti gramatičkom egzaktnošću tu neprevladivu emotivnu težinu pohranjenu u svemu vezanom za prostorni provodni motiv – Vukovar – prije, za vrijeme i poslije apokalipse. Iz te apokaliptične perspektive preispituje se i potencijal svakodnevnih, iskustveno naizgled minornih događaja, poput rezanja mrkve ili pisanja razglednice, ili pak onih koji se čine odavno potrošenima, kao šetnja na kiši, a koji dobivaju povlašteno mjesto u intimnom svijetu lirске junakinje, s obzirom na to da dvojbenu njihove važnosti leži, kako ona uviđa, samo u kutu gledanja. Naime, dok za neke prizore iz kontinuuma svoga života konstatira: *To su stvari koje vrijedi zapamtiti*, isti taj život na drugome mjestu drži posve nedostatnim materijalom *za snimiti film*, što sugerira tri razine svijesti:

- onu o hijerarhiji događaja u autobiografskome univerzumu;
- onu o moći medija u kreiranju percepcije nečije- ga personaliteta, koja narušava ili potpuno obrće taj intimno skrojeni poredak po važnosti, a u skladu s očekivanjima javne sfere sklone senzacionalizmu, što ga zanima mnogo više od *bakina kubinskoga linoleuma* ili *rasporeda cipela u bodniku*;
- pa onda i onu o svojevrstnoj hijerarhiji te moći različitih medijskih objava.

Impresivna mnoštvenost semantičkih slojeva u tim ulančanim, sadržajno nesusednim, ali ipak vrlo čitkim slikama, čini poeziju ove mlade autorice ozbiljnom i zreloom pjesničkom gestom bez premca u prošlogodišnjoj pjesničkoj produkciji i stoga *njezino ime*, kako je s ushitom napisao Kruno Lokotar, *treba reći na sav glas, da se lakše zapamti!*

Dosadašnji Kvirinovi laureati

S obzirom na ovogodišnju jubilarnost *Kvirinovih pjesničkih susreta*, treba podsjetiti na prijašnje pobjedničke zbirke mladih laureata ove pjesničke manifestacije.

Zbirka Ivane Bodrožić nastavila je niz Kvirinovih pobjednika u kategoriji do 35 godina, što je kre- nuo 2000. zbirkom *Pisanje oslobađa* Ivice Prtenjače. Tadašnji izbornik Tvrtko Vuković u Prtenjači je prepoznao: "Teorijski i spoznajno osviještenog autora, kultivirana izraza i razvijene konceptualne svijesti", a o zbirci je zapisao: "Ponajprije je riječ o razvijanju bodrijarovske priče o simuliranoj stvarnosti koja pritišće krhku tjelesnost subjekta bačenog u otuđeni svijet masovne potrošnje bez istinskih etičkih i spoznajnih vrijednosti... Svoje postojanje subjekt može zahvaliti upravo onim elementima koji ga osporavaju. Zbog toga se on, na prvi pogled paradoksalno, odlučuje pisanjem osloboditi tjeskobe nadiruće simulirane realnosti... Pisanje se shvaća kao simptom realnosti, kao praksa koja predstavlja bijeg od traumatske realnosti i istovremeno je njezin konstitutivni element...".

Kasnije, Drago Glamuzina u svojoj hit-zbirci *Mesari*, pravim karverovskim potezima piše poeziju o ljubavi, strasti, erotskom, o uzajamnom psihološkom mesarenju ljubavnika, ne zaboravljajući pritom *evidentirati* (govor svoje poezije sâm je autor nazvao *evidencijskim*) ni ono svakodnevno, životno, neposredno, ali i izvantekstualno, drugotekstualno i drugomedijsko... Pjesme su to koje trokutastim subjektivnim verbalno-tjelesnim komunikacijskim prostorom, kombinacijom jezika sirove prezentacije viđenog i doživljenog i posve poetičnih uleta imaginarnoga – uznemiruju, uzbuđuju i, svakako, žestoko repliciraju općeprihvaćenoj moralnosti.

Temeljnu strategiju poetskoga pisma Damira Radića u pobjedničkoj zbirci *Jagode i čokolada* čine intermedijalni i intertekstualni postupci, no dominira medij filma čiji se jezik prelijeva u jezik poezije pa tekstovi postaju prave poetsko-filmske priče. Damir Radić, cijelim nizom efektnih formalnih i jezičnih transformacijskih mehanizama na potezu mediji – poezija – zbilja, uranja u prepoznatljivu ikonografiju vesterna, melodrame, horora, trilera, filmske bajke, oponašajući i strukturom tekstova montiranje i izmjenu kadrova, filmsku vizualnu pa onda i emocionalnu izražajnost. Medijska stvarnost tako nadrašta izvanmedijsku i poezija postaje prostor posrednoga komentiranja kulturoloških, egzistencijalnih, odnosno općecivilizacijskih pojavnosti, posebice sveopće dehumanizacije.

Iz prostora erotskog, filmskog, nagrada se potom seli u prostor teksta Romea Mihaljevića – *Noćni jezik*. To je fino poetsko tkivo zavodljive, povremeno erotične mirnoće, koje spretim isprepletanjem modernističke metaforičnosti i postmodernističke citatnosti iskušava psihoterapeutski učinak revizije intimne povijesti (pri čemu se sama mogućnost obnavljanja davno doživljenoga i proživljenoga izvrgava sumnji), propituje memorijski potencijal tijela i teksta te nudi opciju definicije pjesničkoga jezika i pisanja uopće.

Pjesnikinja Marijana Radmilović zbirkom *Bolest je sve uljepšala*, nastavlja kakvoću što su je zadali pjesnici prethodnici. Autorica diskretno, ali iznimno erotično, profilira intimu, točnije spolnost, seksualnost, osjetilnost, ženskost svoje junakinje, koja svu svoju energiju ulaže u inventiranje odnosa s Drugim, odnosno Drugima iz svoje blizine, i, još više, a uz pomoć toga, u analitičko rastvaranje vlastite osobnosti, što se pokazuje kao iscrpljujući, bolan i, konačnici, utopijski čin.

Prošlogodišnja laureatkinja, mlada Ana Brnardić, nagradu dobiva za zbirku *Valcer zmija*. Tekst ove knjige zaokupljen je prostorom, pa tako njezin kompleksan označiteljski reljef čine različita područja prebivanja i prolaska lirskih lica koja žele uspostaviti jasne granice, odijeliti se od drugih, stranih, potencijalno destruirajućih svjetova u intenzivnom traganju za čvrstim mjestom vlastite intime i prisnih odnosa. Metafora je tu osnovno sredstvo unosa u tekst izvanzjezičnoga iskustva.

Ovo prošetavanje kroz tekstove dosadašnjih nagrađenika, kao i kroz tekst najnovije pobjednice Ivane Bodrožić, željelo je podsjetiti na motivsko-tematske i stilske različitosti ovjenčanih rukopisa, ali i napomenuti kako je njihova jedna i jedina potrebna sličnost o kojoj nagrada *Kvirin* vodi računa – iznadprosječnost pjesničkih redaka! ☞

Dijalog s bogom kiborgom

Goran Rem

O poeziji Slavka Jendrička

Pripadnik uvijek najbolje – formalno nepostojeće scene

Nagrada Kvirin, koju upravo desetu godinu zaredom, za životno djelo u ukupnom pjesničkom stvaralaštvu, dodjeljuje Matica hrvatska iz Siska, ove godine se prema suglasju povjerenstva u sastavu Milorad Stojević, Đurđica Lasić i Goran Rem predaje Slavku Jendričku. Riječ je o autoru koji je objelodanio desetak visokomodernitetnih zbirki pjesama, 1999. je izborom pjesama *Orguljaš na kompjuteru* u radu Branka Maleša napravio i malu te strogu rekapitulaciju svoje- ga učinka u prethodnom tisućljeću, a zatim slijede još dvije zbirke, uronjene u stanje johnnycashovske melan- kolije, vrlo okrutne i blage istovremeno.

Jendričko je u poetološkom i naraštajnom smislu pripadnik one – kao jedinstvene dakako nepostojeće – scene koju nabrajamo kroz imena Maleša, Stojevića, Zvonka Makovića, Borbena Vladovića, te je, kad se već nabraja, istaknuti da se Nagrada Kvirin skoro bez iznimke brinula o tome nizu autora kroz protekle svoje dodjele, dakako obračunajući se i nešto starijem nastupu prethodna naraštaja Branimira Bošnjaka ili još prije Zvonimira Mrkonjića... Naravno, nesklona galami, ta je nagrada izbjegavala udvajati godišnje geste dodjela s, recimo, Goranovom nagradom za životno djelo, koja joj je senzibilitetom zapravo jednim, dakako starijim, suradnikom na brizi o stvaralaštvu koje ni u kojem trenutku ne podcjenjuje čitatelja, dapače nastoji ga poduprijeti u odluci kako prepoznati visoku modernu osjetljivost i estetsku nasladu.

Kvirinova nagrada za vrhunsko pjesničko umijeće

U okolnostima recentne hrvatske scene hrpe kojekakvih nagrada, za koje je u jednoj prilici Miroslav Mićanović istaknuo da su u vrijednosnom smislu otprilike entropijske, ali zgodne u zamjeni ionako uvijek slabe institucije honorara, Kvirinova nagrada se vrlo pažljivo kreće i odmjereno bira, ne samo u području nagrade za životno djelo nego i u izborima mladih autora, koji su svi bez iznimke ostali relevantnim dion- icima suvremene pjesničke scene, dapače su njezinim vrhovima, primjerice Marijana Radmilović, Damir Radić, Ivica Prtenjača, ali i drugi.

Nije nikakvom tajnom, a i ne treba biti, da je Slavko Jendričko prethodnih godina bio pokretač i konceptu- alizator Kvirina, stoga je odluka Povjerenstva dodijeliti tu nagradu "svome čovjeku" više nego suglasna, jer je barem pet puta proteklih godina, zahvaljujući svojem mjestu u funkcioniranju Susreta, Jendričko intervenirao protiv sebe, s logičnom i poštenom motivacijom, no povjerenstvo je sada bilo odlučno ne odgadati nešto što je također logično i pošteno, a bogme i neupitno, jer bi u suprotnom slučaju bilo neiskreno. Dakako, osobito je ugodno nekome tko je toliko svoje mudre i upućene energije konvertirao iz umjetnosti u kulturu, iz pje- sničkoga pisma u komunikacije kroz časopis i Susrete, predati nagradu za upravo njegov nesumnjivo autorski senzibilitet i vrhunsko pjesničko umijeće.

U samom srcu svijeta konkretizma

Zavičajno je Slavko Jendričko, a ne samo godinom objelodanjivanja zbirke **Nepotpune dimenzije**, pa i prijateljski, vezan uz kultnoga hrvatskoga modernistič- kog pjesnika Josipa Severa. Pita se Jendričko o smislu, osvješćuje da ga ponestaje i da nije zapravo nužno dalje

poezija

nastavljati baviti se tim problemom, jer "iste navike i dobro i zlo potiču". Tako se subrazlogaški pokrenuo prvom zbirkom pjesama, ali vrlo brzo se – severovskim poetološkim dijalogom – nalazi u samom srcu konkretizma i sljedeća slika bit će iza leđa kao zid od kojega će moći odgurnuti se i poći u prvu postmodernu avanturu hrvatskog pjesništva, u teško usporedivo istraživačko polje sedamdesetih.

...

Predio u meni pozelenio i prsti odlutali za psovkom jelena prirast insekata da ne mjerim i sol i mnogo malih smrti u grlu ne osjetim ne po prvi put pokorio bih se drvetu ruke ne bi mogle da dosegnu cijelu šumu i ona bi bila veća od neba

Tražiš li mene ili mjesto gdje ćeš sve zaboraviti
(IZGUBLJEN SMISAO RIJEČI)

Nakon te godine u kojoj se, uz Severova **Diktatora**, pojavilo i niz drugih knjiga, izložbi i esejističko-teorijskog pisma, pa ju se u omanjem periodizacijskom fokusiranju dade smjestiti u ukupni postmodernitetni nastup, kroz polje 1968.-1971/4., i druga je Jendričkova knjiga pjesama izašla jako jezično raspoložena. Pa dok je prva pisana ujevičevski ozvučenim tekstovima koji izlažu himnu tijelu i dionizijskom tragicitetu (tome će se opusno konsekvantno replicirati 2005. u **Kada prah ustaje**), a također su povremeno zabrinute i tako minimalno prislonjene uz razlogaštvo s bitnim odmakom u erotološki pravcu, dotle **Ponoćna kneževina** (1974.) donosi jak procesualni trag. Forma posljedično ili nosački postaje osjetljivijom, pokretljivijom, sklonom rasprostranju, ali i još privlačnoj redukciji. Praznine u zagradama uvirna su mjesta pojačane jezične žudnje odnosno konkretističke nježnosti. I definitivne spoznaje o lošem stanju u komunikacijskim kanalima.

Tatari/Kopita (1980.) nastavljaju izražavati prispodobivog kopača komunikacijskih kanala, dapače komunikacijski se kanali pokazuju ili ratnim rovovima ili ravnodušnim paralelnim prostorom nečijoj ravnopravnoj vrlo osobnoj, maloj egzistencijalnoj bitci. Naslov (1983.) još jednom pojačava razlaz skupinskih ideograma i osobnog dijaloga s bogom, s Kiborgom naime, kojega je Jendričko vrlo rano ulovio kako programira naše *copypastne* intime, ili ikakvom strukturom Arbitra, sve uzbuđenije i

Laureati jubilarnih sisačkih Kvirinovih susreta – Slavko Jendričko i Ivana Bodrožić

od 2. do 4. lipnja u Sisku se održavaju jubilarni 10. Kvirinovi susreti. Na Susretima se redovito dodjeljuju nagrade: Plaketa sv. Kvirina (rad akademskog kipara Zdravka Brkića) za ukupan doprinos hrvatskoj poeziji i pjesnička nagrada Kvirinovih poetskih susreta za najbolju knjigu poezije objavljenu 2005/2006., autora do 35 godina. Ovogodišnji laureat za ukupan doprinos hrvatskoj poeziji je Slavko Jendričko, a dobitnica nagrade za pjesničku knjigu godine autora do 35 godina, mlada je pjesnikinja Ivana Bodrožić.

medijski nadgledano gradeći subjektu polje od "svijesti o pismu", "neopravdivog odjebavanja boga" i "falusološke sjete"...

Ideološkijske matrix vrpce

Crvena planeta (1986.) Jendričkov je dijalog s Malešom iz *Prakse laži*, naime urnebesnoj i ultralucidnoj videospotizaciji Jendričko prilaze analizu ideološkijske matrix-vrpce koja se moguće proširiva u kakvom opakom *backupu* toga konstelata, u kojemu se, naime, predbodrijarovski Malešov subjekt odlučuje osviješteno, ali suvereno – zadržati u obmani. Crvena revolucija je party na kojoj techno-bog riješe svoje neočekivano masovno prihvaćene stripove.

U zbirci *Podzemni Orfej*, objelodanjenom 2001. kao i u "ranim" zbirkama pjesmovni svijet imenuje i lik koji pseudoprezentira autora. Treća zbirka uvodi i "žanr" autoportretne pjesme, dok u drugoj imenuje zavičajni locus Siska kao nad-Ja strukturu, zaduženu za autorovu pseudoaktivnost.

Podzemni Orfej, kao i prve četiri zbirke, što se tiče subjekta, protrčava kroz kulturnu arhemitologiju Zapada, ne bi li svojega kazivača problematski nadražila. Međutim, tu se usporedivost prekida, i "stari" se motivski materijali sofisticiraju, smiruju, približavaju govornikovoj poziciji, blago se "razvijaju" i ne donose u gesti iz "ranih" knjiga: intenzitetom preskoka i agresivnog fragmenta.

NEO NEO I BABRbr-EN

Zasad ukupno, jer novi je rukopis u nastajanju i internetovskom bjelodanjenju, Jendričko je objelodanio sljedeće knjige: *Nepotpune dimenzije*, 1969.; *Ponoćna kneževina* 1974.; *Tatari kopita*, 1980.; *Naslov*, 1983.; *Crvena planeta*, 1985.; *Proroci, novci, bombe*, 1986.; *Svečanost glagoljice*, 1989.; *Hrvatska svinga*, 1992.; *Novčić za Harona*, 1995.; *To si ti*, 1995.; *Zimska katedrala*, 1998.; *Orguljaš na kompjutoru*, 1999.; *Podzemni Orfej*, 2001. te *Kada prah ustaje* 2005.

Već samo pribiranijim asociiranjem na naslove tih zbirki, od kojih je *Orguljaš na kompjutoru* POZORAN Malešov izbor iz Jendričkova opusa, dalo bi se vrlo uspješno proći kroz zanimljive poetološke promjene ovoga autora. Ta, pomalo školska ideja, polaziti već od samoga naslova, kod Jendrička ima itekako opravdanje jer je on autorom izrazite eksplicite poetološke projekcije i svaka njegova zbirka ima unutar svojih stranica i svoju malu internu autoekspliciju – moglo bi se reći "samo za tu zbirku". Tako se onda Jendričko, svaki puta, kod svake svoje zbirke, pobrinuo da naslovi doista budu jakim i glasnogovorničkim dijelom ukupne zbirke i da najmanje udvostručeno nose i najavljuju projekt, odnosno projektnu ideju, pojedine zbirke.

Treba istaknuti da ga se u najranijem eksplicitnom valu poststrukturalističkih promišljatelja suvremenog hrvatskoga pjesništva (kritike i eseji Maleša i Čegeca od '78. do '83.) promatra sudionikom prve neotekstualne ekipe (Ivan Rogić Nehajev, Vladović, Stojević, Maković).

Nešto kasniji kritičari, oni oformljeni u drugom dijelu osamdesetih kao ukupniji osvjetitelji modernog pjesništva, uočiti će ležernu inkompatibilnost kao poetološku projekciju opusa Slavka Jendrička. Tako će i Hrvoje Pejaković inzistirati na svojevrsnoj isprepletenosti jakih i slabih niti. Riječ je o niti nepovjerenja u autoritete i o niti energije preuzete iz sjećanja na ta nekadašnja uporišta. Slabo i jako su se tu zamijenili i metafizika više nije ne samo mjesto pouzdanja nego čak niti impliciteta, no recimo punk će osjetiti žestoko i to iz čiste 1977., pa makar to bio i album novovalnog žanra. To, međutim, Jendričkovu pismu neće biti razlog da ne izloži tragove transcendentema u tijelu eksplicitne tekstualne slobode. Evo što će Pejaković napisati 1991.:

"... Apsolut se za Jendrička više ne može uspostaviti kao apsolutno čisto označeno, neuprljano tvornošću označitelja. Bog je podložan trošivosti, poezija čak samu sebe i određuje kao "ne baš osobito radosno / trošenje božanstva"... Prava tajna Jendričkove poezije možda je u načinu na koji ona uspijeva s punom dosljednošću provesti do dokidanja svake hijerarhije (to stapanje najrazličitijih konteksta u prividnu cjelinu koja se nikad više neće moći organizirati oko nekog dominantnog središta) a istovremeno ipak i sačuvati mnogo od onog metafizičkog naboja što ga sa sobom (poput kakvog neizbrisivog miraza) donose krhotine različitih nekoč na apsolutno važenje pretendirajućih tipova diskursa, krhotine koje Jendričko tako slobodno uključuje u svoje tekstove..."

Ovo zapažanje tada još relativno mlađeg, a danas nažalost preuranjeno pokojnoga književnog kritičara Hrvoja Pejakovića, najpreciznije je u fokusaciji "dokidanja svake hijerarhije", jer Jendričkovo pismo ravnopravno i gdjekada diskurzno prikuplja polilošku situaciju, ispunjeno: i teorijskim znanjem o umjetnosti konstruktivizma (Karel Teige), i lingvističko-sociološkim refleksijom teorije i prakse massmedijski promežena svijeta (McLuhan), i praksom recepcije filmova Sergia Leonea, te kulturalnim prevratom punk-kulture. U stihovima Jendričko osvjetljuje i zatamnjuje sličice iz aktualne medijsko-kulturalne slike svijeta i pravi koznitivni kolaž subjekta koji sretno i raspoloženo uživa u svojoj tekstualnoj moći, u prostoru kojemu može privesti svaki njemu poznati fragment nekog drugog teksta, i bez obzira na kodni izvor toga odjeljka, u pjesmi ga (i izvor i fragment) očekuje vrlo pristojan poraz. Inače, puni konkretistički interes s brojnim ritmičkim odgovorima na primanje massmedijskih udara, Jendričko oblikuje počevši s drugom knjigom *Ponoćna kneževina* iz 1974.

Vrlo mračan zaborav

Jendričko je u ranijim knjigama i pjesmama već pisao i Severu i Malešu i Martinu Lutheru Kingu, a u tekstovima iz ovoga milenija otvara obraćanje još nekim, ponajčešće književnim autorima. To čini sve narativnije i u nekim dijelovima baš aplicirano na recepciju, odnosno na ritam sintakse, na sintaksna zavođenja subjekta, točnije – njegova, subjektova, identiteta. Dvije su zapravo subjektne igre u bližem vezu Jendričkovih knjiga: u jednim je konzistentno nizan uz JA, koji se tek nježno i ljubavnički relacionira spram MI, a u drugim pjesmama posve se fragmentno umnožavaju i smjenjuju prve, druge i treće osobe ne samo jednine nego i množine. Jendričko se povremeno odlučuje i za biblijskog "Onoga Koji", što uspostavlja određenu svečanostnu atmosferu, zahvaća i u profetsku čistoću, zapravo ukazuje na zlo koje, mimo toga profetskoga pogleda, vrlo dominantno, ali i teško izgovorivo – njeguje nekakav vrlo mračan zaborav.

U zbilji

Jendričko u knjizi *Kada prah ustaje* piše stihove nekih vrlo ozbiljnih zaključaka, vrlo ozbiljne identitetne potencije, subjektne instance koja lako seli i lako se sklanja, ali ne zaklanja činjenicu da je vrlo ambivalentno, te strahovito osjetljivo prebivanje, makar i ujevičevskog tijela-duha, u zbilji. Jer, zbilja je zapravo svijet zločina koji se srećom ne rimuje s intimom, pa se u njoj može smireno, s nostalgijom erotološkim osmijehom, očekivati iščekujuće.

Čašica crnjaka

Cyprien Luraghi

Hipiji, samoubilački pankeri, stari bitnici i tibetanski manastiri u Dordogni... Ulomak iz romana *Coup de Rouge*, rustikalnog i *destroy* romana Cypriena Luraghija, romanopisca prokletnika koji riskira da to ne bude još dugo. Ovaj tekst datira iz 1994. i doživio je da ga odbije ravno dvadeset i jedan nakladnik

– Fantom, on ide s čovjekom?
– Ha, ha, fantom!
Stari škruguće zubima, trese beretku.
– Jedino la Ramounette, ona bi se lako mogla još smucati ovuda, kužiš...
Dakle, dogovoreno, isplatite mi šest mjeseci unaprijed, u kešu; po tri stotke na mjesec, najam livade posebno; to je dvjesto osamdeset tisuća...

Parkinsonsko, to klimanje glavom, kod staroga, ili prizivanje fantoma?
Upozorila me Solange, u Nepal, kad mi je pričala o tom "kod la Ramounette", da je kuća ukleta. Iznio sam to svojem novom gazdi, a on je odmahnuo buljom, ne.
Nisu baš pričljivi, ljudi iz kraja, a ovo je ipak jug... Čini se da; kažu, u Parizu i sjeverno od Loire, da su sjeverozapadnjaci gostoljubivi. Zasad je samo moj novac ono prema čemu su gostoljubivi...
Ali treba to proslaviti, svejedno, crnim vinom i zelenim marokancem.
Dakle, Ramounettina kuća, u području Crassac, četiri kilometra od trgovišta, to je sada moj dom. Stanar sam jedne kućerine u dnu Francuske, negdje između Lota i Dordogne. Nisam više Parižanin, i to mi je skroz guba.

S kućom sam naslijedio i jednu staru kujicu, Dolly. Starac me obavijestio:
– Morat ćete se snaći, to je bila bakičina kujica...
– Ne smeta mi, oduvijek sam želio cučka.
– Čudno, nije lajala na vas, a to vam je inače mrzovoljka, nikad nikome nije dala blizu; nitko uopće pojma nema kako se snalazi za hranu... Nitko je nije htio, tu kuću; em je ukleta, em je trebalo prihvatiti kujicu...

Dolly strahovito smrdi; prekrivena je ekcemima.
Po starome, ima više od dvadeset godina, ne može se više ni sjetiti. Kancerozne sise vise joj do poda; nije nikakve plemenite pasmine, običan mršav i prljav pseći dronjak.

Prdi, napola je gluha i ima ukočene stražnje noge, potpuno slijepa; jedino njuška funkcionira, i jezik, debela jezičina, mlaka i puna prijateljstva koja se zavlači u rukav mojeg pulovera. Dolly je zadovoljna što ponovno vidi ljudsko biće, a ja pseće.

Sve do prošlog tjedna, bio sam skućen u Parizu, u dnu jedne sad već uništene slijepe ulice, u nekoj dobro naseľenoj četvrti, sad napućenoj parovima bez djece koji jako skupo plaćaju svojih trideset kvadratnih metara s pogledom

na groblje Père-Lachaise i fasadu popločenu u stilu kupaonice. Izbacili su nas jer je zgradu trebalo srušiti, jer nam je kao trebalo sagraditi novi Pariz, koji nije za nas ostale, ekonomski slabe.

Bili smo banda mirnih zgubidana, koji su živjeli zajedno i dijelili sve...
Bili su tu Victor, Roger, Bernadette i ja.

Victor je bio panker – to su bile osamdesete – destruktivan i suicidalan, šprica vječno nasadena u pregibu lakta, izbušen posvuda nečime ružnim i šiljastim.

Victor kod nas nije stanovao stalno; bio je moj najbolji prijatelj. Ponekad ga se nije vidjelo mjesecima, onda iznenada

Nevidljivi Braco Š.

Samir Raguž

Braco Štos, stanar ulazne veže broj petnaest, spremao se na svoju jutarnju kupnju. Samac već nekoliko godina, poslije smrti žene i još poodavnog odlaska njihove kćeri, nije robovao jutarnjim niti inim dnevnim navikama u koje obično upadnu ljudi njegovih godina i položaja. Jučer nije išao u obližnju trgovinu i trebalo mu je mlijeko i kruh. Obukao je smeđe samtno hlače, jaknu s diskretnim uzorkom kovane ograde i na glavu nabio bijelu kapu pokrivaču srebrnu kosu. Pod rukom platnena crna torba, koju je dobio na dar prilikom kupnje svog trećeg bicikla u jednoj gradskoj trgovini, i u ruci nekoliko ključeva, vezanih međusobno žutim malim kineskim lokotom. Dok je zaključavao vrata svog stana, upravo je kraj njega izlazio mladi susjed pričajući na mobitelu upravo tako glasno kao što je i zalupio vrata. Zbog štednje prostora, skromnosti samoupravnog socijalizma ili krađe materijala, hodnici su bili skućeni i oni su se dodirnuti leđima. Braco se okrenuo, htio ispričati, pozdraviti, nasmejati, možda i popričati, ali je mladić samo odjurio niz sive stepenice dolje. Bila je to glasnija, rušnija i u svakom slučaju neurotičnija polovica bračnog para njegovih susjeda. Neopreznoj mladosti on je uvijek opraštao, iako je mamu ovog mangupa vozio u rodilište prije tridesetak godina. Tada je bio aktivan policajac u civilu i jedini je imao službeni automobil u gradu, osim jednog trgovačkog zastupnika tvornice šivaćih strojeva za kojeg se sumnjalo da je neki "bezbednjak". Za Braco se nije sumnjalo, svi su znali šutljivog policajca i njegov jedinstveni položaj bez nadređenog, kakav su imali rijetki sistemski igrači. Za vrijeme svoje moći pokazao je znakove strpljivosti i tolerancije koja se pružala do praga ideološke uvredljivosti, što je na kraju ipak bio kratak i uzak manevarski teren. Prilikom promjene vlasti i nestanka crvenog jednoulmlja imao je sreću što su njegovi politički protivnici nakon dugogodišnjih progona i zatvaranja bili slabog zdravlja i na čelo pokreta su došli mladi, uglavnom iz bivše jedine stranke. O njima je znao mnogo i zato su ga ostavili na miru. Umirovljenje je dočekao vrlo mlad, te se nadao starost provesti uz ribičiju i svoju dragu ženu. Nekoliko mjeseci poslije žena je umrla, kako parta na betonskom stupu izvještava; nakon kratke i teške bolesti. Kćer je vidio prvi put na pogrebu poslije desetak godina. Ona je živjela u Bosni i služila treći brak nakon što je napustila Bracinog miljenika i ostavila dvoje djece. Od malena samostalno i svojeglava bila je najveća rana na očevom srcu. Prkosno je pobjegla s devetnaest godina udavši se pet stotina kilometara od kuće, i obavijestila

roditelje o promjeni prezimena tek nakon nekoliko mjeseci. Oprostio je prijetnje smrću lokalnog šizofrenika onih nesretnih ratnih godina u podrumu dok mu je nabio dvocijevku u usta, kako ne bi svom jedinom djetetu. Da njoj nije trebao oprostaj, nego blaga klinička pomoć, shvatio je nakon njezina drugog braka i četvrtog čovjeka s kojim je živjela.

Sad sam s crnom torbom i kratkim korakom hoda ulicom s rijetkim prolaznicima. Gleda u zemlju iz stečene navike jer zna kako nikoga ne poznaje i ne očekuje prepoznavanje i pozdrav. Razmišlja o jednoj želji, rijetkom pravom začinu života ovih dana. Ne pamti kad je poželio nešto, naravno ne i ono što konzumersko društvo nudi kao "vaše želje". Inflacija potreba bez kojih ne možete živjeti, proizvoda bez kojih vam nije objašnjiva vaša prošlost i usluga, s kojim postajete skupni potrošački idiot vezan u lanac sretnih nasmejenih mladih pozera koji vam se nameću kao uzor. Poželio je nešto u tišini koraka i svojih misli, poželio je nestati.

Znao je iz svoje stručne prošlosti kako se čovjek rijetko kada ubija iz jednog razloga, te mu se prirodno učinilo suvišnim zamijeniti svoj skoro nevidljivi život teatralnim odlaskom. Sjetio se jednog samoubojstva nekvalitetnim, ali najvećim kuhinjskim nožem koji je ikad vidio. Pamti tog nesretnika i njegovu ludu agoniju uspješnih pokušaja rezanja vlastita vrata, i završetka kao zaklana stoka u klaonici na kraju radnog vremena – ostavljen da krepa. Ne, on nije takav glumac, njemu ne treba slava ni za života ni poslije njega. Njemu treba završan korak jednog sad već nestalog života u trajnu dosmrtnu prazninu. Zašto? Zašto ne. Za sve oko sebe on je nitko i ništa, jedino ga njegov nemarni trud održava u sferi njihove stvarnosti. Braco Štos postoji jedino kao građanin – broj koji izvršava uredno svoje administrativne obaveze i nije se godinama na ništa žalio, te slijedom toga ga državna uprava tretira kao i cestu lokalnog značaja, koja je možda odavno već zarasla u korov. Prijatelji su pomrli ili se družu s uputnicama u bolnicama i radioemisijama o umirovljenicima. Ponekad slušaju što ima novo u svijetu visoke medicine u polju borbe za lakše mokrenje, ili izmišljaju što gore nazive za rak prostate poput – salitra s klijestima.

Imao je živu i nepokretnu sestru. O njoj se brinuo njezin muž, prije nekoliko godina preselili su se u blizinu toplica. Ponekad joj pošalje pismo.

Stanari na njegovu stepeništu nisu više oni stari s kojima je znao roštiljati na krovu zgrade. Neki su umrli, neki otišli, pa su ih zamijenila njihova djeca s mladim obiteljima u stanovima. Ponekad se u svom susjedstvu osjećao kao suvišan dio inventara, recimo – ispravna i nepokradena vatrogasna instalacija na drugom katu.

Podigao je pogled pred trgovinom i odmah odlučio kako mu je ovo za-

Samir Raguž (1968.) piše kratke, ironično intonirane priče o "običnim malim ljudima" i njihovim, naizgled bezopasnim aktivnostima kao što su usisavanje prtljažnika automobila, uzimanje kredita ili sudjelovanje u stranačkom radu. Normalnost njegovih likova je krhka, kao u dr. Hydea, a kada maske padnu, na površinu probiju groteska i apsurd. Raguž objavljuje priče u novinama i časopisima, a zbirka priča pod radnim nazivom "Zašto sam istupio iz stranke desnog centra" trebala bi se pojaviti koncem 2006. godine. Živi i radi u Vinkovcima. ■

dnja kupnja u lokalnoj "Trgovinici" vlasnika onog mangupa sa stepeništa. Nije bio ljut na njega, već je odlučio zbog premale trgovine više ne ulaziti u nju radi bliskog kontakta mušterije i trgovca. Od sutra će kupovati malo dalje u velikom šoping centru. Tamo u dugim redovima, bez kolica, samo s košarom i uvijek u brznoj kupnji mogao bi biti neopazljiv. Odmah je primijetio da će upornim jednoličnim kretanjem na javnim mjestima uspjeti zavarati mnoge, jer takvi imaju posla, znaju kuda idu i nemaju vremena za pozdrave a još manje za razgovor. Da, većina ga neće vidjeti, možda i više njih nego sad. Ali to nije dovoljno, on mora nestati. Potpuno opravdati pokušaje svih ovih okolo koji ga ignoriraju već godinama. Svesti ostatke svog lika i odjela na prozirni jutarnji zrak. Stopiti se s ono malo zelenila u kvartu, imitirati siva pročelja, hodati između ceste i pješačke staze, pronalaziti važne točke izgubljenosti u pejzažu, na ulici, pred zidom fizičkog priznanja.

Nekad je išao na nogometne utakmice i nosio radioaparatuslušajući ostale prijenose, mobitel je odavno darovao. Sad mora izbjegavati i radiovalove. Na ulici ne proizvodi zvukove, nagle kretanje, pokrete svesti na monotona izgledajuća beskraja gibanja. Fizička i mentalna integracija mora biti toliko jaka, usklađena, ne namjerna, da postane jedna nova volja. Neprimijećena i nepriznata volja održivih namjera jednog čovjeka koji je odlučio nestati.

Vratio se kući zadovoljan, ispunjen novim ciljem koji bi ga trebao isprazniti. Odmah je otvorio sve ormare s odjećom, birajući i slažući komplete za kretanje po gradu. Prozvao ih je komplet za trgovinu, utakmicu, šetnje kraj rijeke, kroz centar i najlakše izabran komplet za pecanje. Izvadio je plan grada, crtajući po njemu crte, kritične pravce zamjetljivosti, tražeći i promišljajući boje okoline, svjetla, dana i noći, pokušavajući postati gradski kameleon.

Prvi dan je rješavao formalne probleme kretanja od stana do točke X. Sljedećih dana je uvidio sadržajne prepreke mnogo teže i opasnije prirode. Kontakte s ljudima ne može potpuno izostaviti. Plaćanje računa učini mu se problematičnim. Ljudi koji skupljaju novac za smeće i tv-pretplatu dolaze na njegova vrata svaki mjesec. Otkazat će takav način naplate i uplaćivat će novac putem uplatnica. Šalterski službenici ponekad dižu svoju monitorski nepokretnu glavu, postavljajući pitanja strankama. Internet bi riješio i ove probleme, ali Braco nije znao ništa o prednostima mreže i njezinom beskrajnom prostoru gdje materija postaje binarni niz, a novi svijet njegova simulacija. Ne može nikoga zamoliti da plaća račune umjesto njega, jer samo jedan svjedok bio bi previše. Odlučio je u prvo vrijeme ostavljati uplatnicu i točan iznos, pazeći jedino da u redu ne bude nitko poznat, jer za

one koji nas ne poznaju mi ne postojimo. Svatko od nas ostavlja znakove svog življenja (makar i jedino samo proizvedeni otpad), svaka sumnja u izostavljanje istih otkrila bi ga. Zato je navečer moralo gorjeti svjetlo i televizor, rublje se sušiti na balkonu. Ponekad će skidati zavjese, ukrašavati lampicama umjetni bor pred Božić, dizati i spuštati rolete, puštati vodu u kupaonici, proizvoditi umjerenu buku u svom stanu. Primijetio je jednu veliku skupinu kojoj neće ostati neopazljiv, djecu. Ona su u životima gradova najbliža prirodnom i tu neće moći mnogo učiniti. Životinje također ne možete prevariti. Mačke i golubovi će mu bježati ispod nogu, psi iz dvorišta lajati, komarci piti krv, miševi grepsti u gipsanim pločama zidova i prestajati kad se Braco prevrne od vrućine u krevetu. Postat će prirodan i kao takav nevidljiv onome suprotnom.

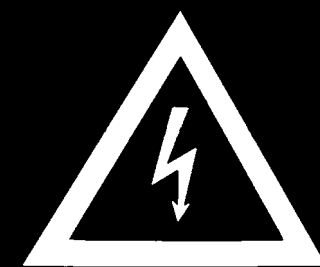
Sutradan se ranije probudio, obukao komplet za trgovinu i izašao van. Hodajući, ovaj put uzdignute glave, sabrano je upijao sve namjerne ili nevažne promjene na putu. Upao je svojevoljno u dimenziju bez straha i kontrole, bez klimanja glavom i brzopoteznih izjava laži, u slobodan i otvoren prostor, pretvorivši se u predatora kojemu ni slučaj ne može ništa. Kupnju je obavio polako, uživajući u promatranju ostalih. Nema više bezbrižnog razgledavanja, bez obveze, samo iz užitka običnog promatranja. Muškarci kupuju brzo, manično, zapamćenu ili popisanu robu. Žene ponosno guraju kolica kao da su u njima djeca (u nekima i jesu) i biraju od poznatog poznatije, stalno provjeravajući cijene. Na blagajni je gurnuo dvije kartice, što je bilo brzo i dovoljno uslužno za trenutnu neprimijećenost. U stanu je malo pojačao radio samo za vrijeme govorne emisije. Sljedeći dan je šetao, kroz park, kraj rijeke, preko dvije glavne gradske ulice. Isprobavao je univerzalni komplet za nasumično kretanje javnim površinama. On je uključivao; sivu ili crnu jaknu, kariranu košulju u bojama zemlje, traper hlače tamnijeg denima ili platnene, malo dužih nogavica, koje čine čovjeka nižim. Znao se i narugati tupim kravastim očima poznanika s crvenom majicom ispod otkopčanog mantila.

Nakon nekog vremena zapazio je ljude koji ga primjećuju i vide. Razgovarao je s jednim nestalim ratnim veteranom, s pet-šest srednjoškolca, jednom udanom ženom, starim momkom bez zuba i karijere. Čak se prepriao oko važnosti lokalnih medija s dva člana gradskog vijeća u sjeni, postao prijatelj poznatog (po prezimenu) urara i slušao poeziju iz usta objavljivanog, sad nestalog autora. Upoznao je mnogo neopazljivih, ali jedino je Braco Štos nestao svojevoljno. Dosljednost, koju većina krivo drži isključivo vrlinom, bila je njegova oštra i uporna zaštitnica dok ga, kako je sam rekao; smrt ne materijalizira. ■

Normalizacija • posvećeno Nikoli Tesli

Galerija Nova • Teslina 7 • Zagreb

04 - 25/07/2006.

**OPASNOST
VISOK NAPON**

POZIV

U obilježavanju 150-te obljetnice rođenja velikog znanstvenika **Nikole Tesle**, kojim ove godine hrvatska kulturna javnost gorljivo demonstrira političku korektnost i ispravnost na pristupnom putu Europskoj Uniji, smatramo potrebnim odmaknuti se od sveopćeg slavlja i limene glazbe, i umjesto reprezentacije usmjerene mitologiziranju Teslina "lika i djela", njegove uloge i simboličkog potencijala, osvrnuti se na ono što ostaje neizgovoreno.

Namjera izložbe nije baviti se "popularnošću" Tesle, nego upravo njegovom "nepopularnošću", ne samo u znanstvenim krugovima lokalno i globalno, nego prije svega u društvenoj percepciji i kulturnim krugovima, osobito u hrvatskim prilikama u kojima je Teslina "srpsko porijeklo" tijekom 90-ih ozbiljno nagrizalo njegov kulturni status znanstvenika s društvenom vizijom. Tek je u novije vrijeme Teslin poslovični "ponos srpskim rodom i hrvatskom domovinom" prepoznat kao slogan izvrsno upotrebljiv u dnevnopolitičkim špekulacijama, pri čemu su Teslini nepobitni znanstveni uspjesi dovoljan zalag prikupljanja bodova u iskazivanju "međunacionalne snošljivosti".

Nikola Tesla danas se vidi kao model pomenjenja i "gradnje mostova" među susjednim državama, no duže od desetljeća Tesla je bio marginaliziran, u najboljem slučaju prepušten "manjinskoj kulturi". To nije bio slučaj, previd ili neka iznimka - riječ je o logičnoj posljedici politike i kulture u kojoj su se sva kulturna, znanstvena, povijesna dostignuća definirala prvenstveno u terminima etniciteta i nacije. Današnje prihvaćanje Tesle i njegovo ugrađivanje u temelje pri-povijesti nacionalne kulture svakako je [i] pozitivno, ali i nedvosmislen simptom "normalizacije" koja nužno počiva na zaboravu neposredne prošlosti. Svako uključivanje pretpostavlja neku vrstu isključivanja, pa tako i današnje slavljeničko uključivanje Tesle u temelje nacionalne kulture pretpostavlja isključivanje javne svijesti i refleksije razdoblja u kojem bi se Tesla mogao postidjeti i "srpskog roda" i "hrvatske domovine".

Zaborav problematičnih i traumatičnih elemenata recentne povijesti postaje konstitutivni element novog hrvatskog nacionalnog identiteta, a današnje ponovno prigrljivanje Tesle od strane vlasti, političkog, kulturnog i ekonomskog establishmenta odvija se na pozadini jasne svijesti da su rezultati vojno-redarstvene akcije Oluja u promjeni strukture stanovništva praktično nepovratni. Aktualni cinizam "slučaja Tesla" - iskazan u hitnoj obnovi kuće u Smiljanima, diskusijama o spomeniku u Zagrebu itd. ocrtava se na toj zanjekanoj i potiskivanoj povijesnoj perspektivi, simboliziranoj miniranjem Teslina spomenika u Gospiću 1991. godine. Dok Hrvatska elektroprivreda danas proglašava "godinu Tesle", oglašava se plakatima i video spotovima s njegovim likom, svako obilježavanje Tesline obljetnice i današnje recepcije u Hrvatskoj svakako bi moralo uzeti obzir i činjenicu da u 166 sela s većinskim srpskim stanovništvom u Hrvatskoj deset godina nakon rata još uvijek nije ponovno uvedena električna energija.

I to je možda pravi spomenik Nikoli Tesli u Hrvatskoj danas. ♪

Na sudjelovanje na izložbi na kojoj će biti izloženi alternativni prijedlozi za utopijski spomenik Nikoli Tesli.

Politički prostor ne može funkcionirati bez vlastita vizualnog aparata. S uvođenjem demokracije i višestranačkog parlamentarnog sustava u Hrvatskoj se uspostavlja novi politički imaginarij, koji uključuje uklanjanje više tisuća spomenika koji su obilježavali "pozitivnu povijest" socijalističke Jugoslavije, i podizanje novih spomenika čija je reprezentacijska praksa usmjerena isključivo na konstrukciju i očuvanje nacionalne povijesti.

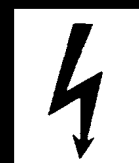
Spomenik je uvijek materijalizacija kolektivne memorije, čiji učinci kataliziraju i kanaliziraju kolektivno sjećanje u specifičnim odnosima moći. Spomenik je točka oko koje se kondenziraju politički rituali, pri čemu je dovoljno sjetiti se ritualnih javnih ceremonija koje su pratile ponovno podizanje spomenika **banu Jelačiću 1990.**

No još od koncepta **Oskara Hansena**, koji je za spomenik u Auschwitzu **1959.** predlagao asfaltnu cestu koja prolazi kroz logor, ili spomenika **Roberta Fillioua** iz **1970.** u kojem predlaže razmjenu ratnih spomenika među suprotstavljenim nacijama, ili 'tonućeg' spomenika **Jochena Gerza** "Hamburger Mahnmal gegen Faschismus" [1986-1993], spomenički žanr umjetnicima je omogućavao izazvati dominantnu političku reprezentaciju kolektivne memorije.

Za razliku od političkih rituala koji trenutno okružuju rasprave o podizanju **Teslina** spomenika, u kojima **Teslin** spomenik u sklopu procesa "normalizacije" ritualno proglašava završenim nerazriješene traumatične procese kao isprazna gesta isključivo marketinške vrijednosti, pozivamo **Vas** da slanjem prijedloga drugačije koncipirane ideje spomenika **posvećenog Nikoli Tesli** pridonese produktivnijoj i kompleksnijoj artikulaciji potisnutih i prešućivanih društvenih tema u službenim verzijama povijesti.

Želja nam je istražiti i katalizirati kreativne mogućnosti redefinicije ideje i žanra spomenika kao javnog, simboličnog čina. Smatramo da u suvremenom kontekstu ti potencijali leže upravo u problematiziranju i dekonstrukciji mehanizma političke reprezentacije i u kritičkim istraživanjima procedura koje tvore pozadinu različitih povijesnih revizija.

Prijedlozi se prijavljuju u formi skica, crteža, tehničkog plana, teksta, video i audio zapisa, fotografija, dijapozitiva itd. Prijedloge će selektirati kustoski tim **Što, kako i za koga/WHW**, a izabrani prijedlozi bit će predstavljeni u Galeriji Nova od **04. do 25.07.2006.**, te objavljeni u pratećoj publikaciji. Prijedlozi se tretiraju kao originalni radovi, koji će po završetku izložbe biti vraćeni autorima. Prijedlog treba sadržavati ime i prezime autora/ice ili umjetničke grupe, kontakt adresu, telefon, e-mail.

Poziv je otvoren od **10/05. do 10/06/2006.** Prijedlozi se šalju poštom na adresu: **Što, kako i za koga/WHW**, Baruna Trenka 4, HR-10000 Zagreb ili osobno u Galeriju Nova, Teslina 7, Zagreb, u radno vrijeme galerije, ut-pet 12:00-20:00, sub 11:00-14:00.

Nastupamo za nikoga

Romana Brolih

Volim te?

Werther je usamljen 042
Tko još ulaže sve
na mirišljava pisma.
U vrijeme cyber seksa.
Tebi je hrabrost samo riječ
kojom se ne služiš.
Tek ponekad.
Kad gledaš druge,
koji žive
bez kalkulacija.
Dobro, bolje, najbolje.
Vrijeme je nogomet.
Mi briljantno
igramo protiv sebe.
Na gol, po autogol,
na gol, po autogol.
Zašto tako lako
spominješ tango.
U tangu se ide do kraja.
Reinkarnacija hrabrosti.
Usklađen korak.
Ekstaza ponosa.
Marš svjesnosti.
U smrt ili život?
Potpuno svejedno,
ali nikad predaja.
Ne spominji tango.
Novi početak nije moguć
jer nikad nije ni bio kraj.
A taj ples traži krajnost.
Ku kuc, pa, pa.
042
budalo lažljiva.

Alter ego

Eskort dječak
drži me za ruku.
Miluje obraz.
Prežderava lažima.
Precjenjuje stihove.
On je pratnja
koja me ne ispušta.
Boji se ponovnih kriza
i čudljivih stanja ovisnosti
njegovom koraku.
Kupuje mi
CD Marlene Dietrich.
Mojom lovom.
Njegove oči,
zaljubljeno dodiruju njene slike.
Pokušava mi podići grudi
Kaže da trebam jesti,
debljina će me
ponovo zategnuti.
Smiješan je.
Jednom mjesečno
puštamo bradu.
Tako obrasli
ne izlazimo iz stana.
Pokriveni glazbom.
Ne treba nam,
podsmjeh.
Prozirnih.
Koji odrađuju život.
Ponekad ih poželimo.
Uživamo u njihovim slinama
i zubima u pogledu.
Kad padnem u nesvijest,
opsjednuta nečijom nutrinom
on ne dolazi odmah.
Zna da ću pobjeći.

I vratiti se.
Njegovoj očajničkoj želji
koja me posjeduje
jače od svih koji su me 'imali'
Ludač koji bubnja u utrobi,
žedan je, željan pijanstva.
Delirium priziva.

Nije li prejednostavno
nazvati ga sjenom,
koja se proteže nad mnom.
On je istovremeno, iscjelitelj i slom

Zvončica

Zvončica kam ideš
naši su susreti rijetki.
Jučer su našli leš
skriven u desnoj klijetki.

Davno sam ga unutra stavila
nisam znala kaj bi s njime,
na njega skroz zaboravila
vele da mu je Ljubav ime.

Kad su pokucali na vrata
Rekla sam da ne znam ništa
Spustila se do prvog kata
i pobjegla preko dvorišta.

Kak' da velim da nisam kriva
da se Ljubav ubila sama.
nemam alibi dok je bila živa
stalno smo bile u svadama.

Zvončica kad odeš
zlatni mi štapić ostavi.
Petar Pan ima svoj fleš
al' kaj ako se ne pojavi.
Život

Živili Piaf,
umorna starost nasuprot mog okruglog
lica
još samo u sekreciji nalazi zadovoljstvo.

Fali mi šeraf,
bez kojeg sam samo čudljiva solerica,
sa doživotnom za teško samoubojstvo.

Živili Piaf,
Iz prizemlja urlaju pjesme pastira.
U ekstazi curke bez previše sluha.

Jebi ga Piaf, ja na njega suha.

Otkud ti

Otkud sada ti,
skidaš okove gospođi Distanci,
tuđu rukavicu mi bacaš u lice.

Kaj smo si mi,
po parketu stružu stari lanci
iz rukava vire bijele zastavice.

Otkud sada ti,
cuga te i dalje usporava, koč
daješ osmjeh svakom ko se približi.

Ko smo si mi,

kad nam se s poda podignu oči
ne znaš ko je od afektiranja niži.

Iz košare pune voća jabuka se otkotrljala
uzalud smo puzali do nje.
Čekat' će nas u prašini ispod očuvanog
kreveta
do sljedeće Nove godine.
Jebo te.

Skupljaju mi se ramena

Skupljaju mi se ramena,
familijarno, flegmatičan gard.
Kaj tak hoda jedna žena?
Kaj tak pjeva samozvani bard?

Skupljaju mi se ramena,
od tipova što se ničeg ne boje.
Vlažne misli ispod mrena,
domet ispunjenja, seks u troje.

Skupljaju mi se ramena,
od uspješnog fotografa bez čela.
Kojeg pali moja sjena
u oku neprežaljenog modela.

Skuplja mi se još štošta,
kičma se polako savija ko upitnik.
Iskren osmijeh puno košta,
u oblaku iznad glave dragi lik.

Zvončica 2

Zvončica, kam ideš
baš sam ti htjela reći
jučer je nađen leš
skvrčen u crnoj vreći.

Žrtva je ubijena oko pola tri
susjedi nisu čuli ništa
bili su fini i kulturni
stanari našeg dvorišta.

Novine nisu otkrile imena
samo da se žrtva ljubav zove.
Počinitelji su muškarac i žena,
navodno im nije ispunila snove.

Zvončica kam ideš
danas je posljednji ispraćaj
gospođa je bila jaka i feš
on je puno teže prihvatio kraj.

Zvončica sazovi press
dobri su slučajevi rijetki
I stavi ružu na lijes
skriven u desnoj klijetki.

Čekaju te.
Albertina i Leopold.
Ali, ne bi ti ni s njima.
Veliki su skriveni
u vlastitim virovima.

Hladno je.
Fali tvojih riječi toplina.

Ovdje je sve po špagi.
Prvo klavir,
pa gitarist.

Striptizeta
i violinist.
Nastupamo za nikoga.
Ispotaje a direktno.
Ma, perfektno.

Nije teško ako znaš (sado-mazo, ne dam-daš)

Izgleda slučajno.
Dovlačim te, šutnja je moj pjev.
Pred vratima su zublje.

Naizgled je sjajno.
Ja sam benigno sprčan gnjev
moje riječi sve su grublje.

A onaj drugi dio
šutljiv,
nedorečen.
Nagon je za ljubav,
kažu
poremećen.

On traži i moli da dođeš
a onda izmiče, nije fer.
Voli te a pušta da prođeš
dok se zavlači u skafander.

Opet ispočetka,
opet promatrač,
opet, mrki pogled,
opet razarač.

Lisa

Lisa
nemoj sad ne doći.
Igram se vjetrom
njegov fujuk ima nešto
što me nagoni da bježim
Lisa
digni me s poda,
i tebe su dizali ti znaš
kako sa zlodusima ne izaći na kraj
krkljanac je u glavi
sunce ne kuži uvijek
kad je vrijeme da nestane.
Neću bilo koga
a opet svačija sam.
Daj se pojavi
ne pušim te fore
polovičnih, brzinskih susreta
Radije ništa ako nije sve.
Lisa
loši dječaci vode glavnu riječ
moje se tijelo raspada.
Dodi i upoznaj me s Betty.

Aha

Zaljubit ću se u nekog
ko ima čivavu
ili najzmješanijeg mješanca.
Bit će to u mojoj tridesetšestoj.
Neće biti iz ovog kvarta u kojem
dječaci nagurani u džip voze sporo.
Brzina je za seljačine kao.
Oni su mirišljavi, ispeglašani, nečujni.
Tek ključeva im čuješ zveket.
Rijetki se kuže u tenis,
ali se kuže u reket.

Noga filologa

Eshil, Agamemnon

Neven Jovanović
<http://filologanoga.blogspot.com>

Dva odlomka iz prijevoda pripremanog za jednu kazališnu izvedbu *Orestije* ovoga ljeta. U Eshilovu *Agamemnonu* naslovni se lik trijumfalno vraća iz rata, osvojivši Troju – a tada mu na naplatu dolaze stari računi. Klitemestra je Agamemnonova žena, a trojansku princezu Kasandru je grčki vojskovođa doveo kući kao dio ratnog plijena. Kor su starci iz grada Arga, koji su kao nesposobni za rat ostali kod kuće dok su za rat sposobni otišli pod Troju. *Orestija* je prvi put izvedena 458. pne, u doba kad Atena gradi svoj pomorski imperij i Duge zidove od grada do luke Pireja

Klitemestra

Na današnji dan su Grci u Troji. I mora da grad ispunjavaju krici dviju nespojivih vrsta – daj octa i ulja u isti vrč, i ostat će zasebno: suživota nema. Tako i osvojenih i osvajača – jasno se dade razlučiti glase: zbog razlike sudbe. Jer jedni padaju preko leševa muževa, braće – roditelji stari preko djece – i grla koja više slobodna nisu udes najdražih plaču.

Druge dotle umor, nakon cjelonoćne borbe, vuče ka najboljem što grad ponuditi može, na činove sad se ne gleda, tko što izvuče – izvuče. Trojanske kuće osvojene već su useljene, dosta je mraza i rose nebeske; kakvo blaženstvo – spavati bez dužnosti stražarske čitavu noć.

A htjednu li lokalne bogove štovati i svetinje svladane zemlje, tad neće se pobjeda u poraz okrenuti. O, da ne spopadne vojsku, dok na plijen juriša, želja da ruše to u što se ne dira! Jer još će im sreća trebati, za povratak kući, drugo poluvrijeme još treba odsvirati. Pa ako nam vojska i prođe bez grijeha protiv božanstva, progoniti bi je mogla patnja poraženih – i mimo zala novih... Ovoliko ti imam reći kao žena; no neka nadjača dobro, bez sjena! Takva nek bude sreća – svestrano obdarena.

Kor

Gospodo, mudro zboriš, ravna si mudrome muškom; uz vjerodostojno to svjedočanstvo, spreman sam slaviti blago božanstvo: napori doniješe korist, krunjeni krasnim zaključkom.

O, Zeuse kralju, o ti, prijateljice, noći, ponosa našeg donositeljice, ti što si prekrila sve kule trojanske gustom mrežom, ni djecu ni odrasle ne puštajući da se izvuku iz stupice silne, sveobuhvatne kazne!

Pričali su neki, bogovi ne haju; briga ih za ljude što svetinje gaze. E, to nije tako! E, tu slijedi globa za prekoračenje crte prave mjere, kad bujati počnu dvori, vile – ojoj-joj! – previsoko.

Ne, neproblematični budimo, i zadovoljni kad je trbuh sit!

Novac neće biti štit bahatome, presitome kada šutne Pravde kip u najdalji zapećak.

Odmah stize otrov-Napast,

nesnosan porod Sljepila. Tu nema lijeka. Tu skrivanja nema. Odmah se pali crveno svjetlo: grijeh! Poput lažnog novca, na testu, u optjecaju pokazat će pravo lice.

Baš tako i Paris dođe u dvore Atrida okaljati gostoprimstvo ugrabivši ženu.

A ona ostavi sugrađanstvu mobilizaciju, štitove, koplja, i ukrcavanje na ratne brodove. A Troji, za miraz, doveđe propast, kroz gradska vrata lepršajući, nepodnošljivo servirajući; i gorko jauknuše vidioci ovako domu naviještajući: "Jao dome, jao gospodari, jao i plahnama s tragom ljubavi dvije"; i eno, gle, bez riječi, bez časti, bez prijekora, utonuv u misli na izgubljeno, u čežnju za onim preko mora, kao da kućom upravlja fatamorgana.

Žalost u domu i žalost na ognjištu ista je takva, i gorča, pregorka; i uopće, svih Grka što su ih digli domove jadi su nesusni stisli; mora je legla na dušu i misli; svoje su poslali, a svatko vidi: umjesto ljudi, natrag će stići urna i pepeo kući.

Iz Troje se dostavlja spaljena teška prašina tužna; razmjena: čovjek u pepeo po prodajnom tečaju – vrlo praktično u prijevozu. Liju se suze i hvale junaci: jedan – ratnik bez premca, drugi – pao u borbi prsa u prsa, zbog jedne divne tuđe žene. Ovako se šapuće ispod glasa, ovako se žuč izljevaju, kap po kap, na glavne šefove – na Atride. A ostali, tamo, pod zidinama, prekrasni, leže pod humkama od trojanske zemlje: neprijateljica pokri svoje osvajače.

Kasandra

Onda, idem – u kući ću oplakati udes svoj i Agamemnonov. Neka života. Ió, gospodo stranci. Ne kričim, kao ptica pred gmom, od straha, već da biste se sjetili kada budem mrtva, kada žena umre radi mene žene, i muškarac padne radi zlo ženjenog muža. Primite ovo od gošće – na proputovanju u smrt.

Kor

Nesretna žena, plačem zbog najavljenog konca.

Kasandra

Još jedan bih htjela održati govor, ili opijelo – samoj sebi: molim Sunce – ovo posljednje svjetlo – osvetnici neka ubojicama naplate i mene, ubijenu robinju, situ stvar.

Jao, ljudski živote; sreću će preokrenuti svaka sjena, a u nesreći – potez mokre spužve izbrisat će crtež. I tog mi je drugoga žao mnogo više no onoga prvog.

Kor

Blagostanja svim ljudima

nikad dosta; nitko blagostanju prstom ne pokaže nalijevo krug, "Ne ulazi." I ovome su ovdje sile dale osvojiti Troju-grad, bogom štovani stigao je kući; A sad – ako će staru krv otplatiti, mrtve smrću nasiti, za smrt drugih kaznu snositi – tko da se živ usudi pohvaliti da ga sreća može nedodirljivim učiniti?

Agamemnon

Aoh! Ubi me!

Kor

Tiho – tko više da ga ubijaju?

Agamemnon

Aoh! Opet! Drugi udarac!

Kor

Gotovo je – čini mi se – kralj to viče. Ljudi, čujmo, ima li tko kakav dobar prijedlog?

– Da vam kažem što ja mislim: proglasimo građanima da se ovdje okupe.

– Ja bih da provalimo bez oklijevanja, da ih zgrabimo na djelu, mača krvava.

– I ja dijelim takvo mišljenje, i ja sam za akciju: pustimo sad riječi.

– Očito je: ovo je početak diktature koju žele nametnuti gradu.

– Ljudi, vrijeme gubimo – dok oni gaze obzir, gaze oprez, rade sve u šesnaest.

– Osobno ne znam što bih predložio; tko djeluje, taj odlučuje.

– Isto i ovdje, jer nisam u stanju riječima mrtve u život povratiti.

– Hoćemo li, život spašavajući, prihvatiti vodstvo bečasničko?

– To ne može – umrijeti je bolje; lakši je grob nego diktatura.

– Zar vikanje dovoljan je dokaz da tvrdimo da je vladar mrtav?

– Treba potvrditi, a onda govoriti; daleko je slutnja od potvrde.

– Kako god okreneš, svršava na jednom: treba točno saznati što je s Agamemnonom.

Klitemestra

Prije sam govorila po zahtjevu trenutka, a sad me neće biti stid reći posve suprotno. Za me ova borba nije došla neočekivano, davni prijepor ju je donio – i to napokon; stojim tu gdje udarih, iznad djela svog. Sve sam tako izvela – spremno priznajem –

da kôb nije mogao izbjeći ni odbit on. Sveobuhvatnom mrežom okružih ga, kao jato riba, sudbonosnom raskoši skupocjenog ogrtača;

udarih dvaput; uz dva krika klonuše udovi njegov; a kada pade treći mu udarac zadah, posvetu božanstvu podzemlja, spasitelj mrtvacu. I tako on izruga dušu na zemlji ležeći, izdahom šaljući uvis vodoskok krvi poprska me tamnim tušem crvene rose, a meni bijaše drago kao zmu u trudnome klasu

kad osjeti bogomdan blagoslov kiše. To vam je tako, časna starosti Arga, milo vam bilo, ako vam je milo; a ja čestitam sebi. ☐

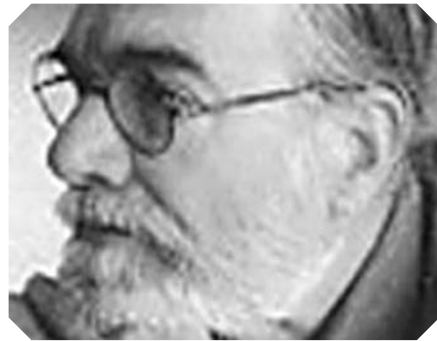
Portugal

Vieira odbio nagradu

Angolsko-portugalski pisac Luandino Vieira odbio je književnu nagradu Camões, najznačajnije priznanje za književnost na portugalskom jeziku koje se dodjeljuje uz iznos od sto tisuća eura. Sedamdesetjednogodišnji autor naveo je "osobne i intimne motive" kao razlog zbog kojega je odbio primiti priznanje. Nije dao nikakvo dodatno obrazloženje i nije bio dostupan za članove žirija niti za novinare.

Vieira je podrijetlom Portugalac, odrastao je u Angoli, a posljednjih deset godina živi u nekadašnjem samostanu na sjeveru Portugala. Zbog otpora portugalskoj kolonijalističkoj vlasti bio je u zatvoru od 1961. do 1971.

Javnost je iznenađena postupkom autora; dosad još nitko nije odbio to renomirano priznanje koje financiraju ministarstva kulture Portugala i Brazila.

Vlasnik kuće u kojoj živi Vieira, kipar Jose Rodrigues, pretpostavlja da je pisac nagradu odbio zato što mu novac i čast više ništa ne znače u životu: "Vieira živi povučeno poput redovnika. Izolirao se od svijeta."

Nagrada Camões dobila je ime po slavnom portugalskom pjesniku Luís Camõesu (1524.-1580.), i od 1989. se dodjeljuje svake godine. ▣

Gioia-Ana Ulrich

Sjedinjene Američke Države

Milijuni za Korijene

Slika *Korijeni* meksičke slikarice Frida Kahlo prodana je za 5,6 milijuna dolara na dražbi u njujorškoj aukcijskoj kući Sotheby's. Iako se unaprijed pretpostavljalo da će slika postići cijenu između pet i sedam milijuna dolara, ovaj se postignuti iznos približio rekordnoj cijeni za koju je prodano djelo američke slikarice Georgie O'Keeffe. *Korijeni* su nastali 1943., u tehnici ulja na metalu, a prikazuju samu slikaricu

s korijenima u zemlji, dok iz njezina tijela raste paprat, što simbolizira snagu jedinstva s njezinim suprugom, slikarom Diegom Riverom, s kojim se u vrijeme nastanka slike vjenčala drugi put. Slika je najprije bila u vlasništvu meksičke mecene Dolores Olmedo, vlasnice jednoga muzeja blizu Mexico Cityja, a posljednjih je dvadeset godina bila u privatnoj američkoj zbirci i na izložbi 2005. bila je izložena za javnost. ▣

Njemačka

Javnost protiv nagrađivanja Petera Handkea

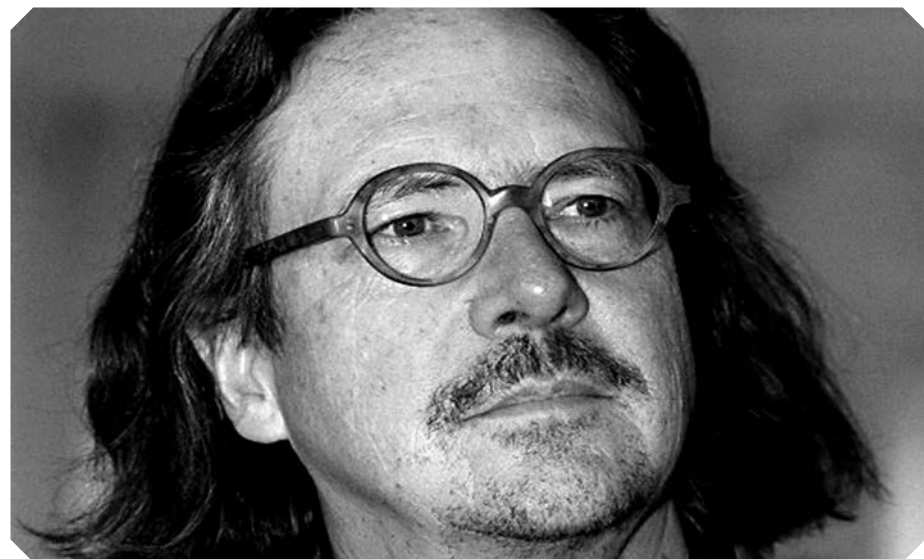
Dodjeljivanje književne nagrade Heinrich Heine kontroverznome autoru Peteru Handkeu izazvalo je velike proteste među političarima u Njemačkoj i Europi. Austrijski pisac i dramaturg nije zavrijedio najznačajnije priznanje njemačke savezne države Nordrhein-Westfalen zbog otvorenog zalaganja za srpskog diktatora Slobodana Miloševića i njegovu stranku, navodi se u protestima. "Odluku smatram vrlo problematičnom. Njome se uvrijedilo sve mrtve", izjavio je povjerenik EU-a za jugoistočnu Europu Ehrhard Busek. Handke je oduvijek javno davao podršku Miloševićevoj politici, a to ga uvelike tereti. Düsseldorfska spisateljica i nekadašnja predsjednica njemačkog PEN centra Ingrid Bachér odluku žirija je ocijenila katastrofalnom.

Peter Handke se od velikosrpskih ideja nije distancirao ni do današnjega dana, na što najbolje ukazuje i činjenica da je 18. ožujka 2006. na grobu Slobodana Miloševića održao govor. Među ostalim je kazao: "Istinu ne poznajem. Ali promatram. Slušam. Osjećam. Sjećam se. Zbog toga sam danas ovdje, bliže Jugoslaviji, bliže Srbiji, bliže Slobodanu Miloševiću. Sretan sam što sam uz

Miloševića koji je obranio svoj narod!" Za francuske novine Libération izjavio je: "Prestanimo konačno za masakre optuživati srpsku vojsku i paravojsku. Počnimo napokon slušati one koji su preživjeli muslimanske masakre u mnogobrojnim srpskim selima". Pariški teatar Comédie Française s repertoara za 2007. skinuo je Handkeovu predstavu Spiel vom Fragen, koja se u Francuskoj trebala izvoditi od 17. siječnja do 24. veljače 2007.

"Nagrada se dodjeljuje osobama koje se svojim duhovnim stvaralaštvom zalažu za ljudska prava, socijalni i politički napredak te za bratstvo svih naroda i povezanost svih ljudi. (...) Peter Handke, tvrdoglavo kao Heinrich Heine, u svojim djelima prati put prema otvorenoj istini. Handke poetski promatra svijet bez obzira na uvriježeno javno mišljenje", navodi se u obrazloženju žirija.

Heineova nagrada uz koju se dodjeljuje i novčani iznos od pedeset tisuća eura jedno je od najdotiranijih njemačkih književnih priznanja. Nagrada će Handkeu biti uručena 13. prosinca 2006. Bosanski mediji navode da se tim povodom očekuje i protestni skup Bošnjaka ispred gradske skupštine u Düsseldorfu. ▣

Biografija

Marko Fortunatović-Ercegović
Trnsko 6b, Zagreb
Don Frane Bulića 5, Dubrovnik
Tel. 0915108440
mercegovic@net.hr

Rođen 1975. u Dubrovniku.
Odsjek filmskog snimanja na
Akademiji dramske
umjetnosti u Zagrebu.
Bavi se umjetničkim videom i fotogra-
fijom.
Uz samostalna i grupna izlaganja,
kontinuirano objavljuje fotografije
u časopisima i snima umjetničke i
industrijske kataloge.
Živi i radi u Zagrebu i Dubrovniku.

Samostalne izložbe / Solo Shows

- 1995. *Pet fotografija*, Galerija "Otok", Dubrovnik
- 2003. *Bez naslova*, Galerija "Otok", Dubrovnik
- 2005. *Dubrovnici*, Galerija "Miroslav Kraljević", Zagreb
- 2005. *Zaćarani*, Moderna Galerija, Studio "Josip Račić", Zagreb

Grupne izložbe / Group Shows

- 1998 *Salon mladih*, HDLU, Zagreb
- 1999 *Pregled situacije na jugu 999*, Art radionica Lazareti, Dubrovnik
- 2000 *Art Annale*, Dioklecijanovi podrumi, Split
- 2002 Zagrebački salon, HDLU, Zagreb
- Od A do B*, SCCA, Zagreb & HDLU Varaždin, Varaždin
- Karantena 6*, Art radionica Lazareti, Dubrovnik, Dubrovnik
- START, Mestna galerija, Ljubljana
- 2003 START, Galerija Karas, Zagreb
- Dubrovački slikopis*, UGD, Dubrovnik
- Karantena 7*, Art radionica Lazareti, Dubrovnik
- Visura Aperta*, Momjan/Momiano
- Visura Aperta*, Galerija Nova, Zagreb
- Splitski salon, Split
- stories*, New York,
- Experimental film-video, Croatia
- 2005 *Visura Aperta*, Momjan/Momiano
- 2005 *Insert*, MSU, Zagreb

Fotografije objavljene u umjetničkim časopisima / Photographs published in art magazines

- Fantom Slobode*, br. 2, Durieux, 05.
2004, *Šest radova iz serije "Površina"*
- Fantom Slobode*, br. 4, Durieux, 10.
2005, iz serije *Hrvatski paviljon u Veneciji*
- Život umjetnosti*, 74 / 75 – 05, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, iz serije *Dubrovnici*, (uz tekst Antuna Maračića)

